

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 & Κλάδου, 105 55 Αθήνα
τηλ.: 210 3215 146/fax: 210 3215 147
e-mail: sadas-pea@tee.gr • www.sadas-pea.gr

'ARCHITEKTONES'
JOURNAL OF THE ASSOCIATION OF GREEK ARCHITECTS
Issue 56, Cycle B, March/April 2006
Vrysakiou 15 & Kladou, 105 55 Athens
tel.: +30 210 3215 146/fax: +30 210 3215 147

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Παναγιώτης Γεωργακόπουλος
Αντιπρόεδρος: Γιώργος Νικολάου
Γεν. Γραμματέας: Γιώργος Διαμαντόπουλος
Ταμίας: Αλέξανδρος Βράκας
Ειδ. Γραμματέας: Αργύρης Δημητριάδης
Μέλη: Σαράντος Βενιζέλος
Πόλυ Γεωργακοπούλου
Μαρία Κουρμπανά
Κώστας Μπαρδάκης
Κώστας Μπελιμπασάκης
Θανάσης Μπούμπης
Παντελής Νικολακόπουλος
Ουρανία Οικονόμου
Θανάσης Παπιάς
Βασίλης Χατζηκίδης

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ-ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ
ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ
Παναγιώτης Γεωργακόπουλος

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συντακτών τους.
Οι επίσημες θέσεις του ΣΑΔΑΣ και των άλλων
Συλλόγων Αρχιτεκτόνων δημοσιεύονται στη
στήλη Δραστηριότητες του συλλόγου.

Τιμή τεύχους 0,003 €

ΕΚΔΟΤΗΣ

Σωτήρης Δημακόπουλος
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ 3D P. Δημακοπούλου & ΣΙΑ ΕΕ
Βουλιαγμένης 49, 116 36 Αθήνα
τηλ.: 210 9235 487-9
fax: 210 9222 743

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Όλγα Σπμαιοφορίδου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιώργος Καλομηνίδης
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Βιργινία Παυλίδου
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΩΝ

Λάμπης Δορλής
ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
Βάνα Διαμαντοπούλου,
Αρετή Κατή, Μέλω Παπαδοπούλου,
Χρυσούλα Μουσουράκη

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Νίκη Δανιηλίδου
DTP SERVICE

Sharpen

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Αφοι Αθ. Τσακίρη ΑΕ
Κηφισού 18 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 210 5124 578, 210 5126 570
ΑΠΟΣΤΟΛΗ: Ευάγγελος Μοσχόφης

αρχιτέκτονες

Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ | τεύχος 56 – περίοδος Β | Μάρτιος/Απρίλιος 2006

Περιεχόμενα

- 18 «Σημείωμα της σύνταξης»
21 «Αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί. - Πρόταση για το νέο
θεσμικό πλαίσιο»

Ε Π Ι Κ Α Ι Ρ Α

- 38 **A. Παπαγεωργίου-Βενετός**, «Αλέξανδρος Στεφάνου
Καλλιγιάς 1932-2006»
39 **B. Παναγιωτοπούλου**, «Massimiliano Fuksas»
41 **P. Λάββα**, «Θρησκευτικός πόλεμος και πολιτισμός
των θρησκειών»
43 **Γ.Μ. Σαρηνγιάννης**, «“Τα νεοκλασικά της Σάμου” του
Δημήτρη Σεβαστάκη»

Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α

Νεοελληνική αρχιτεκτονική

Ζητήματα ιστοριογραφίας

[Επιμέλεια: Α. Κωτσάκη]

- 62 **M. Καρδαμίτση-Αδάμη**, «Αρχαία Νεοελληνικής
Αρχιτεκτονικής. Έρευνα και ιστοριογραφία»
65 **B. Πετρίδου**, «Άγχος και νοσταλγία: συμπτώματα
της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής»
67 **Π. Τουρνικιώτης**, «Ιστοριογραφικός ετεροχρονισμός»
70 **A. Κωτσάκη**, «Μονογραφίες νεοελλήνων
αρχιτεκτόνων. Ένα σύντομο σχόλιο»
74 **M. Μπίρης**, «Αμφίδρομη σχέση ιστοριογραφίας
και προστασίας των αρχιτεκτονικών μνημείων του
20ού αιώνα»
76 **E. Καλαφάτη**, «Οι όροι άσκησης της αρχιτεκτονικής
πρακτικής ως θέμα της ιστοριογραφίας»
80 **B. Γκανιάτσας**, «Ιστορία, ιστορίες και ιστοριογραφία
της αρχιτεκτονικής»
82 **M. Λεφαντζής**, «Ιστοριογραφία της πόλης και της
πολεοδομίας στην Ελλάδα»

87 Ε Ι Δ Η Σ Ε Ι Σ

Εξώφυλλο: Δ. Πικιώνης, Δελφικό Κέντρο, 1934
[πηγή: A. Ferlenga, Pikiionis 1887-1968, Electa]

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Όλγα Βενετσιάνου
Μιχάλης Δωρής
Διονύσης Καννός
Ειρήνη Κουφέλη
Αμαλία Κωτσάκη
Έλενα Λαϊνά
Μιχάλης Λεφαντζής
Άννα Μελανίτου
Ναταλία Μπαζαίου
Βασιλική Παναγιωτοπούλου
Δημήτρης Πολυχρονόπουλος
Νίκος Σιαπκίδης
Μάρω Σίνου
Χαρίκλεια Χάρη
Φραγκίσκα Χρυσολούρη

Ανταποκριτές:
Αριστοτέλης Δημητρακόπουλος
[Αμερική]
Νεκτάριος Κεφαλογιάννης
[Βαρκελώνη]
Δημήτρης Μανίκας [Βιέννη]
Μανώλης Ντούρλιας [Παρίσι]
Γ. Προκάκης, Α. Καλαντιδής
[Βερολίνο]

Υπεύθυνος από Δ.Σ.:
Γιώργος Νικολάου
Γραμματεία Σ.Ε.: Στέλλα Ρίζου

Επιθυμία του Συλλόγου είναι, να αξιοποιήσει τις απόψεις όλων των συναδέλφων μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Είναι δυνατόν, όλες οι συνεργασίες που θα αποστέλλονται στο περιοδικό, είτε υπό μορφή παρουσιάσεων έργων, θέσεων και επιστολών να καταχωρούνται στις σελίδες του.

Η Σ.Ε. ενημερώνει όλους τους συναδέλφους που επιθυμούν να αποστείλουν υλικό, να τηρούν τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές που ισχύουν για το περιοδικό.

Κάθε συνάδελφος που εκδηλώνει την πρόθεσή του για αρθρογραφία στα προγραμματισμένα αφιερώματα πρέπει να αποστείλει πρώτα ενημερωτική περίληψη του άρθρου του.

Τα κείμενα πρέπει να είναι αποθηκευμένα σε δισκέτα και να συνοδεύονται από PRINT-OUT και φωτογραφικό υλικό. για άρθρα αφιερωμάτων η έκτασή τους πρέπει να κυμαίνεται από 1000-1200 λέξεις (συμπεριλαμβανομένων των παραπομπών ή των σημειώσεων), για άρθρα επικαίρων 700 λέξεις και για επιστολές 400 λέξεις.

Είναι απαραίτητη προϋπόθεση για περαιτέρω επεξεργασία από την Σ.Ε. το υλικό να αποστέλλεται μόνο στην Γραμματεία του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση των βιβλίων για βιβλιοπαρουσίαση.

Θα είναι πολύ χρήσιμο για όλους το περιοδικό να ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ και να ασκείται κριτική για το περιεχόμενο και την εμφάνισή του από όλους τους συναδέλφους.

Την τελευταία δεκαετία, ίσως και περισσότερο, παρατηρείται αύξηση του ενδιαφέροντος για συγγραφή της ιστορίας της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής. Πολλές είναι οι νέες εκδόσεις που εμπλουτίζουν την κατά τεκμήριο πενιχρή ελληνική αρχιτεκτονική ιστοριογραφία. Η έλλειψη παράδοσης στον τομέα αυτό δίνει τη δυνατότητα ανάπτυξης πολλαπλών τάσεων στην αντιμετώπιση του ιστορικού προβλήματος.

Το αφιέρωμα επιχειρεί να διερευνήσει τη διαδικασία εξέλιξης της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής ιστοριογραφίας τα τελευταία σαράντα χρόνια, να αποτιμήσει τη συνολική παραγωγή ποσοτικά και ποιοτικά και να διαβλέψει τις τάσεις που διαφαίνονται.

Για—τί όμως όλα αυτά θα πρέπει να ενδιαφέρουν τους αρχιτέκτονες της πράξης;

Σε μια προσπάθεια συσχετισμού Ιστορίας και Αρχιτεκτονικής πρακτικής, το αφιέρωμα εντάσσει την Ιστορία σε μια ευρύτερη θέωρηση πέραν της αυταξίας της ως γνώση. Εντάσσει τους όρους άσκησης της αρχιτεκτονικής πρακτικής στη θεματολογία της ιστορίας της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής και επιχειρεί να αναλύσει τα συμπτώματα που παρουσιάζουν οι ιστορίες της ελληνικής αρχιτεκτονικής όπως αυτά διαφαίνονται μέσα από τη σύνδεση τους με την αρχιτεκτονική παραγωγή. Παράλληλα, διερευνά την αμφίδρομη σχέση ιστοριογραφίας και προστασίας των αρχιτεκτονικών μνημείων του 20ού αιώνα και την πιθανή λειτουργία της ιστορίας ως μεθόδου για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.

Τα προσεχή αφιερώματα του περιοδικού ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ είναι:

Τεύχος 57/2006, «Δημόσιος χώρος με τα μάτια των μη αρχιτεκτόνων»

Τεύχος 58/2006, «Malls»

ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ
ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΗ

Στηρίξτε την έκδοση του περιοδικού μας

R Εξοφλείστε τις συνδρομές σας στον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

R Εγγραφείτε στον Σύλλογο

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Η ανταπόκρισή σας ήταν πολύ μικρή, στην επείγουσα πρόσκληση που σας απευθύναμε στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού, για εξόφληση των συνδρομών σας στο Σύλλογο, έτσι ώστε να στηρίξετε μ' αυτόν τον τρόπο την απρόσκοπτη έκδοση και αποστολή του περιοδικού «Αρχιτέκτονες», το οποίο, μετά τις τεράστιες αυξήσεις των ταχυδρομικών τελών αποστολής (από 3.000,00 € το τεύχος, σε 14.000,00 € !!!) αδυνατούμε πλέον να αποστείλουμε.

Σας καλούμε ν' ανταποκριθείτε στο κάλεσμα μας, καταβάλλοντας στο λογαριασμό του Συλλόγου στην Εθνική Τράπεζα το ποσό των 20,00 €, για ετήσια συνδρομή ή 30,00 € για εγγραφή και συνδρομή, ούτως ώστε να μπορέσουμε απρόσκοπτα να συνεχίσουμε την έκδοση και την αποστολή του περιοδικού «Αρχιτέκτονες» σ' όλους εσάς που θα ανταποκριθείτε.

Καταθέστε την συνδρομή σας στον Λογαριασμό 146/480197-02 της Εθνικής Τράπεζας δηλώνοντας απαραίτητα το ονοματεπώνυμό σας ώστε να πιστωθεί η συνδρομή σας.

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Π. ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
Γ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Σας επισυνάπτουμε σ' αυτό το τεύχος ένα «απόκομμα» προσωπικής υπενθύμισης, το οποίο εφόσον το αφαιρέσετε από το περιοδικό, μπορείτε να το έχετε μαζί σας, ώστε με τις άλλες σας συναλλαγές στην Εθνική Τράπεζα, να θυμηθείτε να εξοφλήσετε τη συνδρομή σας στο Σύλλογο.

ΟΝΟΜΑ:

ΕΠΩΝΥΜΟ:

ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΡΟΣ:

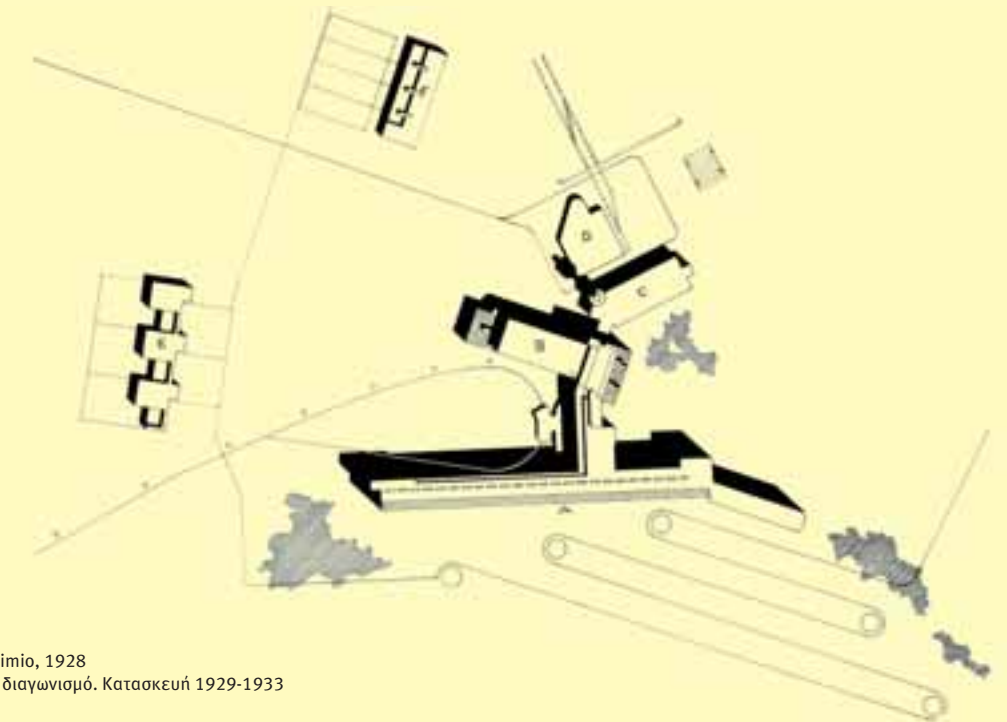
ΑΡΙΘΜΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ: 146/480197-02 της Εθνικής Τράπεζας

ΠΡΟΣ: ΣΑΔΑΣ – ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

ΠΟΣΟ: 20,00 ή 30,00 €

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Alvar Aalto, Σανατόριο στο Ραϊμίο, 1928
1ο βραβείο σε αρχιτεκτονικό διαγωνισμό. Κατασκευή 1929-1933

Το 2003 συστήθηκε από τον ΣΑΔΑΣ η επιτροπή αρχιτεκτονικών διαγωνισμών με σκοπό να επεξεργαστεί ένα νέο θεσμικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, σε αντικατάσταση του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου (υπουργική απόφαση του 1976).

Πρόθεση της επιτροπής ήταν η εναρμόνιση του νέου θεσμικού πλαισίου με τα ισχύοντα θεσμικά πλαίσια των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, και ιδίως εκείνων που διαθέτουν σημαντική παράδοση στη διεξαγωγή εθνικών και διεθνών αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, καθώς και τους κανονισμούς της U.I.A. και του A.C.E.

Κύριος στόχος της επιτροπής, μέσω του νέου θεσμικού πλαισίου, είναι η παραγωγή δημοσίων κτιρίων υψηλής αρχιτεκτονικής αξίας, με την προκήρυξη πολλών αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, με ταχύτερες και αδιάβλητες διαδικασίες, που θα οδηγούν στην υλοποίηση των βραβευμένων προτάσεων με την απαραίτητη συμμετοχή των μελετητών, έως την πλήρη περάτωση του έργου.

Το επεξεργασμένο κείμενο παρουσιάστηκε στο Δ.Σ. του ΣΑΔΑΣ τον Νοέμβριο 2004, ενώ οριστικοποιήθηκε και εγκρίθηκε τον Απρίλιο 2005.

Η επεξεργασία του νέου θεσμικού πλαισίου των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών

Μετά τη συλλογή, μετάφραση και κωδικοποίηση του υλικού

εννέα ευρωπαϊκών χωρών, καθώς και αυτού της U.I.A., του A.C.E. και του προσχεδίου Νόμου το 1997 (βλ. συγκριτικούς πίνακες), οι συνεδριάσεις της επιτροπής επικεντρώθηκαν στη συγκριτική μελέτη των διατάξεων των θεσμικών πλαισίων των άλλων χωρών, δίνοντας παράλληλα το ανάλογο βάρος στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η ελληνική πραγματικότητα. Το οριστικό κείμενο εκφράζει την κοινή συνισταμένη που ανταποκρίνεται στα πραγματικά αρχιτεκτονικά και νομικά δεδομένα της παρούσης κατάστασης, ενώ μελλοντικά θα μπορεί να μετεξελιχθεί ανάλογα με την εμπειρία που θα προκύψει από την εφαρμογή του.

Οι διαδικασίες διεξαγωγής διαγωνισμών χαρακτηρίζονται στο παρόν σχέδιο από τους εξής παράγοντες:

α. Τη διαβεβαίωση για την άρτια διεξαγωγή του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού και την ορθή επιλογή των βραβείων.

β. Τη μείωση του απαραίτητου χρόνου διεξαγωγής του διαγωνισμού, ώστε να μην αποτρέπονται οι φορείς για την προκήρυξή τους.

γ. Τη διασφάλιση μεγάλου αριθμού συμμετεχόντων χάρη στο νέο απλοποιημένο τρόπο παρουσίασης των προτάσεων, προσκομίζοντας τα εντελώς απαραίτητα στοιχεία, και μη υπερβαίνοντας τους 4 πίνακες Α0 (βλ. αρθ. 11).

ΣΧΕΔΙΟ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ - ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Σύμφωνα με το ΠΔ 346/30-9-98/ΦΕΚ 230Α' /12-10-98, που αφορά την προσαρμογή της Ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις της οδηγίας 92/50/ΕΟΚ, σας αποστέλλουμε τον παρόντα κανονισμό – Θεσμικό πλαίσιο, που καθορίζει τις εθνικές διαδικασίες για την διεξαγωγή αρχιτεκτονικών διαγωνισμών μελετών, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 8 του ανωτέρω ΠΔ. Με τον παρόντα κανονισμό καθορίζεται η διαδικασία υλοποίησης όλων των φάσεων ενός αρχιτεκτονικού διαγωνισμού και προσδιορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του αγνοθέτη και των διαγωνιζομένων.

Άρθρο 1.

Αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί

α. Ορισμός

Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός είναι η διαδικασία για την επιλογή της καλύτερης ιδέας ή πρότασης για την υλοποίηση αξιόλογων τεχνικών έργων, από το στάδιο της μελέτης μέχρι την πραγματοποίησή τους. Η επιλογή γίνεται από κριτική επιτροπή μετά από σύγκριση μελετών και με την απονομή χρηματικών βραβείων.

Ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός είναι υψίστης σημασίας και σπουδαιότητας πνευματική και πολιτιστική διαδικασία και όλες οι προτάσεις που κατατίθενται αποτελούν πνευματική δημιουργία.

Ο κανονισμός αυτός, η διακήρυξη και οι απαντήσεις στα ερωτήματα των διαγωνιζομένων, συγκροτούν την νομική βάση του διαγωνισμού και είναι δεσμευτικά για τον αγνοθέτη, την κριτική επιτροπή και τους διαγωνιζόμενους.

β. Σκοπός

Σκοπός των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών είναι :

1. Η δια της αρχιτεκτονικής, ως έκφρασης πνευματικής καλλιέργειας και πολιτισμού, διασφάλιση των πολιτιστικών αξιών, προστασία του περιβάλλοντος και βελτίωση της ποιότητας ζωής κατά την επιταγή των άρθρων 16 και 24 του συντάγματος.
2. Η καταξίωση του αρχιτεκτονικού έργου ως στοιχείου πολιτισμού.
3. Η επιλογή της καλύτερης και αρτιότερης λύσης, σε συνδυασμό με τον μελετητή που την συνέταξε, για την μελέτη και επίβλεψη τεχνικών έργων μέχρι την πλήρη υλοποίησή τους.
4. Η διασφάλιση της διαφάνειας κατά την πορεία υλοποίησης του έργου μέσω της κατοχύρωσης του αδιάβλητου των διαδικασιών ανάθεσης.

Άρθρο 2.

Αντικείμενο

Αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί προκηρύσσονται για κάθε αξιόλογο τεχνικό έργο, που προτίθεται να υλοποιήσει το Κράτος, τα ΝΠΔΔ, οι ΟΤΑ πρώτης και δεύτερης βαθμίδας, οι οργανισμοί δημοσίου δικαίου και οι ενώσεις που συγκροτούνται από τους προαναφερόμενους οργανισμούς όπως αναλυτικά περιγράφονται στο άρθρο 2 παρ. 2 του ΠΔ 346/30-09-98.

Αξιόλογο τεχνικό έργο θεωρείται το έργο που έχει ευρύτερη αρχιτεκτονική, πολεοδομική και περιβαλλοντική σημασία όταν η λειτουργία του, ο όγκος, ή άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, έχουν επίδραση στο ευρύτερο δομημένο ή φυσικό περιβάλλον.

Ως αξιόλογα τεχνικά έργα και ανεξάρτητα από το αν πραγματοποιούνται με την διαδικασία της αυτοχρηματοδότησης, θεωρούνται μεταξύ άλλων τα παρακάτω:

1. Κτιριακά έργα όπως: Μουσεία, Βιβλιοθήκες, Εκπαιδευτικά κτίρια, Εκκλησιαστικά συγκροτήματα, Θέατρα, Ωδεία, Αίθουσες συναυλιών, Δημαρχεία,

δ. Την καθιέρωση αδιάβλητων επιτροπών κρίσης που θα τις αποτελούν ικανοί και αδιαμφισβήτητοι κριτές, οι οποίοι θα συμμετέχουν από τη φάση προκήρυξης του διαγωνισμού (βλ. αρθ. 12).

ε. Τη διασφάλιση υλοποίησης του βραβευθέντος έργου, με βάση τη ριζική τροποποίηση του συστήματος της ανάθεσης και σύμβασης έργου, ώστε να αποφεύγονται οι χωρίς προοπτική υλοποίησης διαγωνισμοί (βλ. αρθ. 18).

Στοιχεία του νέου θεσμικού πλαισίου

Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το νέο θεσμικό πλαίσιο είναι τα εξής:

α. Οι αλλαγές στις κατηγορίες, την προετοιμασία και τη διακήρυξη των διαγωνισμών (βλ. αρθ. 3).

β. Η θέσπιση ανεξάρτητης επιτροπής αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, της Ε.Α.Δ., που θα διασφαλίζει την εποπτεία, το αδιάβλητο και τη διαφάνεια των διαγωνισμών, σε αντιστοιχία με όλα τα θεσμικά πλαίσια των ευρωπαϊκών χωρών (βλ. αρθ. 5).

γ. Ο καθορισμός των υποχρεώσεων του συμβούλου αγνοθέτη για την άρτια προετοιμασία του διαγωνισμού (βλ. αρθ. 6).

δ. Η συγκρότηση και η σύνθεση της κριτικής επιτροπής όχι με βάση την εκπροσώπηση φορέων αλλά με επιλογή από κοινή δεξαμενή κριτών, οι οποίοι υποχρεούνται να πληρούν τα νέα κριτήρια (βλ. αρθ. 12) και να ανταποκρίνονται σε καθήκοντα, όπως η διατύπωση απαντήσεων στα ερωτήματα των διαγωνιζομένων.

Ι. Δεσποτόπουλος, Πνευματικό κέντρο Αθηνών, 1961
1ο βραβείο σε πανελλήνιο αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό διαγωνισμό. Κατασκευή 1969-1976

Αεροδρόμια, Σιδηροδρομικοί, σταθμοί, Λιμενικοί σταθμοί, σταθμοί Υπεραστικών Λεωφορείων, Κεντρικές αγορές, Κτίρια κεντρικής διοίκησης δημοσίων υπηρεσιών- οργανισμών και φορέων, Συνεδριακά κέντρα, Αθλητικές εγκαταστάσεις μεγάλης κλίμακας, συγκροτήματα συλλογικής κατοικίας και οργανωμένης δόμησης, κτίρια και κτιριακά συγκροτήματα που καταλαμβάνουν ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα ή χωροθετούνται σε ζώνες αναψυχής, πράσινο και θαλάσσια μέτωπα.

2. Διαμορφώσεις-αναπλάσεις όπως: Εθνικών και Δημοτικών πάρκων, σημαντικών δημοτικών πλατειών και δρόμων, παραλιακής και λιμενικής ζώνης, περιοχών χαρακτηρισμένων ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

3. Θέματα αστικού σχεδιασμού και εξοπλισμού πόλης.

Σε κάθε περίπτωση όμως, όλοι οι προαναφερθέντες φορείς, υποχρεούνται σε προκήρυξη αρχιτεκτονικών διαγωνισμών σύμφωνα με τον παρόντα κανονισμό για, το 20% του τετραετούς προϋπολογισμού των έργων που προκηρύσσονται στις κατηγορίες (2), (6) και (7) μελετών, σύμφωνα με τον πίνακα μελετών του Π.Δ. 541/78

Σε περιπτώσεις όπου το αντικείμενο της αρχιτεκτονικής μελέτης, εκτός ΦΠΑ, είναι μεγαλύτερο των 200.000 Ευρωπαϊκών Νομισματικών Μονάδων, πέραν των ανωτέρω εφαρμόζονται και όλες οι διατάξεις του ΠΔ 346/30-09-98.

Άρθρο 3.

Είδη Αρχιτεκτονικών Διαγωνισμών

Οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί διακρίνονται:

3.1 Ως προς το είδος:

3.1.1 Διαγωνισμοί ιδεών

Οι διαγωνισμοί αυτοί έχουν ως στόχο τη διερεύνηση και αποσαφήνιση ενός θέματος με σκοπό την επιλογή της βασικής ιδέας από χωροταξικής, πολεοδομικής ή αρχιτεκτονικής πλευράς. Ο νικητής του διαγωνισμού αναλαμβάνει, σύμφωνα με την σύμβαση, χρέη μελετητή ή τεχνικού συμβούλου του αγνοθέτη για την παραπέρα πορεία του έργου.

3.1.2 Διαγωνισμοί προσχεδίων

Οι διαγωνισμοί αυτοί έχουν ως στόχο, αφ' ενός την καλύτερη δυνατή επίλυση από πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λειτουργικής ή και κατασκευαστικής πλευράς, ενός συγκεκριμένου θέματος, με σαφώς δεδομένα στοιχεία και απαιτήσεις, αφ' ετέρου την ανάδειξη του κατάλληλου μελετητή για την περαιτέρω επεξεργασία του θέματος. Στον νικητή του διαγωνισμού ανατίθεται υποχρεωτικά, η εκπόνηση των υπολοίπων σταδίων της μελέτης, η επιλογή των συνεργατών άλλων ειδικοτήτων που απαιτούνται για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό του έργου και η υψηλή επίβλεψη του έργου.

3.1.3 Διαγωνισμοί δύο φάσεων

Η προκήρυξη διαγωνισμού δύο φάσεων αποσκοπεί στην αντιμετώπιση θεμάτων σημαντικής εμβέλειας και εξειδικευμένου χαρακτήρα. Η 1η φάση συνιστά διαγωνισμό ιδεών και η 2η φάση αποτελεί διαγωνισμό προσχεδίων. Κατά την 1η φάση, η κριτική επιτροπή επιλέγει ένα συγκεκριμένο αριθμό προτάσεων, χωρίς να προβεί σε μεταξύ τους αξιολόγηση, και τους προσκαλεί να συμμετάσχουν στην 2η φάση, διατηρώντας πάντα την ανωνυμία των συμμετεχόντων. Κατά την 2η φάση η κριτική επιτροπή, μπορεί να συμπληρώσει και να εμπλουτίσει τα στοιχεία που θα δοθούν στις μελέτες που έχουν επιλεγεί, με τις εμπειρίες και τα συμπεράσματα της 1ης φάσης.

3.2 Ως προς τη συμμετοχή:

1. *Διεθνείς αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί.* Οι διαγωνισμοί αυτοί προκηρύσσονται κατά την κρίση του αγνοθέτη

2. *Ευρωπαϊκοί αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί.* Οι διαγωνισμοί αυτοί προκηρύσσονται υποχρεωτικά όπου η προϋπολογιζόμενη αμοιβή μελέτης του προς διερεύνηση θέματος ξεπερνά το καθοριζόμενο από το ΠΔ 346/30-09-98 ποσό των 200.000 Ε.Ν.Μ.

3. *Ευρωπαϊκοί αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί νέων αρχιτεκτόνων ηλικίας μέχρι 40 ετών*. Οι διαγωνισμοί αυτοί προκηρύσσονται, αντίστοιχα, υποχρεωτικά όπου η προϋπολογιζόμενη αμοιβή μελέτης του προς διερεύνηση θέματος ξεπερνά το καθοριζόμενο από το ΠΔ 346/30-09-98 ποσό των 200.000 Ε.Ν.Μ.

4. *Πανελλήνιοι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί*. Οι διαγωνισμοί αυτοί προκηρύσσονται, κατά την κρίση του αγωνοθέτη, όπου η προϋπολογιζόμενη αμοιβή αρχιτεκτονικής μελέτης του προς διερεύνηση θέματος είναι μικρότερη των 200.000 Ε.Ν.Μ.

5. *Πανελλήνιοι ή διεθνείς αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί με πρόσκληση (άρθρο 5 Ν.716)*. Οι διαγωνισμοί αυτοί προκηρύσσονται, κατά την κρίση του αγωνοθέτη, προσκαλείται συγκεκριμένος αριθμός αρχιτεκτόνων, που δεν μπορεί να είναι μικρότερος των τριών και τα στοιχεία τους αναφέρονται στην προκήρυξη.

6. *Πανελλήνιοι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί νέων αρχιτεκτόνων ηλικίας μέχρι 40 ετών*. Οι διαγωνισμοί αυτοί προκηρύσσονται, κατά την κρίση του αγωνοθέτη, όπου η προϋπολογιζόμενη αμοιβή μελέτης του προς διερεύνηση θέματος είναι μικρότερη των 200.000 Ε.Ν.Μ.

7. *Διεθνείς ή Πανελλήνιοι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί σπουδαστών* αρχιτεκτονικών σχολών ή ισοτίμων σχολών εξωτερικού. Οι διαγωνισμοί αυτοί προκηρύσσονται, κατά την κρίση του αγωνοθέτη.

Άρθρο 4.
Συμμετοχή

4.1. Δικαίωμα συμμετοχής στους Πανελλήνιους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς έχουν όλοι οι αρχιτέκτονες, διπλωματούχοι Ανωτάτων σχολών, μέλη του ΤΕΕ με δικαίωμα άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος στην Ελλάδα

4.2. Δικαίωμα συμμετοχής στους Ευρωπαϊκούς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς έχουν όλα τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) ή της των χωρών του Ε.Ο.Χ. όπως αυτά περιγράφονται στο άρθρο 2 παρ.3 του ΠΔ 346/30-09-98 εφ’ όσον φυσικά έχουν το δικαίωμα και τα προσόντα να υπογράψουν αντίστοιχες με το αντικείμενο του διαγωνισμού συμβάσεις.

4.3. Δικαίωμα συμμετοχής στους Διεθνείς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς έχουν όλοι οι αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, χωροτάκτες, διπλωματούχοι Ανωτάτων σχολών, με δικαίωμα άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος στην Ελλάδα ή στην χώρα τους.
Αν σε Διεθνή διαγωνισμό συντρέχουν και οι περιπτώσεις.2 και .3 του άρθρου 3.2, δικαίωμα συμμετοχής έχουν και όσοι περιγράφονται στο εδάφιο 4.2.

4.4. Σε κάθε περίπτωση μπορούν να συμμετάσχουν ως συνεργάτες σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, ειδικοί επιστήμονες ειδικότητας σχετικής με το αντικείμενο του διαγωνισμού και με δικαίωμα άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος για το αντικείμενο αυτό στην Ελλάδα ή στη χώρα τους.

4.5. Ειδικότερα στην κατηγορία 3.2.6. δικαίωμα συμμετοχής έχουν όλοι οι σπουδαστές των αρχιτεκτονικών σχολών εσωτερικού ή αναγνωρισμένων σχολών εξωτερικού.

4.6. Της συμμετοχής του διαγωνισμού αποκλείεται κάθε πρόσωπο που με οποιοδήποτε τρόπο έχει συμμετάσχει στην προπαρασκευή και σύνταξη του προγράμματος του διαγωνισμού, τα μέλη της κριτικής επιτροπής και πρόσωπα που έχουν εξαρτημένη επαγγελματική σχέση εργασίας ή συγγένεια πρώτου βαθμού με τα παραπάνω πρόσωπα.

Άρθρο 5.
Επιτροπή Αρχιτεκτονικών Διαγωνισμών Ε.Α.Δ.

Συντονιστικό όργανο για την διενέργεια των Αρχιτεκτονικών διαγωνισμών και την παρακολούθησή τους, είναι η Επιτροπή Αρχιτεκτονικών Διαγωνισμών (Ε.Α.Δ.)

5.1. Η Ε.Α.Δ. είναι μόνιμο, κοινό όργανο του ΤΕΕ και του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, είναι τριμελής και συγκροτείται από αρχιτέκτονες σημαντικής εμπειρίας και ειδικών προσόντων, δηλαδή που να διαθέτουν 15ετή εμπειρία και τουλάχιστον δέκα (10) διακρίσεις (βραβεία, επαίνους, εξαγορές) σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, εκ των οποίων τουλάχιστον 4 βραβεία καθώς και τρεις (3) συμμετοχές σε επιτροπές κρίσης αρχιτεκτονικών διαγωνισμών.

5.2. Η Ε.Α.Δ. διαθέτει μόνιμο χώρο εγκατάστασης, γραμματειακή υποστήριξη και εξοπλισμό.

5.3. Η Ε.Α.Δ. συγκροτείται από έναν (1) αρχιτέκτονα εκπρόσωπο του ΤΕΕ, ένα (1) αρχιτέκτονα εκπρόσωπο του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, και 1αρχιτέκτονα καθηγητή εκπρόσωπο των Ελληνικών αρχιτεκτονικών σχολών. Προεδρεύει της επιτροπής αυτής ο αρχαιότερος.

5.4. Η Ε.Α.Δ. για το σύνολο των υπηρεσιών που παρέχει, αμείβεται με παράβολο που καταβάλουν οι αγωνοθέτες κατά την έγκριση της διακήρυξης, ανάλογα με το είδος του διαγωνισμού και σύμφωνα με απόφαση ΤΕΕ και ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ.

5.5. Η θητεία των μελών της Ε.Α.Δ. είναι 2ετής και το κάθε μέλος της δεν έχει το δικαίωμα να συμμετέχει σε περισσότερες από δύο συνεχόμενες θητείες.

Αρμοδιότητες της Ε.Α.Δ. είναι:
1. Ο συντονισμός, η διευκόλυνση και η παροχή επεξηγήσεων στον αγωνοθέτη για την διενέργεια του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού και το είδος του.
2. Ο ορισμός των μελών της κριτικής επιτροπής με κλήρωση εκτός φυσικά του εκπροσώπου του αγωνοθέτη.
3. Η έγκριση της διακήρυξης.
4. Η επικύρωση του αποτελέσματος του διαγωνισμού, μετά τον έλεγχο του νομότυπου της όλης διαδικασίας (τρόπο αξιολόγησης, πληρότητα πρακτικών, δημοσιοποίησπκ.λπ.)
5. Η επίλυση διαφορών μεταξύ αγωνοθέτη, κριτικής επιτροπής και διαγωνιζομένων.

Παράλληλα η Ε.Α.Δ.:
1. Τηρεί ενιαίο κατάλογο κριτών.
Στον κατάλογο αυτόν συμμετέχουν, μετά από εκδήλωση ενδιαφέροντος, αρχιτέκτονες που έχουν συμπληρώσει 10ετία από κτήσεως αδείας επαγγέλματος και διαθέτουν πέντε (5) τουλάχιστον διακρίσεις (βραβεία, επαίνους, εξαγορές) σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, εκ των οποίων τουλάχιστον 3 βραβεία.
2. Σε περίπτωση που ο αγωνοθέτης δεν μπορεί να ορίσει εκπρόσωπό του στην επιτροπή αρχιτέκτονα αντίστοιχων προσόντων με τα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής, η Ε.Α.Δ. προτείνει στον αγωνοθέτη να επιλέξει τον εκπρόσωπό του από κατάλληλο κατάλογο που τηρεί.
3. Τηρεί κατάλογο έμπειρων αρχιτεκτόνων ικανών να παράσχουν (με αμοιβή) υπηρεσίες τεχνικού συμβούλου στον αγωνοθέτη, αν ο ίδιος δεν διαθέτει, για την σύνταξη της διακήρυξης και την υποβοήθηση της κριτικής επιτροπής.
4. Παρακολουθεί την τήρηση αρχείου αρχιτεκτονικών διαγωνισμών από τον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ και μεριμνά για την έκδοση τεύχους-αφιερώματος στον κάθε διαγωνισμό.

Άρθρο 6.
Σύμβουλος αγωνοθέτη

Ο αγωνοθέτης οφείλει να ορίσει έναν σύμβουλο, εξειδικευμένο στην διαδικασία των διαγωνισμών. Ο σύμβουλος πρέπει να μελετήσει την προβληματική του διαγωνισμού και να οργανώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την διεξαγωγή του, σύμφωνα με τον παρόντα κανονισμό.

Ο σύμβουλος μπορεί να είναι φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή τεχνική υπηρεσία και συνυπογράφει την διακήρυξη με τον αγωνοθέτη.

Σε περίπτωση που ο αγωνοθέτης δεν διαθέτει σύμβουλο, απευθύνεται στην Ε.Α.Δ., η οποία εντός 5 ημερών του προτείνει σύμβουλο. Η αμοιβή του συμβούλου βαρύνει τον αγωνοθέτη.

Υποχρεώσεις του συμβούλου κατά την προετοιμασία του διαγωνισμού είναι:

- Η ανάλυση του αντικειμένου του διαγωνισμού και η έκφραση της θέλησης του αγωνοθέτη.
- Η παροχή συμβουλών προς τον αγωνοθέτη σχετικά με το κόστος του διαγωνισμού, τις νομικές υποχρεώσεις του, τους όρους της συμβάσεως και την διαδικασία υλοποίησης του έργου.
- Η τεκμηριωμένη σύνταξη του κτιριολογικού προγράμματος.
- Η συγκρότηση του φακέλου με τις πληροφορίες, τις κατευθύνσεις και τα πλαίσια που θα δοθούν στους διαγωνιζόμενους.

- Ο καθορισμός των στοιχείων που θα ζητηθούν από τους διαγωνιζόμενους.
- Ο καθορισμός του αριθμού και του ύψους των βραβείων.
- Η συγκρότηση της κριτικής επιτροπής, μετά από αίτηση για καθορισμό κριτών από την Ε.Α.Δ., η εισήγηση για την επιλογή εκπροσώπου του αγωνοθέτη και πιθανών ειδικών επιστημόνων ή προσωπικοτήτων σχετικών με το αντικείμενο του διαγωνισμού.
- Η σύνταξη της διακήρυξης, για λογαριασμό του αγωνοθέτη, και όλες οι ενέργειες για την έγκρισή της από την Ε.Α.Δ.
- Η αναλυτική παρουσίαση του αντικείμενου του διαγωνισμού στα μέλη της κριτικής επιτροπής.
- Η διατύπωση των απαντήσεων στα ερωτήματα των διαγωνιζομένων με την συνεργασία των μελών της κριτικής επιτροπής.
- Η συμμετοχή του χωρίς δικαίωμα ψήφου κατά την διαδικασία κρίσης.

Άρθρο 7.
Προετοιμασία διαγωνισμού

Πριν από τη προκήρυξη του διαγωνισμού ο αγωνοθέτης υποβάλει ερώτημα στην Ε.Α.Δ., περιγράφοντας το έργο που προτίθεται να πραγματοποιήσει, για να διευκρινιστεί:

α. Σε ποια κατηγορία μελετών του άρθρου 3 του παρόντος ανήκει το έργο που προτίθεται να πραγματοποιήσει και

β. Τον καθορισμό του είδους και της συμμετοχής του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού σύμφωνα με τα άρθρα 3 και 4 του παρόντος.

Η Ε.Α.Δ. υποχρεούται να απαντήσει επί του ερωτήματος εντός 10 εργάσιμων ημερών.

Άρθρο 8.
Διακήρυξη του διαγωνισμού

Η σύνταξη της διακήρυξης του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού προϋποθέτει την εμπειριστατωμένη μελέτη και επεξεργασία του αντικειμένου, περιλαμβάνει τη συγκεκριμένη και ακριβή περιγραφή του θέματος, γενικές και ειδικές κατευθύνσεις και περιορισμούς που θα δεσμεύσουν την αξιολόγηση, τον τρόπο παρουσίασης της μελέτης, τα ονόματα των κριτών της κριτικής επιτροπής, τον αριθμό και το ύψος των βραβείων, το χρονοδιάγραμμα αξιολόγησης, τους βασικούς όρους της σύμβασης με δέσμευση του αγωνοθέτη για την ανάθεση μελέτης και επίβλεψης του έργου, τον τρόπο δημοσιοποίησης του αποτελέσματος και γενικά κάθε στοιχείο που είναι απαραίτητο για την κατοχύρωση του αδιάβλητου της κρίσης και της επιτυχούς υλοποίησης του έργου. Η διακήρυξη συντάσσεται επωμύμως από τον τεχνικό σύμβουλο του διαγωνισμού και συνυπογράφεται από τον αγωνοθέτη. Η διακήρυξη, πριν την αναγγελία του διαγωνισμού, εγκρίνεται από την Ε.Α.Δ. αφού καταβληθεί το αντίστοιχο παράβολο, ανάλογα με το είδος του διαγωνισμού.

<i>Περιεχόμενο διακήρυξης</i>
Στη διακήρυξη κάθε αρχιτεκτονικού διαγωνισμού περιλαμβάνονται τα εξής:
1. Δήλωση του αγωνοθέτη ότι νομιμοποιείται για τη διεξαγωγή του διαγωνισμού.
2. Δήλωση της Ε.Α.Δ. ότι εγκρίνει και αποδέχεται την διακήρυξη.
3. Καθορισμός του αντικειμένου, του είδους και της κατηγορίας του διαγωνισμού σύμφωνα με τον παρόντα κανονισμό.
4. Καθορισμός του θέματος του διαγωνισμού .
5. Οι όροι και οι δικαιούμενοι συμμετοχής στον διαγωνισμό.
6. Ο αριθμός και το ύψος των χρηματικών βραβείων και εξαγορών.
7. Η σύνθεση και η ιδιότητα των τακτικών και των αναπληρωματικών μελών της κριτικής επιτροπής.
8. Ανάλυση και περιγραφή του αντικείμενου και του σκοπού του διαγωνισμού.
9. Οι όροι και οι δεσμεύσεις του αντικειμένου, όπως όροι δόμησης, νομοθετικό πλαίσιο, κανονισμοί κλπ., για τα οποία ο αγωνοθέτης αναλαμβάνει την ευθύνη της εγκυρότητάς των.

- Κατάλογος στοιχείων που παραλαμβάνουν οι διαγωνιζόμενοι.
- Τα ζητούμενα προς υποβολή στοιχεία και ο τρόπος παρουσίασης των μελετών, που είναι υποχρεωτικός για όλους τους διαγωνιζόμενους με ποινή αποκλεισμού.
- Ο τρόπος διασφάλισης της ανωνυμίας των συμμετεχόντων.
- Η προθεσμία και ο τρόπος υποβολής των ερωτημάτων από τους διαγωνιζόμενους.
- Η προθεσμία απαντήσεων στα ερωτήματα από πλευράς αγωνοθέτη και κριτικής επιτροπής.
- Η προθεσμία, ο τόπος και ο τόπος υποβολής των μελετών.
- Η προθεσμία ολοκλήρωσης της κρίσης, της έκδοσης και δημοσιοποίησης των αποτελεσμάτων.
- Δήλωση του αγωνοθέτη για την ανάθεση της μελέτης και επίβλεψης του έργου στον νικητή του διαγωνισμού.
- Δέσμευση του αγωνοθέτη, ότι σε περίπτωση μη ανάθεσης του έργου εντός δύο ετών από την δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων, υποχρεούται στην καταβολή αποζημίωσης ποσού ίσου με το άθροισμα των βραβείων στον νικητή του διαγωνισμού, που θα συμψηφισθεί με την αμοιβή της πλήρους μελέτης του έργου όταν και εφόσον αυτό εκτελεσθεί.
- Δήλωση του αγωνοθέτη ότι αποδέχεται ως επιδιαιτητή την Ε.Α.Δ. για κάθε επίλυση διαφορίας με τους διαγωνιζόμενους.
- Αναφορά ότι η συμμετοχή στον διαγωνισμό, σημαίνει πλήρη αποδοχή των όρων και της διαδικασίας του διαγωνισμού από πλευράς διαγωνιζομένων.

Άρθρο 9.
Αναγγελία διαγωνισμού

Περίληψη της προκήρυξης του διαγωνισμού δημοσιεύεται σε δύο πρωινές και απογευματινές εφημερίδες πανελλήνιας ημερήσιας κυκλοφορίας και σε δύο τουλάχιστον εκδόσεις του Ενημερωτικού Δελτίου του ΤΕΕ και της ΕΕ, εφ’ όσον απαιτείται από το είδος του διαγωνισμού ή το ύψος του προϋπολογισμού, σύμφωνα με το ΠΔ 346/30-09-98.

Στην περίληψη αναφέρεται:
1. Ο αγωνοθέτης.
2. Η έγκριση της Ε.Α.Δ.
3. Το είδος, η κατηγορία και το θέμα του διαγωνισμού.
4. Οι δικαιούμενοι συμμετοχής
5. Ο τεχνικός σύμβουλος και η κριτική επιτροπή.
6. Το πλήρες χρονοδιάγραμμα διενέργειας του διαγωνισμού.
7. Ο αριθμός και το ύψος των βραβείων.
8. Η διεύθυνση, ο αριθμός τηλεφώνου και FAX και το όνομα του αρμοδίου εκπροσώπου του φορέα από τον οποίο παρέχονται λεπτομερέστερα στοιχεία.
9. Τυχόν άλλα συμπληρωματικά στοιχεία για τους ενδιαφερόμενους.
10. Η δέσμευση του αγωνοθέτη για την υπογραφή σύμβασης με τον νικητή του διαγωνισμού, ανεξάρτητα του χρόνου εκτέλεσης του έργου.

Άρθρο 10.
Προθεσμία υποβολής μελετών – ερωτημάτων

1. Ως χρόνος υποβολής υπολογίζεται η ημέρα παράδοσης των μελετών στον αγωνοθέτη ή στο ταχυδρομείο ή σε δημόσια ή ιδιωτική εταιρεία μεταφορών. Σαν έγκυρη απόδειξη παράδοσης θεωρείται η σφραγίδα αποστολής του ταχυδρομείου ή η απόδειξη παραλαβής του ταχυδρομείου ή της εταιρείας μεταφορών η οποία με ευθύνη του αποστολέα πρέπει να είναι ευανάγνωστη. Για τις ιδιωτικές εταιρείες μεταφορών ορίζεται προθεσμία παράδοσης 48ωρών μετά την λήξη του διαγωνισμού. Μετά τη λήξη της προθεσμίας υποβολής, καμία μελέτη δεν γίνεται δεκτή.
2. Οι διαγωνιζόμενοι μπορούν να υποβάλουν εγγράφως τυχόν ερωτήματα μέσα στο πρώτο τέταρτο της προθεσμίας παράδοσης των μελετών . Ο αγωνοθέτης είναι υποχρεωμένος, μέσω του συμβούλου του, να θέσει τα ερωτή-

ματα στην κριτική επιτροπή ώστε να απαντήσουν εγγράφως και με απόδειξη παραλαβής, προς όλους τους διαγωνιζομένους δίδοντας σχετικές διευκρινίσεις. Επίσης υποχρεούται να δημοσιεύσει στο Δελτίο του ΤΕΕ τα υποβληθέντα ερωτήματα και τις απαντήσεις τους εντός 20 ημερών από τη λήξη της παραπάνω προθεσμίας. Οι ερωτήσεις και απαντήσεις αφορούν σε διευκρινίσεις των δεδομένων του διαγωνισμού και δεν είναι δυνατόν να προκαλείται τροποποίηση των δεδομένων του διαγωνισμού ή αλλαγή προθεσμιών .

3. Σε περίπτωση καθυστέρησης των απαντήσεων από τον αγωνοθέτη μετατίθεται η προθεσμία παράδοσης, από τον ίδιο, μετά την σύμφωνη γνώμη της Ε.Α.Δ., κατά τη δημοσίευση των απαντήσεων στο Ενημερωτικό Δελτίο του ΤΕΕ, κατά χρονικό διάστημα τουλάχιστον όσο και η καθυστέρηση.

4. Στην εξαιρετική περίπτωση, που από τις ερωτήσεις προκύπτει μεταβολή των δεδομένων του διαγωνισμού, μετά την σύμφωνη γνώμη της Ε.Α. Δ. ,ως αφετηρία προθεσμίας παράδοσης θεωρείται η ημερομηνία δημοσίευσης των παραπάνω μεταβολών στο Ενημερωτικό Δελτίο του ΤΕΕ.

Άρθρο 11.
Τρόπος υποβολής μελετών – ανωνυμία

Υποχρεώσεις διαγωνιζομένων, απαιτούμενα προς υποβολή στοιχεία:

1. Κάθε υποβαλλόμενη μελέτη σημαίνεται με ενδεικτικό αριθμό αντί ψευδώνυμου. Ο αριθμός αυτός αποτελείται από πέντε ψηφία μεγέθους που ορίζεται στη διακήρυξη και τοποθετείται στο άνω δεξιό άκρο των σχεδίων και τευχών της μελέτης.

2. Όλη η εργασία παραδίδεται συσκευασμένη σε ένα και μόνο αδιαφανές δέμα σφραγισμένο με ισπανικό κηρό και χαρακτηρισμένο με τον ενδεικτικό αριθμό. Επίσης ο διαγωνιζόμενος υποβάλλει μέσα στο ανωτέρω δέμα κλειστό φάκελο αδιαφανή και σφραγισμένο με ισπανικό κηρό, που θα περιέχει το ονοματεπώνυμο, τη διεύθυνση, βεβαιώσεις του ΤΕΕ και του ΤΣΜΕΔΕ ότι είναι μέλος τους και ότι έχει εκπληρώσει τις οικονομικές του υποχρεώσεις, καθώς και πίνακα ποσοτών συμμετοχής των μελών της τυχόν ομάδας μελέτης υπογεγραμμένο από όλα τα μέλη της. Ο φάκελος θα φέρει τον ίδιο αριθμό με αυτόν της μελέτης.

3. Εάν ο διαγωνιζόμενος αποδέχεται την επώνυμη έκθεση της μελέτης του, (σε περίπτωση που δεν βραβευθεί) θα συμπεριλάβει στο ως άνω δέμα σφραγισμένο φάκελο με τον ενδεικτικό αριθμό της μελέτης και την ένδειξη στο κάτω αριστερό μέρος «αποδοχή αποσφράγισης», ο οποίος θα περιέχει σχετική ενυπόγραφη δήλωση. Σε περίπτωση που ζητείται πρόπλασμα ή άλλο στοιχείο που δεν μπορεί να περιληφθεί στο παραπάνω δέμα, ο διαγωνιζόμενος μπορεί να παραδώσει και δεύτερο δέμα συσκευασμένο με τις παραπάνω προδιαγραφές και με τον ίδιο ενδεικτικό αριθμό του.

Η διακήρυξη πρέπει αναλυτικά, λεπτομερώς και υπό μορφή καταλόγου να περιγράψει τα ζητούμενα στοιχεία από τους διαγωνιζομένους, προσαρμοσμένη στο ζητούμενο του διαγωνισμού και αποφεύγοντας την υποβολή μεγάλου αριθμού σχεδίων που στο στάδιο της αξιολόγησης δεν προσφέρουν ουσιαστικές πληροφορίες. Παράλληλα δεν πρέπει να δημιουργεί δεσμεύσεις στην σχεδιαστική έκφραση των διαγωνιζομένων. Συγκεκριμένα πρέπει να καθορίζει:

4. Το είδος, τον αριθμό και το μέγεθος των σχεδίων της παρουσίασης, που σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υπερβαίνει τους 4 πίνακες Αο ή ανάλογη επιφάνεια σε διαστάσεις DIN.

5. Την κλίμακες παρουσίασης του θέματος.

6. Τα περιεχόμενα του τεύχους της επεξηγηματικής έκθεσης, το κείμενο της οποίας δεν θα πρέπει να ξεπερνά τις 1500 λέξεις. Επίσης υποχρεωτικά θα περιλαμβάνει παράρτημα με μικρύνσεις των παραδιδόμενων πινακίδων.

7. Την κλίμακα του προπλάσματος αν απαιτείται, που σε κάθε περίπτωση πρέπει να είναι μικρότερη από τα ζητούμενα σχέδια.

Οι διαγωνιζόμενοι υποχρεούνται να συμμορφώνονται απόλυτα προς τους όρους της διακήρυξης, περιοριζόμενοι στα ζητούμενα από τη διακήρυξη στοιχεία σε ότι αφορά την παρουσίαση της μελέτης τους. Στοιχεία παραδιδόμενα από τους διαγωνιζόμενους επί πλέον των ζητουμένων της διακήρυξης δεν λαμβάνονται υπόψη κατά την κρίση των μελετών και αποσύρονται προ

της κρίσεως. Από τους συμμετέχοντες στο διαγωνισμό πρέπει να ζητούνται μόνο τα στοιχεία εκείνα που είναι απολύτως αναγκαία για την παρουσίαση και κατανόηση της υποβαλλόμενης πρότασης, καθώς και την επίτευξη του σκοπού του διαγωνισμού.

Άρθρο 12.
Κριτική επιτροπή

Η κριτική επιτροπή συμμετέχει στην σύνταξη των απαντήσεων στα ερωτήματα του διαγωνισμού .Στην φάση αυτή μπορεί να αποσαφηνίσει τα κριτήρια αξιολόγησης που έχουν τεθεί από την διακήρυξη. Η κριτική επιτροπή έχει την ευθύνη να αποφασίσει για την εγκυρότητα και την πληρότητα των προτάσεων, να τις κρίνει, να τις αξιολογήσει και να τις κατατάξει, ώστε να επιλέξει τις καλύτερες για την απονομή των βραβείων, επαίνων και εξαγορών, σύμφωνα με την διακήρυξη και τα κριτήρια που αυτή έχει θέσει.

Μετά την ολοκλήρωση της κρίσης, γνωστοποιεί το αποτέλεσμα στον αγωνοθέτη και εισηγείται την υπογραφή σύμβασης με τον νικητή του διαγωνισμού. Σε ορισμένες, και σαφώς τεκμηριωμένες, περιπτώσεις, έχει την δυνατότητα να εισηγηθεί τροποποιήσεις στα βραβευθέντα προσχέδια κατά την περαιτέρω επεξεργασία του θέματος για την διασφάλιση της υλοποίησης του αποτελέσματος του διαγωνισμού.

Συγκρότηση και σύνθεση της κριτικής επιτροπής

Μετά την επιλογή των εκπροσώπων της Ε.Α.Δ. ο αγωνοθέτης προχωρεί στην συγκρότηση της κριτικής επιτροπής. Μετά την έγκριση της διακήρυξης από την Ε.Α.Δ. ο αγωνοθέτης καλεί τα μέλη της επιτροπής και τους αναπληρωτές τους, τους ανακοινώνει τον ορισμό τους και τους γνωστοποιεί το χρονοδιάγραμμα του διαγωνισμού και τα κριτήρια που έχει θέσει η διακήρυξη. Ο σύμβουλος του αγωνοθέτη αναλύει στα μέλη της επιτροπής την προβληματική και τις απαιτήσεις του διαγωνισμού.

Ο αριθμός των μελών της κριτικής επιτροπής καθορίζεται από την Ε.Α.Δ. ανάλογα με την σπουδαιότητα και το μέγεθος του αντικειμένου του διαγωνισμού. Η επιτροπή μπορεί να είναι:

- 5μελής για τους Πανελλήνιους διαγωνισμούς.
- 7μελής – 9μελής για Ευρωπαϊκούς και Διεθνείς διαγωνισμούς ανάλογα με την σπουδαιότητα του έργου.

Η σύνθεση της κριτικής επιτροπής θα είναι:

1. *5μελής επιτροπές:* 3 κριτές από τον κατάλογο κριτών της Ε.Α.Δ. και 2 κριτές, ως εκπρόσωποι του αγωνοθέτη.

2. *7-9μελής επιτροπές:* 5-7 κριτές από τον κατάλογο κριτών της Ε.Α.Δ. και 2 κριτές, ως εκπρόσωποι του αγωνοθέτη.

Σε Διεθνείς διαγωνισμούς μπορούν να καλούνται προσωπικότες του χώρου πέραν των ανωτέρω. Η κριτική επιτροπή θα είναι μικτή από αρχιτέκτονες, αλλοδαπούς και Έλληνες, οι εξειδικεύσεις των οποίων θα αναφέρονται ρητά στη διακήρυξη, μαζί με τη διαδικασία της κρίσης των μελετών που θα ακολουθηθεί. Η επιλογή των ξένων κριτών γίνεται σε συνεργασία του αγωνοθέτη με την Ε.Α.Δ. και UIA και θα ακολουθηθούν οι διατάξεις της UIA, ACE ή UNESCO. Κατά τα λοιπά τηρούνται τα οριζόμενα για τους Πανελλήνιους Αρχιτεκτονικούς Διαγωνισμούς. Στην περίπτωση αυτή τα αλλοδαπά μέλη της κριτικής επιτροπής θα συμμετέχουν καθ' υπέρβαση του μέγιστου προβλεπόμενου αριθμού κριτών έτσι ώστε ο τελικός αριθμός των κριτών να είναι περιττός.

Προσόντα κριτών

Όλα τα μέλη που συγκροτούν την κριτική επιτροπή, είτε ως εκπρόσωποι της Ε.Α.Δ., είτε ως εκπρόσωποι του αγωνοθέτη πρέπει να είναι αρχιτέκτονες να έχουν συμπληρώσει 1ο χρόνο από κτήσεως αδείας εξασκήσεως επαγγέλματος και πέντε (5) τουλάχιστον διακρίσεις σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, εκ των οποίων τουλάχιστον τρία (3) βραβεία.

Καθήκοντα της κριτικής επιτροπής

Η κριτική επιτροπή είναι υπεύθυνη για την ορθή τήρηση της διαδικασίας κρίσης του διαγωνισμού, ειδικότερα:

- Απαντά μαζί με τον σύμβουλο του αγωνοθέτη, στα ερωτήματα των διαγωνιζομένων.
- Αξιολογεί τις προτάσεις σύμφωνα με τα κριτήρια που έχει θέσει η διακήρυξη.
- Συντάσσει πρακτικό αξιολόγησης των προτάσεων.
- Απονέμει τα βραβεία.
- Εισηγείται τυχόν τροποποιήσεις στα προσχέδια του Α' βραβείου.

Η επιτροπή συνεδριάζει με απαρτία των μελών της και συμμετέχουν, χωρίς δικαίωμα ψήφου τα αναπληρωματικά μέλη και ο τεχνικός σύμβουλος ως εισηγητής . Οι κριτές οφείλουν να ασκούν το λειτούργημά τους με γνώμονα τις επιστημονικές τους απόψεις και αρχές. Τα μέλη της επιτροπής δεν μπορούν να έχουν σχέση επαγγελματικής εξάρτησης με τους εμπλεκόμενους στον διαγωνισμό (διαγωνιζόμενους ή αγωνοθέτη). Τα μέλη της επιτροπής οφείλουν να σεβαστούν τα κριτήρια αξιολόγησης που έχει θέσει η διακήρυξη και τις απαντήσεις που έχουν δοθεί στους διαγωνιζόμενους. Κάθε μέλος της επιτροπής οφείλει να αναφέρει άμεσα κάθε γεγονός που θα μπορούσε να υποθηκεύσει την αντικειμενικότητα της κρίσης του και των ενεργειών του. Η αποδοχή του λειτουργήματος του κριτή συνεπάγεται παραίτηση από κάθε μορφής συμμετοχή στον διαγωνισμό ή στη μεταγενέστερη ανάληψη της μελέτης που θα προκύψει από αυτόν. Η ανωνυμία των διαγωνιζομένων πρέπει να τηρείται αυστηρά. Κατά τη διάρκεια της κρίσης τηρείται αυστηρή μυστικότητα των συζητήσεων

Ειδικοί σύμβουλοι - εμπειρογνώμονες

Σε περίπτωση αντικειμένου μεγάλης σημασίας και εξειδίκευσης, κατά την κρίση της Ε.Α.Δ. μπορεί να καλείται Έλληνας ή αλλοδαπός ειδικός επιστήμονας σαν σύμβουλος ή εμπειρογνώμονας να συνδράμει τον αγωνοθέτη στην σύνταξη της διακήρυξης και κατόπιν την κριτική επιτροπή. Ο ειδικός σύμβουλος αυτός δεν έχει δικαίωμα ψήφου και η συμμετοχή του αναφέρεται στην διακήρυξη. Η αμοιβή του βαρύνει τον αγωνοθέτη.

Άρθρο 13.
Διαδικασία κρίσης

13.1 Προκαταρκτική εξέταση προτάσεων – αποκλεισμός προτάσεων

Πριν από την έναρξη της διαδικασίας αξιολόγησης από την κριτική επιτροπή, γίνεται προκαταρκτικός έλεγχος των υποβληθέντων στοιχείων ως προς την εμπρόθεσμα υποβολή τους. Ο έλεγχος αυτός γίνεται από τον τεχνικό σύμβουλο του αγωνοθέτη. Ανοίγονται τα δέματα με τις συμμετοχές, παρουσία της ολομέλειας της κριτικής επιτροπής και ελέγχονται ως προς την τυπική ανταπόκρισή τους στις απαιτήσεις της διακήρυξης. Οι σφραγισμένοι φάκελοι που περιέχουν τα στοιχεία των διαγωνιζομένων συσκευάζονται αφού έχουν ήδη μονογραφεί από όλα τα μέλη της κριτικής επιτροπής, σε δέμα που με τη σειρά του και αυτό σφραγίζεται, μονογράφεται και φυλάσσεται με ευθύνη του αγωνοθέτη. Το δέμα αυτό αποσφραγίζεται μόνο ενώπιον της ολομέλειας της κριτικής επιτροπής μετά την υπογραφή του πρακτικού της οριστικής κρίσης. Συντάσσεται έκθεση με τα στοιχεία που παρελήφθησαν και τις τυχόν αποκλίσεις της κάθε μελέτης και αποφασίζεται η αποδοχή ή ο αποκλεισμός της κάθε πρότασης από την περαιτέρω διαδικασία αξιολόγησης.

Η κριτική επιτροπή οφείλει να αποκλείσει από την διαδικασία αξιολόγησης, ύστερα από αιτιολόγηση:

- Τις προτάσεις που δεν έχουν αποσταλεί έγκαιρα.
- Τις προτάσεις που δεν καλύπτουν τις απαιτήσεις που έχει θέσει αναλυτικά υπό μορφή καταλόγου η διακήρυξη.

- Τις προτάσεις που αποκλίνουν από τις πραγματικές δεσμεύσεις του διαγωνισμού, αν αυτές σαφώς περιγράφονται στην διακήρυξη (επιφάνειες, ύψη, περίγραμμα κτιρίου, ειδικές εγκρίσεις, μορφολογικά στοιχεία, οικοδομικός κανονισμός κ.λπ.).
- Τις προτάσεις που περιέχουν δυσανάγνωστα ή δύσληπτα στοιχεία.
- Τα στοιχεία (φωτογραφίες, προπλάσματα, σχέδια κ.λπ.) που περιέχονται στις προτάσεις και δεν ζητούνται από την διακήρυξη.

13.2 Διαδικασία αξιολόγησης

Πριν την αξιολόγηση των συμμετοχών, η κριτική επιτροπή οφείλει να καθορίσει επακριβώς τα ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια αξιολόγησης, ύστερα από τεκμηριωμένες εισηγήσεις και σύμφωνα με τον τρόπο που περιγράφεται στην διακήρυξη.

Σε κάθε περίπτωση η κρίση θα βασίζεται στα στοιχεία που έχουν δοθεί στους διαγωνιζόμενους με την διακήρυξη και τις απαντήσεις στα ερωτήματα. Η κριτική επιτροπή εξετάζει τις μελέτες όσον αφορά την πληρότητά τους ως προς το κτιριολογικό πρόγραμμα και τους άλλους όρους της διακήρυξης. Η κριτική επιτροπή εξετάζει με βάση τα παραπάνω κριτήρια τις υποβληθείσες μελέτες και συντάσσει ειδικό πρακτικό κάθε συνεδρίασης. Συντάσσει αιτιολογική έκθεση, όπου αναφέρονται οι παρατηρήσεις της για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα κάθε μελέτης και προχωρεί στη συγκριτική εξέταση των μελετών. Στην συνέχεια προβαίνει στην κατάταξη των μελετών κατά σειρά επιτυχίας, με αιτιολογημένη ψήφου των μελών και σε ολομέλεια, για κάθε βραβείο χωριστά.

Η κριτική επιτροπή μπορεί να συστήσει στον Αγωνοθέτη την εξαγορά μελετών εκτός απ' αυτές που έχουν βραβευθεί. Η εξαγορά όμως αυτή δεν είναι υποχρεωτική για τον Αγωνοθέτη. Σε κάθε περίπτωση εξαγοράς απαιτείται προηγουμένως η συγκατάθεση του μελετητή. Κατά την διάρκεια των εργασιών της αξιολόγησης απαγορεύεται η γνωστοποίηση του υλικού του διαγωνισμού σε τρίτους.

Μετά την απονομή των βραβείων και τυχόν εξαγορών, η Κριτική Επιτροπή προβαίνει σε ολομέλεια στην αποσφράγιση των φακέλων που περιέχουν τα ονόματα των διακριθέντων μελετητών. Οι υπόλοιποι φάκελοι επιστρέφονται στους μελετητές κλειστοί και σφραγισμένοι όπως υποβλήθηκαν, εκτός εάν υπάρχει δήλωση του άρθρου 11 παρ. 3. Σε περίπτωση που ένας από τους βραβευμένους δεν καλύπτει τα τυπικά προσόντα συμμετοχής στον διαγωνισμό, τότε αυτός αποκλείεται της διάκρισης και η θέση του καταλαμβάνεται από τον αμέσως επόμενο κατά σειρά επιτυχίας, αναπροσαρμοζόμενης ανάλογα της σειράς κατάταξης, ενώ ο αποκλεισθείς προτείνεται για εξαγορά.

Άρθρο 14.
Πόρισμα της κριτικής επιτροπής

Μετά το πέρας των εργασιών της, η κριτική επιτροπή συντάσσει πόρισμα όπου: Προχωρεί στην γενική αποτίμηση της διαδικασίας του διαγωνισμού, στην γενική αξιολόγηση των προτάσεων στα πλαίσια του διαγωνισμού και περιγράφει, συνοπτικά, την διαδικασία αξιολόγησης.

- Σχολιάζει όλες τις προτάσεις και λεπτομερώς εκείνες που βραβεύθηκαν και εξαγοράστηκαν.
- Καταγράφει και αιτιολογεί τις αποφάσεις της.
- Υποδεικνύει στον αγωνοθέτη τις πιθανές κατευθύνσεις για την βελτίωση της βραβευμένης πρότασης προς υλοποίηση (Α' βραβείο).
- Η έκθεση υπογράφεται από όλα τα τακτικά μέλη.

Άρθρο 15.
Απονομή βραβείων

Μετά το πέρας της διαδικασίας αξιολόγησης και κατάταξης των προτάσεων η κριτική επιτροπή ενεργεί ως εξής: – Πρώτα εξακριβώνει την ταυτότητα του συντάκτη της πρότασης που προτεί-

νεται προς υλοποίηση και στην συνέχεια εκείνης των υπολοίπων βραβευθέντων, με την σειρά που κατέχουν στην γενική κατάταξη.

– Διαπιστώνει το δικαίωμα συμμετοχής στον διαγωνισμό των βραβευθέντων, διατηρώντας το δικαίωμα αποκλεισμού από τα βραβεία σε περιπτώσεις μη τήρησης των απαιτήσεων της διακήρυξης.

– Σε περίπτωση αποκλεισμού, την θέση των αποκλεισθέντων καταλαμβάνουν άλλες προτάσεις, με την σειρά που έχουν καταταγεί στην έκθεση αξιολόγησης. – Η όλη διαδικασία αναφέρεται στο πρακτικό της επιτροπής.

Άρθρο 16. Δημοσιοποίηση αποτελεσμάτων - Περαιτέρω διαδικασίες

1. Τα πρακτικά των συνεδριάσεων της Κριτικής Επιτροπής μαζί με το πόρισμα της υπογράφονται από όλους τους κριτές και στέλνονται στους φορείς που εκπροσωπούνται στην Κριτική Επιτροπή, το αργότερο μέσα σε 10 ημέρες από τη λήξη της κρίσης.

2. Τα αποτελέσματα του Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού, ο τόπος και ο χρόνος της έκθεσης των σχεδίων, η σύνθεση της Κριτικής Επιτροπής και το ύψος των βραβείων, δημοσιεύονται υποχρεωτικά στον ημερήσιο τύπο τουλάχιστον σε δύο πρωινές και δύο απογευματινές εφημερίδες μεγάλης πανελλήνιας κυκλοφορίας, στο ενημερωτικό δελτίο του ΤΕΕ σε πέντε ημέρες από την αποσφράγιση των φακέλων με τα ονόματα των διακριθέντων από την Κριτική Επιτροπή με ευθύνη και δαπάνη του Αγωνοθέτη. Η πλήρης μελέτη του έργου καθώς και η επίβλεψη αυτού ανατίθεται υποχρεωτικά στους διακριθέντες με το 1ο βραβείο, ανεξάρτητα από το χρόνο εκτέλεσης του έργου.

Οι ειδικές μελέτες ανατίθενται στους ειδικούς συνεργάτες της μελέτης του 1ου βραβείου εφόσον αυτοί αναφέρονται, ειδάλλως θα είναι της επιλογής του βραβευθέντος αρχιτέκτονα, σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου περί αναθέσεως μελετών.

3. Ο Αγωνοθέτης είναι υποχρεωμένος να οργανώσει έκθεση με όλες τις μελέτες που υποβλήθηκαν στον Αρχιτεκτονικό Διαγωνισμό εντός τριών μηνών από την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων που θα συνοδεύονται με τα Πρακτικά της Κριτικής Επιτροπής και δημόσια συζήτηση στο χώρο της έκθεσης όπου η Κριτική Επιτροπή θα παρουσιάσει το σκεπτικό της κρίσης και θα απαντήσει σε σχετικές ερωτήσεις κάθε ενδιαφερομένου. Ο χρόνος έναρξης της έκθεσης ανακοινώνεται τουλάχιστον 5 ημέρες ενωρίτερα σε δύο εφημερίδες και στο Ενημερωτικό Δελτίο του ΤΕΕ. Προκειμένου για διεθνή διαγωνισμό τα αποτελέσματα δημοσιεύονται στις ενώσεις Αρχιτεκτόνων των χωρών πρόελευσης των διακριθέντων και δύο αρχιτεκτονικά περιοδικά διεθνούς κύρους.

4. Ο Αγωνοθέτης υποχρεούται, με την συνδρομή της Ε.Α.Δ., εντός εξαμήνου από την ολοκλήρωση του διαγωνισμού εκδώσει καλαίσθητο τεύχος- αφέριωμα για τα αποτελέσματα του διαγωνισμού. Παράλληλα ο αγωνοθέτης υποχρεούται να διαθέσει, μέσω της Ε.Α.Δ. στο ΤΕΕ και στον ΣΑΔΑΣ- ΠΕΑ μια σειρά σε ηλεκτρονική μορφή, των σχεδίων, φωτογραφιών των προπλασμάτων, του τεύχους των βραβευμένων μελετών διαγωνισμού, της Διακήρυξης και του Πρακτικού της Επιτροπής Κρίσης, για το αρχείο Αρχιτεκτονικών διαγωνισμών. Το κόστος των ανωτέρω θα βαρύνει τον αγωνοθέτη.

5. Μετά το πέρας της Έκθεσης, το υλικό των προτάσεων που δεν έχουν βραβευθεί και εξαγοραστεί φυλάσσεται με ευθύνη του αγωνοθέτη και παραλαμβάνεται από τους συντάκτες του εντός προκαθορισμένου διαστήματος.

Άρθρο 17. Βραβεία - Αποζημίωση κριτών

1. Στους Αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς ιδεών το συνολικό χρηματικό ποσό των βραβείων καθορίζεται και βαρύνει τον Αγωνοθέτη, σε συμφωνία με την Ε.Α.Δ.

2.Σε περίπτωση αρχιτεκτονικών Διαγωνισμών προσχεδίων το κατώτατο όριο του συνολικού χρηματικού ποσού των βραβείων καθορίζεται σε πολλαπλάσιο της αμοιβής των προσχεδίων (όπως αυτή προκύπτει από το εκάστοτε διάταγμα «περί αμοιβών μηχανικών») και από τον παρακάτω πίνακα ανάλογα με την προεκτιμηείσα δαπάνη του έργου που δίδεται από τον Αγωνοθέτη στη διακήρυξη του διαγωνισμού και εγκρίνεται από την Ε.Α.Δ. κατά την έγκριση της διακήρυξης.

ΔΑΠΑΝΗ ΕΡΓΟΥ	ΠΛΗΘΟΣ ΒΡΑΒΕΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΠΟΣΟ ΒΡΑΒΕΙΩΝ
Δ<10.000.000. λ	4	3Π
Δ>10.000.000 λ	5	Πλήρης Μελέτη
Δ = Δαπάνη έργου	Π = Αμοιβή προμελέτης	

Για όλα τα έργα δαπάνης έως 3.000.000 λ το κατώτερο συνολικό ποσό των βραβείων προκύπτει ως το διπλάσιο ποσό της αμοιβής της προμελέτης.

3. Σε περίπτωση που ο προϋπολογισμός του έργου αποτελεί ζητούμενο του διαγωνισμού, ο Αγωνοθέτης καθορίζει το συνολικό χρηματικό ποσό των βραβείων με τιμή μονάδας, βάσει συναφών έργων, ανάλογα με το είδος και το μέγεθός του.

4. Η κατανομή των βραβείων στους βραβευθέντες γίνεται βάσει του ακόλουθου πίνακα:

ΠΛΗΘΟΣ ΒΡΑΒΕΙΩΝ	1	2	3	4	5
3	45%	33%	22%		
4	35%	28%	21%	16%	
5	28%	24%	20%	16%	12%

5. Η τελική απονομή των βραβείων και διακρίσεων καθορίζεται από την κριτική επιτροπή. Η κριτική επιτροπή διατηρεί το δικαίωμα, αν διαπιστώσει ανεπάρκεια των προτάσεων και ύστερα από αιτιολόγηση, να μην απονεμίει Α΄ ή και άλλα βραβεία και να ανακατανείμει κατά την κρίση της το σύνολο ή μέρος των βραβείων.

6. Η κριτική επιτροπή διατηρεί το δικαίωμα, αφού απονείμει τουλάχιστον το Α΄ βραβείο σύμφωνα με την διακήρυξη, να αναπροσαρμόσει συγκριτικά και ύστερα από αιτιολόγηση, το υπόλοιπο ποσό των βραβείων, ανάλογα με το επίπεδο των βραβευομένων μελετών.

7. Η κριτική επιτροπή διατηρεί το δικαίωμα να κηρύξει άγονο τον διαγωνισμό σε περίπτωση που ο αριθμός των συμμετοχών είναι μικρότερος των τεσσάρων (4), ή διαπιστώσει επίπεδο προτάσεων μη ανταποκρινόμενο στο επίπεδο του διαγωνισμού.

8. Η καταβολή των βραβείων και η αποζημίωση των κριτών γίνεται σε εύλογο χρονικό διάστημα και όχι πέραν των 3 μηνών από την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων. Σε περίπτωση καθυστέρησης πέραν του καθοριζομένου χρόνου (αποτελεσμάτων και χρηματικής αμοιβής) ο Αγωνοθέτης υποχρεούται να καταβάλει τα ποσά των βραβευμένων μελετών καθώς και τις αμοιβές των κριτών προσαυξημένες με το νόμιμο τόκο.

Σε περίπτωση ματαίωσης της κρίσης, λόγω υπαιτιότητας του Αγωνοθέτη, το σύνολο των βραβείων μοιράζεται στους συμμετέχοντες στο διαγωνισμό και επιστρέφονται στους διαγωνιζόμενους οι σχετικές μελέτες.

9. Η απόφαση της Κριτικής Επιτροπής για την απονομή των βραβείων είναι και υποχρεωτική για τον Αγωνοθέτη.

10. Τα μέλη της Κριτικής Επιτροπής για την προσφερόμενη υπηρεσία τους

αμείβονται από τον Αγωνοθέτη. Η αμοιβή των κριτών καθορίζεται ίση προς το 5% επί του συνόλου των βραβείων για κάθε μέλος της κριτικής επιτροπής, με ελάχιστη αμοιβή το ποσό των 5000λ.

Η αμοιβή του ειδικού συμβούλου θα καθορίζεται κατά περίπτωση από τον Αγωνοθέτη με πρόταση της Ε.Α.Δ.

Όσον αφορά την αμοιβή του γραμματέα της Επιτροπής αυτής καθορίζεται σε ποσοστό 6ο% επί της αμοιβής του κριτή.

Άρθρο 18. Σύμβαση

Ανάθεση μελετών

Μετά την ανακοίνωση του αποτελέσματος του διαγωνισμού και σε χρονικό διάστημα μικρότερο των τριών μηνών ο αγωνοθέτης υποχρεούται στην υπογραφή σύμβασης ανάθεσης της πλήρους αρχιτεκτονικής μελέτης (προμελέτη, οριστική, μελέτη εφαρμογής και τεύχη δημοπράτησης) και επίβλεψης του έργου στον μελετητή της πρότασης που βραβεύθηκε με πρώτο βραβείο, ενώ διατηρεί το δικαίωμα εφόσον το κρίνει σκόπιμο σε περίπτωση μη απονομής του 1ου βραβείου να αναθέσει στον ιεραρχικά πρώτο διακριθέντα. Το δικαίωμα αυτό δεν υφίσταται εάν ρητά και ομόφωνα διευκρινίζεται από την κριτική επιτροπή στα σχετικά πρακτικά της ότι καμία πρόταση δεν κρίθηκε άξια υλοποίησης.

Παράλληλα ο αγωνοθέτης υποχρεούται να αναθέσει μέσα από την παραπάνω σύμβαση όλες τις ειδικές μελέτες του έργου (π.χ. τοπογραφικά, στατικά, μηχανικά, μελέτη φύτευσης κ.λπ.) σε ειδικούς επιστήμονες της επιλογής του βραβευθέντος αρχιτεκτονικού γραφείου, ανεξάρτητα από το αν αυτοί συμμετείχαν ή όχι στη σύνταξη των προσχεδίων του διαγωνισμού, για την διασφάλιση της καλής συνεργασίας και της ποιότητας του έργου.

Μελετητικά πτυχία

Οι ανάδοχοι μελετητές οφείλουν να καλύπτουν από πλευράς δυναμικότητας μελετητικού πτυχίου τις σχετικές απαιτήσεις που προκύπτουν από τον προϋπολογισμό του έργου σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία. Τούτο ισχύει και για το βραβευθέν αρχιτεκτονικό γραφείο το οποίο υποχρεούται σε περίπτωση ανεπάρκειας του μελετητικού του πτυχίου να συνεργασθεί για την ανάληψη της μελέτης με άλλο γραφείο ώστε το άθροισμα των προκυπτόντων πτυχίων να καλύπτει (κατ΄ εξαίρεση) την απαιτούμενη δυναμικότητα.

Τροποποίηση προσχεδίων

Κατά την υπογραφή της σύμβασης ο αγωνοθέτης έχει το δικαίωμα διατύπωσης συμπληρωματικών κατευθύνσεων προς τον ανάδοχο μελετητή που μπορούν να οδηγήουν σε τροποποίηση των βραβευθέντων προσχεδίων. Οι κατευθύνσεις μετά από σχετικό αίτημα του αγωνοθέτη διατυπώνονται από την κριτική επιτροπή σε συνεργασία με τον σύμβουλο του αγωνοθέτη και εγκρίνονται από την Ε.Α.Δ.

Συμψηφισμός βραβείων

Από την συνολική προκύπτουσα αμοιβή της πλήρους μελέτης αφαιρείται σταδιακά (σε αντιστοιχία με την ισχύουσα αναλογία των φάσεων) το ποσό του βραβείου. Σε περίπτωση τροποποιήσεων αφαιρείται μέρος του βραβείου ύστερα από γνωμοδότηση της Ε.Α.Δ, ενώ εφόσον επέλθει ριζική αναμόρφωση των βραβευθέντων προσχεδίων το ποσό του βραβείου δεν συμψηφίζεται.

Αποζημίωση βραβευθέντος σε περίπτωση μη ανάθεσης – Μεταχρονισμός υλοποίησης του έργου

Μετά την παρέλευση δύο ετών από την ανακοίνωση του αποτελέσματος χωρίς την υπογραφή σχετικής σύμβασης ο αγωνοθέτης αποζημιώνει τον βραβευθέντα με ποσό ίσο με το άθροισμα των βραβείων σε διάστημα που δεν υπερβαίνει τους επί πλέον έξι μήνες. Πέραν του χρονικού αυτού διαστήματος στην πρόσθετη αυτή αποζημίωση προστίθενται και οι νόμιμοι τόκοι. Σε περίπτωση υπογραφής σύμβασης μετά από το παραπάνω συνολικό χρονικό διά-

στημα των τριάντα (30) μηνών, η συνολική αποζημίωση συμψηφίζεται με την αμοιβή της πλήρους μελέτης σύμφωνα με τα όσα ήδη αναφέρθηκαν. Η υποχρέωση ανάθεσης του έργου στο βραβευθέν γραφείο διατηρείται για τον αγωνοθέτη εφ΄ όσον προχωρήσει οποτεδήποτε στην υλοποίηση του ανεξάρτητα από τις όποιες αλλαγές προκύψουν στο κτιριολογικό του πρόγραμμα λόγω της παρέλευσης του μεσολαβούντος χρονικού διαστήματος ή λόγω αλλαγής οικοπέδου.

Άρθρο 19. Πνευματική ιδιοκτησία

Οι βραβευθέντες μελετητές διατηρούν την πατρότητα και πνευματική ιδιοκτησία της εργασίας τους και τα δικαιώματα που απορρέουν από τη σχετική νομοθεσία. Ο αγωνοθέτης δικαιούται να χρησιμοποιήσει τις προτάσεις που έχουν βραβευθεί και εξαγοραστεί μόνον για την υλοποίηση του έργου που αποτελεί το θέμα του διαγωνισμού. Το υλικό των ανωτέρω προτάσεων περνά στην κυριότητα του. Τα πνευματικά δικαιώματα της κάθε πρότασης ανήκουν στον συντάκτη της, ο οποίος διατηρεί και το δικαίωμα κάθε μεταγενέστερης χρήσης της. Σε κάθε περίπτωση δημοσίευσης βραβευμένων στοιχείων του διαγωνισμού, είναι υποχρεωτική η αναφορά των στοιχείων του συντάκτη της πρότασης και του αγωνοθέτη.

Άρθρο 20. Κίνητρα

Το κόστος των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών και οι αντίστοιχες μελέτες έργων που γίνονται στα πλαίσια επιδοτούμενων προγραμμάτων, και ανατίθενται με την διαδικασία του παρόντος κανονισμού, θεωρούνται επιλέξιμη δαπάνη στο ανάλογο πρόγραμμα. Για τις μελέτες που έχουν προκύψει από αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς δεν απαιτείται έγκριση ΕΠΑΕ και για την έκδοση οικοδομικής αδείας και για εισήγηση παρεκκλίσεων.

Άρθρο 21. Ισχύς του κανονισμού

Οι διατάξεις του παρόντος ισχύουν για τους Πανελλήνιους Αρχιτεκτονικούς Διαγωνισμούς. Για τους Ευρωπαϊκούς Διαγωνισμούς ισχύουν οι παραπάνω διατάξεις συμπληρωμένες με αυτές του ΠΔ 346/30-09-98 και της Ενώσεως Αρχιτεκτόνων της Ευρώπης και διεξάγονται υποχρεωτικά μεταξύ των χωρών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τους διεθνείς Αρχιτεκτονικούς Διαγωνισμούς συμπληρώνονται απαραίτητα από τις σχετικές οδηγίες της UNESCO, CAE και UIA.

Στις επόμενες σελίδες παρατίθενται συγκριτικοί πίνακες με τους κανονισμούς της Δανίας, Ιταλίας, Αγγλίας, Ισπανίας, Ελβετίας, Γερμανίας, Γαλλίας, Ολλανδίας, της U.I.A., καθώς και το προσχέδιο του Α.Σ.Ε.

Θ Ε Μ Α											
	Για ποια έργα απαιτείται Α.Δ.	Κατηγορίες Α.Δ. (βάσει κλίμακας)	Είδη Α.Δ. (βάσει συμμετοχής)	Φορέας διοργάνωσης Α.Δ.	Προκήρυξη - Αναγγελία Α.Δ.	Χορηγούμενα στοιχεία	Απαιτούμενα προς υποβολή στοιχεία	Κριτική Επιτροπή	Βραβεία - Αποζημιώσεις	Ανακοίνωση αποτελεσμάτων	Πνευματική ιδιοκτησία
Α	Δανία	- Ιδεών - Υλοποίησης	- Ανοικτός σε όλους - Κλειστός (με πρόσκληση)	Ιδιώτες (πρόσωπα ή εταιρίες) που σφειλούν να τηρούν αυστηρά το πλαίσιο της DAU/AA Σε περίπτωση διαφορών μεταξύ των τελεστικών λύση σφειλά από το Σχέδιο Διακήρυξης Νομικής Επιτροπής του DAU/AA	Καθαρή και μονοσημαντή διατύπωση απαιτήσεων αγωνοθέτη Απαραίτητες η προκήρυξη από τον DAU/AA (Σύλλογο Δανών Αρχιτεκτόνων) Χρόνος διαγωνισμού: κατ' ελάχιστον 3 μήνες για τους ανοικτούς και 2 για τους κλειστούς	Αγωνοθέτης - σφειλάει να καταρτίσει και την ελεγκτική επιτροπή της Κ.Ε. Φορέας Επιτροπής Δημόσιων Έργων έχει την υψηλή εποπτεία του θεσμού (Βρίσκεται σε επεξεργασία προς θεσμοθέτηση ειδικός ανεξάρτητος φορέας επιβλέψης των έργων περι Α.Δ. ζητημάτων για όλη τη χώρα)	Δημοσίωση αναλογη βραβείων. Minimum χρόνος μελέτης 52 ημέρες, 40 για κλειστούς, 30 ημέρες για ανοιχτούς επιλογή συμμετοχών προς β' φάση Α.Δ. έργου Σύστημα κριτηρίων αξιολόγησης με βάση το 100.	Ιδία κριτήρια για ιδεών - έργου, άλλα για μελέτη /κατασκευή. Διευκρινίζεται στην περίπτωση σφειλά της Κ.Ε. δεσμεύει τον αγωνοθέτη. Κ.Ε.: min 3 μέλη πιστοποιημένης εξειδίκευσης. Κ.Ε. με: έναν εκπροσωπό αγωνοθέτη, έναν επαγγελματία 10έτιας ή καθήγητη, έναν εταίρο εθν. εμβέλειας. Προηγείται 3 μέλη εθνική επιτροπή συνεντεύξεων διαγωνιζόμενων στην προκήρυξη. Δυνατότητα μη απόδοσης βραβείων	Στους κλειστούς διαγωνισμούς αποζημιώνονται ολα. Μετά τα αποτελέσματα, ο αγωνοθέτης μπορεί να ζητήσει περαιτέρω μελέτη του θέματος, με τη σύμφωνη γνώμη του Α' βραβείου Αν το Α' βραβείο δεν έχει εισπραχθεί μέσα σε 2 χρόνια μπορεί να ζητήσει την αποζημίωση του με ποσό ίσο με το σύνολο των βραβείων	Ανήκει στον αγωνοθέτη. Όταν πρόκειται για Α.Δ. υλοποίησης το Α' βραβείο αναλαμβάνει την μελέτη και επίβλεψη του έργου	
Ρ	Ιταλία	- Ιδεών - Αρχ. Έργου - Μελέτης/ Κατασκευής	- Ανοικτός (ιδεών) - Ανοικτός/ Κλειστός (Αρχ. Έργου, Μελέτης/ Κατασκευής)	Αγωνοθέτης - σφειλάει να καταρτίσει και την ελεγκτική επιτροπή της Κ.Ε. Φορέας Επιτροπής Δημόσιων Έργων έχει την υψηλή εποπτεία του θεσμού (Βρίσκεται σε επεξεργασία προς θεσμοθέτηση ειδικός ανεξάρτητος φορέας επιβλέψης των έργων περι Α.Δ. ζητημάτων για όλη τη χώρα)	Δημοσίωση αναλογη βραβείων. Minimum χρόνος μελέτης 52 ημέρες, 40 για κλειστούς, 30 ημέρες για ανοιχτούς επιλογή συμμετοχών προς β' φάση Α.Δ. έργου Σύστημα κριτηρίων αξιολόγησης με βάση το 100.	Ιδίων, min 30% ανοιχτούς βραβείων αρχ. Έργου. Έργου: ποσοστία βραβεία ανάλογα με αμοιβές μηχανικών και ειδος συμμετοχής. 2 φάσεων: καθόλου βραβεία στη φάση 1, 5 - 20 περνούον στη φάση 2. Ο νικητής υλοποιεί το έργο.	Ιδίων, min 30% ανοιχτούς βραβείων αρχ. Έργου. Έργου: ποσοστία βραβεία ανάλογα με αμοιβές μηχανικών και ειδος συμμετοχής. 2 φάσεων: καθόλου βραβεία στη φάση 1, 5 - 20 περνούον στη φάση 2. Ο νικητής υλοποιεί το έργο.	Ιδίων, στον αγωνοθέτη. Έργου: στον αγωνοθέτη. Το Α' βραβείο αναλαμβάνει μελέτη - επίβλεψη.			

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ - ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ / ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ

Θ Ε Μ Α											
	Για ποια έργα απαιτείται Α.Δ.	Κατηγορίες Α.Δ. (βάσει κλίμακας)	Είδη Α.Δ. (βάσει συμμετοχής)	Φορέας διοργάνωσης Α.Δ.	Προκήρυξη - Αναγγελία Α.Δ.	Χορηγούμενα στοιχεία	Απαιτούμενα προς υποβολή στοιχεία	Κριτική Επιτροπή	Βραβεία - Αποζημιώσεις	Ανακοίνωση αποτελεσμάτων	Πνευματική ιδιοκτησία
Α	Αγγλία	Ανοικτός (Διεθνής, Εθνικός) - Ο πελάτης αποκτά πλήθωρα λύσεων και μη αναμενόμενων, που με την έκθεση τους προβάλλεται η φιλοσοφία του για ποιοτικό έργο. Ανοικτός σε 2 στάδια (με συνέντευξη στο β' μέρος) Ιδεών (ο αγωνοθέτης δεν δεσμεύεται για υλοποίηση) Κλειστός (μέχρι 6, συνήθως) - "επιώνυμα" - Διαγωνιστική συνέντευξη Διαγωνισμός σχεδίου + Συνέντευξη	Διαγωνισμοί διεθνείς, εθνικοί, φοιτητικοί Ανάλογα με το είδος, Ανοικτός συμμετοχής οι αρχιτέκτονες με άδεια ασκήσεως επαγγέλματος στην Ισπανία.	Ανάλογα με το είδος (διεθνής, εθνικός, κλπ.) και σύμφωνα με το νομό στα οποία εγείνται (σφειλά) εγγραφή εφρημερίδες, ενώ το Colegio de Arquitectos φροντίζει ώστε να εγκλημάται τα μέλη του.	Ανάλογα με το είδος (διεθνής, εθνικός, κλπ.) και σύμφωνα με το νομό στα οποία εγείνται (σφειλά) εγγραφή εφρημερίδες, ενώ το Colegio de Arquitectos φροντίζει ώστε να εγκλημάται τα μέλη του.	Τα απαραίτητα σε κάθε περίπτωση και ανάλογα με το είδος του κτιρίου και τα απαιτούμενα από τον νόμο (Γεωτεχνικές μελέτες, αρχιτεκτονικές μελέτες, κλπ.) Το υλικό δίνεται και σε ψηφιακή μορφή.	Σχέδια 2-4 DIN A1 ή 4-6 DIN A3 και κειμενο-τεχνική περιγραφή 10-20 DIN A4 Μακέτες μόνο όταν υπάρχει χρηματική απόζημιωση για όλους τους διαγωνιζόμενους, Μακέτες μόνο όταν υπάρχει χρηματική απόζημιωση για όλους τους διαγωνιζόμενους, Μακέτες μόνο όταν υπάρχει χρηματική απόζημιωση για όλους τους διαγωνιζόμενους, κλπ.)	Πλειοψηφία αρχιτεκτόνων Ένα από τα μέλη της επιτροπής ορίζεται από τους διαγωνιζόμενους (το δρώντων όταν κανονών την εγγραφή). Το Colegio de Arquitectos έχει λίστα με πρότεπτα μελέτη τα οποία δεν εμπλέκει ορίζονται κυκλικά. Υπάρχει γραμματέας με άλλα χωρίς δικαίωμα ψήφου. Τα κριτήρια καθορίζονται με σαφή τρόπο από τα τεύχη και αξιολογούνται από την επιτροπή.	3 βραβεία και 3 διακρίσεις. Το πρώτο βραβείο σημαίνει την ανάθεση της μελέτης στο ανοικτό και την επίβλεψη Μόνο αν πρόκειται για θεωρητικό διαγωνισμό που δεν εμπλέκει δε θεωρείται αυτό ως βραβείο αυτονόητο. Το πρώτο βραβείο υλοποιείται από 4-20% της κερφής αφαιρείται από αυτήν.	Τα αποτελέσματα ανακοινώνονται εγγράφως σε όλους τους συμμετέχοντες. Για διάστημα 15 ημερών από την ανακοίνωση τους οι διαγωνιζόμενοι θα έχουν πρόσβαση σε όλες τις συμμετοχές. Γίνεται έκθεση με τις βραβευμένες μελέτες ή και με προτάσεις, αν υπάρχει η δυνατότητα.	Η πνευματική ιδιοκτησία ανήκει στον αρχιτέκτονα και στους κληρονόμους του στα σφειλά στα αρχιτεκτονικά σχέδια και στο μακέτα και στο ίδιο το έργο. Τα πνευματικά δικαιώματα παραρουν να μορφοηθούν μόνο με έγγραφη συμφωνία.
Ρ	Α	Ανοικτός (Διεθνής, Εθνικός) - Ο πελάτης αποκτά πλήθωρα λύσεων και μη αναμενόμενων, που με την έκθεση τους προβάλλεται η φιλοσοφία του για ποιοτικό έργο. Ανοικτός σε 2 στάδια (με συνέντευξη στο β' μέρος) Ιδεών (ο αγωνοθέτης δεν δεσμεύεται για υλοποίηση) Κλειστός (μέχρι 6, συνήθως) - "επιώνυμα" - Διαγωνιστική συνέντευξη Διαγωνισμός σχεδίου + Συνέντευξη	Διαγωνισμοί διεθνείς, εθνικοί, φοιτητικοί Ανάλογα με το είδος, Ανοικτός συμμετοχής οι αρχιτέκτονες με άδεια ασκήσεως επαγγέλματος στην Ισπανία.	Ανάλογα με το είδος (διεθνής, εθνικός, κλπ.) και σύμφωνα με το νομό στα οποία εγείνται (σφειλά) εγγραφή εφρημερίδες, ενώ το Colegio de Arquitectos φροντίζει ώστε να εγκλημάται τα μέλη του.	Ανάλογα με το είδος (διεθνής, εθνικός, κλπ.) και σύμφωνα με το νομό στα οποία εγείνται (σφειλά) εγγραφή εφρημερίδες, ενώ το Colegio de Arquitectos φροντίζει ώστε να εγκλημάται τα μέλη του.	Τα απαραίτητα σε κάθε περίπτωση και ανάλογα με το είδος του κτιρίου και τα απαιτούμενα από τον νόμο (Γεωτεχνικές μελέτες, αρχιτεκτονικές μελέτες, κλπ.) Το υλικό δίνεται και σε ψηφιακή μορφή.	Σχέδια 2-4 DIN A1 ή 4-6 DIN A3 και κειμενο-τεχνική περιγραφή 10-20 DIN A4 Μακέτες μόνο όταν υπάρχει χρηματική απόζημιωση για όλους τους διαγωνιζόμενους, Μακέτες μόνο όταν υπάρχει χρηματική απόζημιωση για όλους τους διαγωνιζόμενους, κλπ.)	Πλειοψηφία αρχιτεκτόνων Ένα από τα μέλη της επιτροπής ορίζεται από τους διαγωνιζόμενους (το δρώντων όταν κανονών την εγγραφή). Το Colegio de Arquitectos έχει λίστα με πρότεπτα μελέτη τα οποία δεν εμπλέκει ορίζονται κυκλικά. Υπάρχει γραμματέας με άλλα χωρίς δικαίωμα ψήφου. Τα κριτήρια καθορίζονται με σαφή τρόπο από τα τεύχη και αξιολογούνται από την επιτροπή.	3 βραβεία και 3 διακρίσεις. Το πρώτο βραβείο σημαίνει την ανάθεση της μελέτης στο ανοικτό και την επίβλεψη Μόνο αν πρόκειται για θεωρητικό διαγωνισμό που δεν εμπλέκει δε θεωρείται αυτό ως βραβείο αυτονόητο. Το πρώτο βραβείο υλοποιείται από 4-20% της κερφής αφαιρείται από αυτήν.	Τα αποτελέσματα ανακοινώνονται εγγράφως σε όλους τους συμμετέχοντες. Για διάστημα 15 ημερών από την ανακοίνωση τους οι διαγωνιζόμενοι θα έχουν πρόσβαση σε όλες τις συμμετοχές. Γίνεται έκθεση με τις βραβευμένες μελέτες ή και με προτάσεις, αν υπάρχει η δυνατότητα.	Η πνευματική ιδιοκτησία ανήκει στον αρχιτέκτονα και στους κληρονόμους του στα σφειλά στα αρχιτεκτονικά σχέδια και στο μακέτα και στο ίδιο το έργο. Τα πνευματικά δικαιώματα παραρουν να μορφοηθούν μόνο με έγγραφη συμφωνία.

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ - ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ / ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ

Θ Ε Μ Α										
Για ποια έργα απαιτείται Α.Δ.	Κατηγορίες Α.Δ. (βάσει κλίμακας)	Είδη Α.Δ. (βάσει συμμετοχής)	Φορέας διοργάνωσης Α.Δ.	Προκήρυξη - Αναγγελία Α.Δ.	Χορηγούμενα στοιχεία	Απαιτούμενα προς υποβολή στοιχεία	Κριτική Επιτροπή	Βραβεία - Αποζημιώσεις	Ανακοίνωση αποτελεσμάτων	Πνευματική ιδιοκτησία
Ελλάδα	Διαγωνισμοί ιδεών/ κλιμ. 1:500) Διαγωνισμοί προσχεδίων (κλιμ. 1:200)-/λοποποίησης Διαγωνισμοί 2 σταδίων - Ιδεών - Προσχεδίων Διαγωνισμός κόστους κατασκευής μετά από ιδεών ή προσχεδίων Διαγωνισμός με πολλαπλές φάσεις. Όλοι πρέπει να αναφέρονται στην προκήρυξη.	Διεθνείς-Ευρωπαϊκοί (συμφ. GATT) Ελβετικοί Ελβετικοί Τοπικοί (Περιορισμός διευ. Γραφείου ή χρονός min.)	Σύμβουλος Αγωνοθέτη ο οποίος μετέχει και στην Κ.Ε.	-Περιεδικός τύπος SIA (TEE) - Internet sitesIA (TEE) -Θύλακο κυβερνήσεων(Εβδ ομάδα Έκδοση) Ζητείται μικρό ποσό το οποίο επιστρέφεται αφού λάβει μέρος στον διαγωνισμό	Τα ΠΑΝΤΑ ! Σε CD Φωτογραφίες, αεροφωτογραφίες & ο,τι σχετικό ζητηθεί στις ερωτήσεις!	-Διαγωνισμοί ιδεών/ κλιμ. 1:500 (αντικτά) -Διαγωνισμοί προσχεδίων κλιμ. 1:200(Υλοποίησης) & Διαγωνισμοί 2 σταδίων -Ιδεών- Προσχεδίων (αντικτά) & Πάντα της οποίας στέλνουν σε όλους)	Η επιτροπή μπορεί να μειώσει μέχρι 20% αναλογικά το ποσό των βραβείων	Μαθηματικός τύπος υπολογισμού (αφορά κυρίως τον βαθμό δυσκολίας του έργου & το κόστος του). Για Α.Δ. ιδεών το συνολικό ποσό των βραβείων είναι το τριπλάσιο της αμοιβής μελέτης/επιβλέψης του έργου Για Α.Δ. 2 σταδίων, 80% min για βραβεία, υπολοιπο για ερωτήσεις. Για Α.Δ. με πρόσκληση ο αριθμός των διαγωνιζόμενων είναι ίσος ή 1,5 του αριθμού των βραβείων. Πρώτο βραβείο υποχρεωτικό	Υποχρεωτικά αναφέρεται στην προκήρυξη & ανακοίνωση τόπου και χρόνου έκθεσης	Ανήκουν στον μελετητή. Σχέδια προπλάσματα βραβευμένων έργων ανήκουν στον αγωνοθέτη Δημοσίευση της βραβευμένης εργασίας από μελετητή ή αγωνοθέτη. Το όνομα του μελετητή αναφέρεται υποχρεωτικά.
Γερμανία	Μπορούν να επεκταθούν σε έναν ή περισσότερες τομείς	Ανοιχτοί Περιορισμένοι (περιορισμένοι ανοιχτοί με πρόσκληση, συνεργατικές διαδικασίες)	Συμβουλευτικός ρόλος στον αγωνοθέτη εκ μέρους της αρμόδιας Επιτροπής Αρχιτεκτονικού Κλάδου Προβλέπονται επιτροπές διαγωνισμών, π.χ. η αρμόδια επιτροπή αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, που προετοιμάζουν και υλοποιούν την προκήρυξη.	Η προκήρυξη πρέπει να περιλαμβάνει υποχρεωτικά συγκεκριμένες αναφορές στην προκήρυξη και κριτική επιτροπή για τα κριτήρια αξιολόγησης.	Τα πάντα & ανάλογα με το είδος του διαγωνισμού	Ορίζονται στην προκήρυξη με σαφή τρόπο	Αποτελείται από επιστημονικούς κριτές και εμπειρογνώμονες & ανάλογα με το είδος του διαγωνισμού (π.χ. διεπιστημονικός). Προβλέπονται προκαταρκτικοί κριτές, οι οποίοι συμβάλλουν στην προετοιμασία της προκήρυξης και συνεργάζονται με αγωνοθέτη & κριτική επιτροπή ως συνήγοροι των συμμετοχών στο διαγωνισμό	Βάση για τον υπολογισμό των βραβείων είναι η βασική αμοιβή (του αντίστοιχου κανονισμού αμοιβών) για τις απαιτούμενες εργασίες του διαγωνισμού. Το ύψος του συνόλου του διαγωνισμού προκύπτει στη συνέχεια από πίνακα με ένα συντελεστή πολλαπλασίου ανάλογα με το ύψος της βασικής αμοιβής. Στη συνέχεια επιμερίζεται το ποσό των βραβείων με κάποιες αγέρες στις επιμέρους διακρίσεις.	Ο αγωνοθέτης γνωστοποιεί το αποτέλεσμα με την αποστολή του πρωτοκόλλου στους υπολοίπους συμμετέχοντες ανάλογα με τις προϋποθέσεις που ορίζει η προκήρυξη. Οι βραβευμένες εργασίες περνούν στην ιδιοκτησία του αγωνοθέτη. Από εκεί και πέρα αναλογικά με τις εργασίες που έχει κάποιο βαθμό ολοκλήρωσης ορίζονται κάποιες τροποποιήσεις υποχρεώσεις (συνεργασία με τους συντάκτες, υποχρεωτική αναφορά των ονομάτων τους κ.λπ.)	

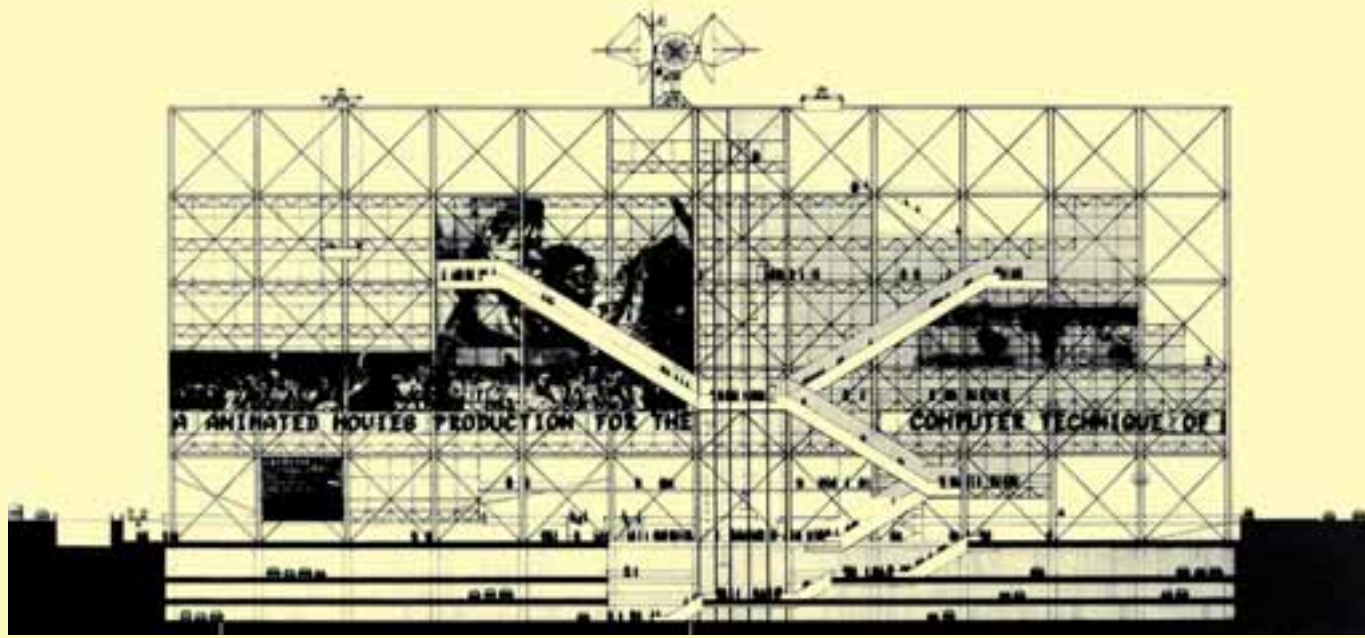

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ - ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ / ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ

Θ Ε Μ Α										
Για ποια έργα απαιτείται Α.Δ.	Κατηγορίες Α.Δ. (βάσει κλίμακας)	Είδη Α.Δ. (βάσει συμμετοχής)	Φορέας διοργάνωσης Α.Δ.	Προκήρυξη - Αναγγελία Α.Δ.	Χορηγούμενα στοιχεία	Απαιτούμενα προς υποβολή στοιχεία	Κριτική Επιτροπή	Βραβεία - Αποζημιώσεις	Ανακοίνωση αποτελεσμάτων	Πνευματική ιδιοκτησία
Γαλλία	Για προς υλοποίηση έργα χωροταξίας, πολεοδομίας, αρχιτεκτονικής και τεχνικών έργων με σκοπό την απονομή βραβείων και τον καθορισμό αγοράς κόστους	Φυσικά και νομικά πρόσωπα κατά περιπτώσεις, προϋποθέσεις. Δίνεται πληθών οικονομικού ορίου μέχρι του οποίου γίνεται Α.Δ. στα πλαίσια της χώρας. Μετά μεταφέρεται στην Ε.Ε.	Ο αγωνοθέτης μέσω τεχνικού συμβούλου	Συντάσσεται από τεχνικό συμβούλο αγωνοθέτη Προβλέγεται για οικονομικό κόστος έργου Αναφέρει διακρίσεις συμμετοχής και αριθμό υποψηφίων που θα επιλεγούν να διαγωνιστούν ταυτότητα αγωνοθέτη	Φάκελος σκελετών συμμετέχοντος (σφραγισμένος) Φάκελος έργου Φάκελος οικονομικής προσφοράς	Ορίζεται από τον αγωνοθέτη. Το 1/3 των μελών της επιτροπής είναι ανεξάρτητα από τον αγωνοθέτη. Η Κ.Ε. κρίνει ποιους θα συμμετέχουν και προτείνει στον αγωνοθέτη. Κατόπιν κρίνει τις συμμετοχές και προτείνει τις προς βράβευση στον αγωνοθέτη τα επικριμένα τα αποτελέσματα.	Ο αγωνοθέτης (υπεύθυνος αγοράς) διατηρεί το δικαίωμα να διαπραγματευτεί με όλους τους βραβευθέντες. Όλοι οι συμμετέχοντες αποζημιώνονται. Η αποζημίωση έχει προσυμφωνηθεί στην προκήρυξη με αλγορίθμο, με τον ποσοστό των βραβείων. Η απονομή βραβείων είναι σύμβαση έργου μεταξύ αγωνοθέτη και βραβευθέντα	Ανήκουν στον αρχιτέκτονα		
Ολλανδία	Δεν διευκρινίζεται. Το σχετικό κείμενο είναι ένα μεταξύ φορέων ονομάζονται και οι οποίοι ενθαρρύνουν τα μέλη τους να ακολουθήσουν τους όρους διεξαγωγής διαγωνισμών που αναφέρονται σε αυτό το κείμενο.	Ανοιχτοί - κλειστοί διαγωνισμοί. Ο αγωνοθέτης αποφασίζει για το είδος της συμμετοχής.	Ο αγωνοθέτης στο αντικείμενο της οργάνωσης Α.Δ. και με την ημερομηνία που Πρωτόκολλο της Κ.Ε. που λειτουργεί σε όλα τα στάδια συμβουλευτικά προς τον αγωνοθέτη	Η "σύμβαση" προτείνει την διόρθωση της προκήρυξης από επαγγελματίες σε αυτό το αντικείμενο και θεωρείται καλό να συμμετέχει στη διαδικασία προετοιμασίας της προκήρυξης και της οργάνωσης Α.Δ. και με την ημερομηνία που Πρωτόκολλο της Κ.Ε. που λειτουργεί σε όλα τα στάδια συμβουλευτικά προς τον αγωνοθέτη	Στους Α.Δ. ιδεών λιγότερο δεσμευτικοί περιορισμοί. Στους Α.Δ. έργου ορίζονται μερικά θέματα και ο πρώτος ονομαστικός του έργου. Επίσης καθορίζονται μια σειρά απαιτούμενες ποιότητες, όπως: Ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία (μεγέθη, χαρτί, σκληρή τιάλη, κλπ.) Απαιτούμενος τρόπος παρουσίασης (μεγέθη, χαρτί, σκληρή τιάλη, κλπ.) Αν πρόκειται να γίνει διακήρυξη, αναφέρεται στην προκήρυξη, καθώς και ο απαιτούμενος παρουσίας (μεγέθη, χαρτί, σκληρή τιάλη, κλπ.)	Γνωστά τα ονόματα κριτών στην προκήρυξη. Αν κάλονται στον Α.Δ. αρχιτέκτονες συμμετέχοντες προσόντων, τότε ο 1/3 της Κ.Ε. τουλάχιστον πρέπει να διατεθεί για να είναι ομογενικό να είναι μέλη της Κ.Ε. αρχιτέκτονες Κ.Ε. οπωσδήποτε μικρότερος επεξεργασίας συμμετέχοντες. Θέματα από τη κριτική στην προκήρυξη. Ο αγωνοθέτης έχει δικαίωμα να παρέμβει στην Κ.Ε.	Τα βραβεία αποδίδονται εντός 2μήνου και απαλλάσσονται από Φ.Π.Α. Η κατανομή των βραβείων γίνεται σε συνολο 59 μονάχιστον διονοτικά προαιρετικά. Ο αγωνοθέτης δεν δικαιούται να αναφέρει την υλοποίηση στο 1ο βραβείο. Αν ο αγωνοθέτης επιθυμεί την συνεργασία στην περαιτέρω μελέτη πολλών συμμετεχόντων στον διαγωνισμό, αυτό πρέπει να συμφωνηθεί πριν από την προκήρυξη. Τα δικαιώματα πατελέσματα και μόνο τότε.	Αν γίνει έκθεση, αυτή ανακοινωθεί στον αγωνοθέτη. Τα αποτελέσματα να είναι προκήρυξη. Τα δικαιώματα να αποδίδονται στην προκήρυξη. Αν γίνει έκθεση, αυτή ανακοινωθεί στον αγωνοθέτη και βραβεία είναι μεταξύ αγωνοθέτη και βραβευθέντα	Ανήκουν στον αρχιτέκτονα	

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ - ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ / ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ

Renzo Piano - Richard Rogers, Centre George Pompidou, Παρίσι 1971
Το βραβείο σε διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό. Κατασκευή 1972-1977

Συμπεράσματα

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η άρτια διεξαγωγή των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών συνιστά την απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη της υψηλής αρχιτεκτονικής ποιότητας των δημοσίων κτιρίων.

Το αποτέλεσμα αυτό διασφαλίζεται

1. Με την αξιόπιστη και σύντομη προετοιμασία του διαγωνισμού, την οποία εγγυάται το νέο ανεξάρτητο όργανο, η Ε.Α.Δ., καθώς και με την αναβάθμιση του επιπέδου και του τρόπου επιλογής της κριτικής επιτροπής
2. Με την πλήρη θεσμική θωράκιση για την υλοποίηση του βραβευθέντος έργου.
3. Με την κατοχύρωση του μελετητή για ανάθεση και παρακολούθηση του έργου, χωρίς να δίνεται η δυνατότητα σε εξωγενείς παράγοντες να παρέμβουν, αλλοιώνοντας την αρχιτεκτονική πρόταση.

Το νέο αυτό θεσμικό πλαίσιο θα επιτύχει τους στόχους του αν κατορθώσει να αυξήσει τον αριθμό των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, μειώνοντας αισθητά το χρόνο διεξαγωγής τους, απλουστεύοντας τον τρόπο παρουσίασης και αυξάνοντας τον αριθμό των συμμετεχόντων, διασφαλίζοντας ένα υψηλό επίπεδο αρχιτεκτονικής ποιότητας.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ

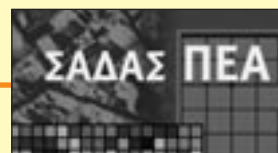
Υπεύθυνος από Δ.Σ. του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ: Παντελής Νικολακόπουλος

- Δημήτρης Αντωνίου
- Κρίτων Βαλαμάκης
- Γιώργος Δημητρίου
- Ιουλία Δρούγα
- Θανάσης Ζούλιας
- Σέβα Καρακώστα
- Τάκης Κουμπής
- Ερατώ Κουτσουδάκη
- Νίκος Κτενάς
- Έλενα Λαϊνά
- Σάββας Λεσπουρίδης
- Γιώργος Μαδεμοχωρίτης
- Πολυξένη Μάντζου
- Σοφία Μαυρομάτη
- Κων/νος Ντάφλος
- Αργυρώ Παναγούλη
- Τάσης Παπαϊωάννου
- Αναστασία Πάπαρη
- Γιάννης Πετρόπουλος
- Ιφιγένεια Σκαμνάκη
- Αλέξανδρος Τριποδάκης

Όλο το υλικό της επιτροπής αρχιτεκτονικών διαγωνισμών υπάρχει στην ιστοσελίδα του Συλλόγου.

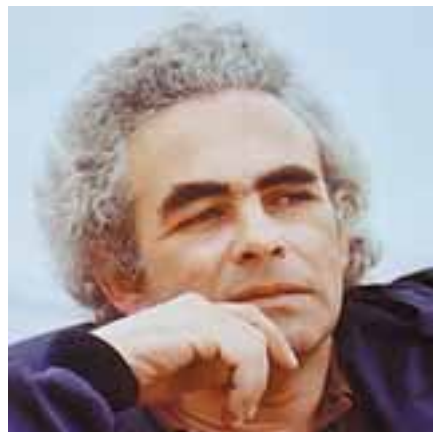

Νεοκλασικό της Σάμου. Πίνακας του Δημ. Σεβαστάκη

Αλέξανδρος Στεφάνου Καλλιγιάς 1932-2006

Αλέξανδρος Παπαγεωργίου-Βενετός, Δρ αρχιτέκτων-πολεοδόμος

ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΤΙΜΗ

Σάββατο, 4 Φεβρουαρίου 2006
«Ήθος ανθρώπω, δαίμων» αρθρώνω μέσα μου σιωπηλά, δίπλα στο σκηνώμα του φίλου μου στο μικρό εκκλησάκι του Αγίου Λαζάρου στο πρώτο νεκροταφείο της Αθήνας. Ο λόγος αυτός του Ηράκλειτου μου θυμίζει ότι ο χαρακτήρας του Αλέξανδρου Καλλιγιά ήταν και ο προστάτης Θεός του: Όποιος έχει το χάρισμα της καλοσύνης, την ακεραιότητα του φρονήματος και την πίστη της δημιουργικότητας, είναι γεμάτος κατάφαση για τη ζωή και η ύπαρξή του έχει δικαιωθεί.

Ο Αλέξανδρος δεν χρειάζεται, νεκρός, τον έπαινό μας, όπως άλλωστε δεν τον επεδίωξε και ποτέ ζωντανός. Το έργο του τον καταξιώνει και η ανθρώπινη ακτινοβολία του τον κρατάει άσβεστο στη μνήμη μας. Και αυτό αρκεί.

Γεννήθηκε στην Αθήνα και φοίτησε στα μαθητικά του χρόνια στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σπούδασε στην αρχιτεκτονική σχολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στην εποχή της ακμής της, με φωτισμένους δασκάλους τον Πικιώνη, τον Μιχαήλ, τον Ορλάνδο, τον Χατζηκυριάκο-Γκίκα. Διπλωματούχος αρχιτέκτων στα 24 του χρόνια το 1956, αρχή πενήντα χρόνων ακατάβλητης δημιουργικής προσπάθειας που συνοψίζεται σε 450 έργα και μελέτες. Είναι ένας από τους πρώτους Έλληνες αρχιτέκτονες που μετεκπαιδεύεται στην Αγγλία, στην Πολεοδομία που τον έλκει ιδιαίτερα. Εκπνεί στο διάβα των χρόνων πρότυπες για τη μεθοδικότητά τους πολεοδομικές μελέ-

τες για την Ιεράπετρα, την Μύκονο, τη μεσαιωνική πόλη των Χανίων. Με τον αλάθητο πραγματισμό του συνειδητοποιεί ωστόσο ότι ο πολεοδομικός σχεδιασμός μετατρέπεται δυστυχώς συχνά στη χώρα μας σε άλλοθι επιστημονοφάνειας εφ' όσον λείπει η πολιτική βούληση και η κοινωνική συναίνεση για την εφαρμογή του.

Έτσι από το 1980 αφιερώνεται αποκλειστικά στην αρχιτεκτονική δημιουργία, δηλαδή σε έργα απτά. Πιστεύει στην άρτια μελέτη και τη συνεπή εκτέλεση. Ασκή, δια βίου, την αυτεπιστοσύνη των έργων του που τα θέλει ολοκληρωμένα. «Οι δουλιές πρέπει να κουμπώνονται...» ήταν η αγαπητή του έκφραση. Ναι, «να κουμπώνονται» μέσα σε έναν περίγυρο που τον χαρακτηρίζει τόσο αντιφατικότητα, ρευστότητα και συχνά ανευθυνότητα. Δύσκολο άθλημα.

Τα μεγάλα έργα ανάπλασης ιστορικών κτηρίων στο κέντρο της Αθήνας, η αναγέννηση των κτηρίων της Κτηματικής Τραπέζης, του Μουσείου Μπενάκη και του Αρσακείου Μεγάρου, έργο που βραβεύθηκε το 1995 από την Ευροpe postea, αποτελούν το στεφάνωμα της προσπάθειάς του. Πίστευε στο σχέδιο ως μέσο έκφρασης. Σχεδίαζε κτίσματα αλλά και ζωγράφιζε με χαρά. Ήταν δύσπιστος στις φραστικές διατυπώσεις. Σεβόταν το μεστό λόγο αλλά και αποστρεφόταν τη συχνά ασυνάρτητη πολυλογία της αρχιτεκτονικής κριτικής. Με συντροφικότητα και σπάνια υπομονή οδήγησε μια πλειάδα νεωτέρων αρχιτεκτόνων που είχε ως συνεργάτες στα πρώτα τους βήματα στον επαγγελματικό τους βίο. Στη γυναίκα του και τα δύο παιδιά του –καταξιωμένους επιστήμονες– δεν έδωσε μόνο την αγάπη του αλλά και το σπάνιο εκείνο δώρο: τη βαθειά κατανόηση για την αυτόβουλη πορεία τους.

Ο Αλέξανδρος Στεφάνου Καλλιγιάς άσκησε την αρχιτεκτονική με χαρά, σαν δημιουργικό παιχνίδι αλλά και με υπευθυνότητα, σαν κοινωνικό λειτουργήμα. Έπλευσε εναντίον του ρεύματος μέσα στη σημερινή πραγματικότητα της ευκολίας και της πλεονεξίας, με αρετήν και τόλμην. Μειλίχιος μας χαιρετάει από την απέναντι όχθη με τα λόγια του ποιητή:

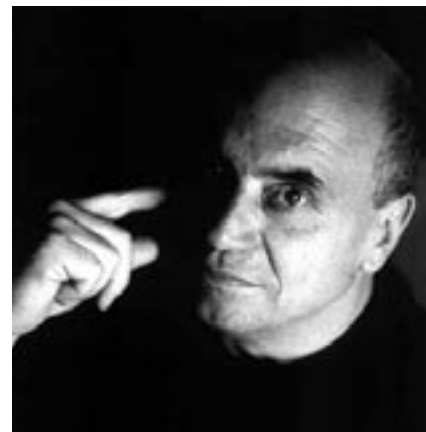
« Όλα χάνονται. Του καθ' ενός έρχεται η ώρα.
Όλα μένουν. Εγώ φεύγω. Εσείς να δούμε τώρα»
Οδυσσέας Ελύτης,
Ημερολόγιο ενός αθέατου Απριλίου

Κτίριο γραφείων, Αθήνα 1971-74

Massimiliano Fuksas

Βασιλική Παναγιωτοπούλου, αρχιτέκτων

Όταν προσέρχομαι να παρακολουθήσω τους διεθνείς αστέρες της αρχιτεκτονικής, στις αυτο-παραουσιάσεις τους, που κυριολεκτικά έχουν κατακλύσει τη ντόπια αρχιτεκτονική σκηνή, έχω πάντα μέσα μου δημιουργήσει ένα αρχείο, απ' ό,τι έχω διαβάσει, έχω δει, ό,τι με βομβαρδίζει από τον τύπο, ειδικό και όχι, σε ποσότητα πια, που δεν μπορώ να εμπεδώσω. Περιμένω λοιπόν κάτι να με εκπλήξει, να μου ανατρέψει στερεότυπα. Και η απογοήτευση, που τις περισσότερες φορές φωλιάζει εντός μου, έχει να κάνει με μένα, με το ό,τι περίμενα περισσότερα απ' ό,τι οι αστέρες, αποφορτισμένοι από το τεχνητό φως που συνήθως τους περιβάλλει, γυμνοί μπροστά στα μάτια μου, μπορούν να μου δώσουν, «ο βασιλιάς είναι γυμνός... κι εγώ ο υπηκόος του αδύναμος και μόνος...»

«Λιγότερη αισθητική... περισσότερη ηθική...», αυτά ήταν τα μόνα που ήξερα για τον Fuksas, το σύνθημά του για την προτελευταία Biennale Αρχιτεκτονικής στη Βενετία, όταν έμαθα λίγο πριν από τις 31 Γενάρη ότι θα αυτοπαρουσιαστεί

στο Μέγαρο Μουσικής, ...ομολογουμένως εξαιρετικά προκλητικό και προβοκατόρικο για την ιδιοσυγκρασία μου. Βέβαια ο τύπος των ημερών εσκεμμένα είχε αποφασίσει, για τους γνωστούς του λόγους, να με καταστήσει, έτσι στα ξεφινικά, σοφή περί το έργο του. Υποψιασμένη του γύρισα ευγενικά την πλάτη, κι αποφάσισα να πλησιάσω το «βασιλιά» καθαρή και αμόλυπτη από τις όποιες επιρροές. Προσέλθα λοιπόν λίγο πριν τις 7.00 μ.μ., κι όπως ακριβώς το περίμενα ούτε ουρές στροβιλίζονταν σε κύκλους γύρω από τον εαυτό τους, ούτε συνωστισμός. Μονάχα οι συνήθεις ύποπτοι των ανάλογων εκδηλώσεων. Η πρώτη μου διαίσθηση περί του κύκλου των χαμένων αρχιτεκτόνων επαληθεύτηκε. Τι καλά που θα ήταν να επαληθευτεί και η δεύτερη. Και η ικανοποίησή μου δεν άργησε να σημειώσει προοδευτική άνοδο. Αφού ξεπεράσαμε το σκόπελο των τυπικών προλόγων, ιδού ο αρχιτέκτονας-άρχοντας με την καμπαρντίνα-κάπα του, που με μια θεατρική κίνηση την αποχωρίζεται και μόνος πια πάνω στη σκηνή ξεκινά μια εξαιρετική παράσταση. Δεν γνωρίζω αν

κάλω: Congress Centre, EUR, Ρώμη, Ιταλία

πάνω: Ferrari Research Centre, Ιταλία 2001-03
κάτω: Grappa Nardini, Vicenza, Ιταλία 2002-04

αύξησα τα bytes στο σκληρό δίσκο του μυαλού μου, σε αρχιτεκτονική γνώση και εμπειρία, εκείνο όμως για το οποίο είμαι σίγουρη και για το οποίο μπορώ να σας διαβεβαιώσω είναι ότι ως υπήκοος ένιωσα όχι μόνο δυνατή (αν αυτό είναι ποτέ εφικτό), αλλά και συντροφευμένη από ένα μυαλό που ξέρει να μοιράζεται, να επικοινωνεί, να πιάνει το παλμό της εποχής και του ακροατηρίου του. Ναι, η παρουσία του Massimiliano Fuksas ήταν αποκάλυψη για μένα, αλλά φαντάζομαι και για πολλούς άλλους, μια ευτυχισμένη στιγμή των αρχιτεκτονικών παρουσιάσεων του Megaron Plus. Άμεσος, τολμηρός στο να ακολουθεί διαφορετικές γραμμές και φόρμες, προσανατολισμένος στην εσωτερικότητα με ουσιαστικό τρόπο, αλλά και στον αδιάκοπο έλεγχο των λοξοδρομήσεών του έργου του από το ακαδημαϊκώς ορθόν. Κάποιες στιγμές τα κτίρια που μας έδειξε μου δημιούργησαν ερωτήματα, όμως ο λόγος του που αναδείκνυε τις υποβόσκουσες αμφιβολίες του, με έπεισαν για αυτήν την ελευθεριότητα της σκέψης που φαίνεται να κομίζει.

Εντέλει κατάλαβα τι ψάχνω χρόνια τώρα που σέρνω κυριολεκτικά το σαρκίον μου από διάλεξη, σε συνέδρια και ημερίδες περί την αρχιτεκτονική και όχι μόνον. Στιγμές αλήθειας, εκεί που ο δημιουργός στέκεται απέναντι από το έργο του, το κοιτάει στα ίσια, χωρίς τα γυαλιά του τίτλου του, και ακριβώς επειδή έχει πια προχωρήσει, αναγνωρίζει τις αρετές του, μα περισσότερο τις ακυρώσεις του...

Σ' ευχαριστώ Massimiliano γιατί δεν στέκεσαι μόνάχα στα συνθήματα...

Θρησκευτικός πόλεμος και πολιτισμός των θρησκειών

Ρίβα Λάββα, αρχιτέκτων

Βυζάντιο και Πρώιμο Ισλάμ

Στην πορεία των θρησκειών (και των πολιτισμών που δημιουργήσαν) συνθήκες γίνονται γνωστά αυτά που τις χωρίζουν και τις αντιπαραθέτουν. Η ιστορία βρίθεται από τα χρονικά αιματηρών συγκρούσεων μεταξύ αλλόθρησκων παρατάξεων, ενώ η εποχή μας, αν μη τι άλλο χαρακτηρίζεται από την εξάπλωση των «ιερών πολέ-

μων» σε παγκόσμιο επίπεδο. Στην εποχή μας αυτά τα φαινόμενα διαρκώς πληθαίνουν, με μεγάλες εστίες έντασης Μέση Ανατολή όπου συγκρούεται το Ισλάμ και ο Ιουδαϊσμός. Η λεγόμενη «πάλη των πολιτισμών» επεκτείνεται και σε άλλες περιοχές του κόσμου, όπου εμπλέκεται και ο Χριστιανισμός. Τα ασεβή σκίτσα του Μωάμεθ δημοσιευμένα σε μια εφημερίδα της Δανίας, που είναι λίγο πολύ άγνωστη στον υπόλοιπο κόσμο, στάθηκαν η αφορμή για να καθούν ζωές σ' Ασία, Αφρική και αλλού.

Πέρα, όμως, και έξω από τα οξυμένα αντανάκλαστικά της θρησκευτικής εχθρότητας, η ίδια η φύση της θρησκείας και ο κοσμικός της ρόλος περιέχουν, ευτυχώς, μια άλλη ελπιδοφόρα διάσταση: η αθέατη σε πολλούς πλευρά της πολιτιστικής επίδρασης, η οποία διαπερνά «υποδόρια» τα θρησκευτικά και πολιτιστικά μνημεία και τα αναδεικνύει σε σιωπηλούς αλλά αδιάψευστους μάρτυρες μιας ειρηνικής και αβίαστης σχέσης γεμάτη πολιτικό και πολιτιστικό –όχι όμως πολεμικό– νόημα.

Το επιστημονικό πρόγραμμα «Βυζάντιο-Πρώιμο Ισλάμ» θέλει να φέρει πίσω την «εξασμένη»

(σκόπιμα ή μη) αυτή διάσταση της Ιστορίας των Μνημείων, να τη φωτίσει εκ νέου και να τη βάλει κι αυτή στο τραπέζι σαν υπευθύμιση κοινότητας και εντέλει, σαν αντίδοτο στις βίαιες συγκρούσεις των λαών.

50 περίπου επιστήμονες από το Ισραήλ, την Παλαιστινιακή Αρχή και την Κύπρο συναντήθηκαν στις 6-10 Φεβρουαρίου 2006 στην Αθήνα με σκοπό να αντιμετωπίσουν από κοινού τα θέματα που συνδέονται με την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της νοτιοανατολικής Μεσογείου στην ιστορική περίοδο του Βυζαντίου και του πρώιμου Ισλάμ.

Το σεμινάριο αποτελεί τμήμα του τριετούς διεπιστημονικού προγράμματος «ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΠΡΩΙΜΟ ΙΣΛΑΜ» το οποίο χρηματοδοτείται στο μεγαλύτερό του μέρος από την ΕΕ. Οι οργανωτές εκπροσωπούνται από πέντε φορείς σε τέσσερις χώρες: την ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ για την Προστασία του περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Παράρτημα Θεσσαλονίκης), το ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (ΕΠΙΕΕ) του ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, το ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΙΑΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΩΣΑΙΚΩΝ – ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, η ΙΣΡΑΗΛΙΝΗ ΑΡΧΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ (ΙΑΑ) ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΚΥΠΡΟΥ. Συμμετέχει επίσης εκπρόσωπος της Αρχιτεκτονικής Σχολής του MIDDLE EAST TECHNICAL UNIVERSITY της Άγκυρας.

«Μέσω του προγράμματός μας και της από κοινού συνεργασίας μας επιθυμούμε να βοηθήσουμε τους ανθρώπους που μοιράζονται την ευθύνη για τη συντήρηση μιας μοναδικής κληρονομιάς – εκείνους που ζουν στο Ισραήλ, την Παλαιστίνη και την Κύπρο ανεξάρτητα από τη φυλή, την εθνότητα, το φύλο ή το θρησκευτικό προσανατολισμό του καθένα. Σαν κοινή ευθύνη η κληρονομιά είναι α-πολιτική και θα 'πρεπε να αντιμετωπίζεται σαν ένας ζωτικός μηχανισμός για την ανάπτυξη μιας καλύτερης και αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ των λαών» δηλώνει ο επικεφαλής της επιστημονικής επιτροπής του προγράμματος, Ακαδημαϊκός Γεώργιος Λάββας.

Η ιδέα πίσω από το πρόγραμμα προήλθε από τη διαπίστωση ότι τα κορυφαία μνημεία (αρχιτεκτονικά και μη) των τριών κορυφαίων μονοθεϊστικών θρησκειών, του Ιουδαϊσμού, του Χριστιανισμού και του Ισλάμ στον ίδιο χώρο, την Ιερουσαλήμ, φέρουν χαρακτηριστικά ιστορικής και πολιτιστικής αλληλεπίδρασης. Στην πόλη

που μέχρι και σήμερα τη διεκδικούν με αμείωτη ένταση και οι τρεις θρησκείες, τα μνημεία δεν μπορεί παρά να μπαίνουν κι αυτά στην κούρσα διεκδίκησης και να γίνονται τα μέσα και τα σύμβολα για την επικράτηση της μίας ή της άλλης θρησκείας. Είναι πραγματικά αποκαλυπτικό το πόσο η μια θρησκεία δίνει τη σκυτάλη στην άλλη προκειμένου να παραβγεί σ' έργα πολιτιστικά και αρχιτεκτονικά, προκειμένου να εδραιώσει τη φήμη και τη θέση της ως νέα παρουσία στον ίδιο χώρο. Ο πολιτιστικός ανταγωνισμός δεν είναι καθόλου καινούργιος, εγκαινιάζεται στην εποχή του Χριστού ή και λίγο νωρίτερα.

Ο βασιλιάς Ηρώδης, γνωστός κυρίως για τη σφαγή των νηπίων, ξανακτίζει όπως είναι γνωστό το Μεγάλο Ναό των Εβραίων που είχε κτίσει πρώτος ο Σολομών τον 10 π.Χ. αιώνα στο λόφο Μορία της Ιερουσαλήμ. Η μεγάλη διαφορά του νέου ναού είναι ότι περιέχει ένα χαρακτηριστικό το οποίο είναι πρωτόγνωρο για τη θρησκεία που εκπροσωπεί. Είναι ο πρώτος προσκυνηματικός ναός των Εβραίων και θα πάρουν από εδώ την ιδέα και οι επόμενες μονοθεϊστικές θρησκείες, ο Χριστιανισμός και το Ισλάμ. Ο στόχος του Ηρώδη, που αρχίζει την ανοικοδόμηση του ναού το 19 π.Χ. για να ολοκληρωθεί το 64 μ.Χ. επί των διαδόχων του, είναι να δημιουργήσει ένα και μοναδικό αρχιτεκτονικό μνημείο αναφοράς καταργώντας όλα τα άλλα θρησκευτικά μνημεία των Εβραίων σε άλλες πόλεις πλην της Ιερουσαλήμ.

Τρεις περίπου αιώνες αργότερα, ο Κωνσταντίνος ο Μέγας, ως ηγέτης του Χριστιανισμού, θα ενστερνιστεί την ιδέα του Ηρώδη να αναδείξει την Ιερουσαλήμ σε μοναδικό θρησκευτικό αλλά και οικονομο-κοινωνικό κέντρο της Χριστιανοσύνης αυτή τη φορά. Ο Κωνσταντίνος αντιλαμβάνεται ότι το αρχιτεκτονικό μνημείο έχει πρωτογενή σημασία για τη εδραίωση της νέας θρησκείας στο χώρο. Είναι το σημείο αναφοράς επί γης για τη Γέννηση, την Ανάσταση και την Ανάληψη ενός Θεού και μ' αυτή τη σκέψη ο Κωνσταντίνος, μιμούμενος τον Ηρώδη, προ-

χωρά στην ανέγερση των κορυφαίων μνημείων της Χριστιανοσύνης στον τόπο όπου οι ιερές γραφές περιγράφουν τα γεγονότα. Έτσι κτιζονται οι προσκυνηματικά μνημεία της Παλαιστίνης, δηλαδή ο Ναός της Γεννήσεως, της Αναστάσεως και της Αναλήψεως. Παρόλες τις αεφύρωτες διαφορές των δυο θρησκειών, του Χριστιανισμού και του Ιουδαϊσμού, τα μέσα προβολής τους ακολουθούν πανομοιότυπες αρχιτεκτονικές συνταγές και στηρίζονται στις ίδιες οικουμενικές, πανανθρώπινες ανάγκες που συναρτούν τον τόπο, το σύμβολο και το ιερό συμβάν με την αρχιτεκτονική δομή.

Όταν η τρίτη μονοθεϊστική θρησκεία γεννιέται τον 7ο αιώνα μ.Χ. στην Παλαιστίνη και επιβάλλεται ως η ισχυρότερη, η ίδια παλιά, δοκιμασμένη συνταγή οδηγεί στη δημιουργία του τρίτου κορυφαίου αρχιτεκτονήματος, το ισλαμικό Τέμενος του Βράχου στα Ιεροσόλυμα (691-692 μ.Χ.). Ο Χαλίφης Αμπντ-αλ-Μαλίκ ανεγείρει το Τέμενος στο ίδιο μέρος όπου ο Ηρώδης έκτισε τον κατεστραμμένο τώρα Μεγάλο Ναό του, θέλοντας έτσι να καταδείξει ότι και η τρίτη μονοθεϊστική θρησκεία ακολουθεί τα πολιτιστικά ίχνη των δυο προηγούμενων. Μάλιστα μιμείται σε σχέδιο (οκταγωνική κάτοψη) και μέγεθος το χριστιανικό ναό του «Καθίσματος της Παναγίας» στα Ιεροσόλυμα, χτισμένο στα μέσα του 5ου μ.Χ. αιώνα, αποδίδοντας μια ειρηνική πρόσκληση και τιμή προς τους Χριστιανούς της περιοχής. Ο χαλίφης προσκαλεί έτσι Χριστιανούς και Μουσουλμάνους να ζήσουν με ομόνοια κάτω από την εξουσία του.

Το πρόγραμμα «Βυζάντιο-Πρώιμο Ισλάμ» είναι ένα από τα πρώτα σεμινάρια που διοργανώνεται στην Ελλάδα με σκοπό την ειρηνική συνεργασία επιστημόνων από εμπόλεμες ζώνες. Εκτός από τις διαλέξεις, τη μελέτη εκθεμάτων στα μουσεία της πόλης και τις επιτόπου παρουσιάσεις πρακτικών συντήρησης σε σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους, οι αρχιτέκτονες, συντηρητές, μουσειολόγοι, συντηρητές και άλλοι ειδικοί στο χώρο της πολιτιστικής κληρονομιάς ασχολήθηκαν εκτενώς με τις σύγχρονες μεθόδους σημασιολόγησης και καταγραφής των μνημείων της συγκεκριμένης περιόδου. Τέτοια μνημεία είναι οι αρχαιολογικοί χώροι, τα κτίρια, τα μωσαϊκά και τα φορητά έργα τέχνης.

Στο πλαίσιο του σεμιναρίου οι επιστήμονες από το Ισραήλ, την Παλαιστινιακή Αρχή και την Κύπρο είχαν την ευκαιρία να παρουσιάσουν την επιστημονική κοινότητα της κάθε χώρας και να κάνουν απευθείας διάλογο για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κάτω από τις σημερινές πολιτικές συνθήκες και τις εντάσεις που χαρακτηρίζουν την περιοχή αυτή του κόσμου. Η προβολή, ο εκσυγχρονισμός και η από κοινού διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς που διευρύνει το δρόμο της ειρήνης μεταξύ των λαών αποτελεί τον απώτερο στόχο του προγράμματος.

«Τα νεοκλασικά της Σάμου» του Δημήτρη Σεβαστάκη*

Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης, αρχιτέκτων, καθηγητής ΕΜΠ

Με δεκαέξι πίνακες νεοκλασικών κτηρίων, ο Δημήτρης Σεβαστάκης αφήνει έναν «αποκαιρετισμό στις σκοτεινές ψευδαισθήσεις» όπως ο ίδιος γράφει, αλλά όπως προκύπτει από το συνολικό κείμενο του «προλόγου» του, πρόκειται για αποκαιρετισμό σε μια σύνθετη κατάσταση βιωμάτων, που εντυπώνονται στη μνήμη μας από άλλες ηλικίες. Είναι όμως αποκαιρετισμός από τη στιγμή που το βίωμα έγινε χειροπιαστός πίνακας; Εμείς οι απ' έξω, ας το δούμε όπως εμείς το βιώνουμε: προσωπικά για μένα νομίζω ότι η αγάπη στο νεοκλασικό, αποτελεί είτε θέλουμε να το αναγνωρίσουμε είτε όχι, αγάπη ή σωστότερα νοσταλγία σε έναν άλλο τρόπο ζωής, σε μια πόλη ανθρώπινης κλίμακας, και όταν αυτό προέρχεται από μεγάλης ηλικίας φίλους μπορεί κανείς να πει ότι εντάσσεται σε πλαίσια «γεροντικής νοσταλγίας», όταν όμως προέρχεται από νέους, τότε νομίζω ότι είναι

πολύ παρήγορο σημάδι. Σημαίνει ότι δεν είναι όλοι αλωμένοι από τη νεωτερικότητα της πρωτότυπου για να είμαστε «μέσα στο ρεύμα» (των γκαλερί και του χρηματιστηρίου της Τέχνης), ότι υπάρχουν και το κυριότερο ότι πληθύνονται οι άλλες φωνές.

Τα νεοκλασικά του Σεβαστάκη, απεικονίζουν μια πάλαι ποτέ ζωντανή κοινωνία που μόνο «επαρχιακή» δεν μπορεί να χαρακτηριστεί. Έχω αναλύσει πολλές φορές την αυτοδυναμία της νεοελληνικής πόλης στον 19ο-αρχές του 20ού αιώνα, αυτοδυναμία οικονομική, διοικητική, πολιτισμού, και θυμίζω τον Βόλο με το Δημοκρατικό Κίνημα του «Παρθεναγωγείου του Βόλου» (Κορδάτος, Σαράτσος, Δελμούζος...) την Σύρο με το πρώτο εργατικό κίνημα, το Ναύπλιο με τον αντιποινικό αγώνα της Παπαλεξοπούλου, την Πάτρα, την Αίγινα, την Μυτιλήνη, την Χίο και την

Σάμο με όλη την ανάπτυξή τους, την βιομηχανία και το εμπόριο τους αλλά και την πνευματική τους ζωή που ακτινοβολούσε και επάνω στην συντηρητική τότε Αθήνα. Μια Αθήνα που απέναντι στο δημοτικιστικό κίνημα είχε να αντιτάξει τον Μιστριώτη, τα ευαγγελιακά, τα σκιαδικά και άλλες αντιδραστικές κινήσεις. Τα νεοκλασικά λοιπόν της «επαρχίας» εκφράζουν αυτήν την άνθηση, και αποπνέουν μια αρχοντιά και μια σοβαρότητα ισάξια εκείνων της «πρωτεύουσας». Και ειδικά η Σάμος, είχε ανθούσα βιομηχανία, καπνά, εμπόριο, ανθούσα αστική τάξη. Θυμίζουν τον κυρίαρχο ρόλο που είχε η τότε ανερχόμενη και τότε προοδευτική αστική τάξη, αυτή που γκρέμισε τους κοτζαμπάσδες και τους παλαιοκομματικούς επιγόνους τους και

που έφερε στην εξουσία τον τότε προοδευτικό Στρατιωτικό Σύνδεσμο και τον τότε προοδευτικό Βενιζέλο, ως πολιτικό εκφραστή του.

Αφήνοντας στην άκρη το πολιτικό και πολεοδομικό πλαίσιο της πόλης του 19ου αιώνα, θα έπρεπε να δούμε τα νεοκλασικά του Σεβαστάκη ως έργα τέχνης που είναι, όμως δεν μπορούμε να μην σχολιάσουμε το «αντικείμενο» των πινάκων του. Θα μπορούσε βέβαια ο Σεβαστάκης, με την ευαισθησία που τον διακρίνει να ζωγραφίσει και μια πολυκατοικία; Πιθανόν, και μπορεί και να ήταν εξίσου μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας ο πίνακάς του – αν ξεπερνούσε την απδία της σύγχρονης εμπορευματικής πόλης. Όμως, αυτοί οι πίνακες εμπνέονται από το νεοκλασικό, κτήριο και πόλη, και αυτό δεν πρέπει να το αγνοήσουμε. Κτήρια που έχουν την πρόθεση να ξεχωρίσουν, αλλά μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια αρχών, σε αυστηρά θα έλεγε κανείς πλαίσια, που στον απλό θεατή δεν είναι ορατά, αλλά που στους δημιουργούς τους εκείνη την εποχή ήταν δεσμευτικά. Υπήρχε τάξη, κανόνας, αρχές σύνθεσης, αυτά ακριβώς που λείπουν σήμερα,

ή που ακόμη χειρότερα λειδωρούνται από τους «καταξιωμένους» (εμπορικούς) αρχιτέκτονες με τα μεγάλα ονόματα στον αρχιτεκτονικό χώρο. Δεν υπάρχει καλύτερη εμφάνιση της παρακμής του αστικού μας πολιτισμού, από την αυτοδιάλυση των αρχών του που έγινε με το «μεταμοντέρνο κίνημα» και τα επόμενα «κινήματα» (;), ό,τι πιο χυδαίο και ευτελές στην ιστορία της Αρχιτεκτονικής. Τα νεοκλασικά του Σεβαστάκη, αποδίδουν ακριβώς το αντίθετο, την ακμή της αστικής τάξης στον ελλαδικό χώρο. Κτήρια-ποιήματα, κτήρια-όμορφα, που χαίρεσαι να τα βλέπεις, πάνω στα οποία το μάτι ξεκουράζεται αλλά και χορταίνει ομορφιά.

Αυτήν την ομορφιά την απέδωσε ο Σεβαστάκης με έναν από τους καλύτερους τρόπους, δεν είναι Τσαρούχης, δεν είναι Τάσος, δεν είναι άλλος, είναι Σεβαστάκης. Με το δικό του προσωπικό τρόπο, σεμνά χωρίς να επιδιώκει να ξεχωρίσει μέσω της (εμπορικής) υπερβολής, με ευαισθησία και αγάπη στο αντικείμενό του, αποδίδει όχι απλά και νατουραλιστικά τις μορ-

φές των νεοκλασικών αλλά την εντύπωση, την αίσθηση του «ωραίου», τα βιώματα, τις αναμνήσεις, την εικόνα αυτού που γεννήθηκε κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και που εκφράστηκε με συγκεκριμένο τρόπο επάνω στην αρχιτεκτονική ως «νεοκλασικισμός». Και κάτι ακόμη. Μπορεί να είναι εντύπωσή μου, (στο κάτω-κάτω ο καθένας βλέπει ένα έργο τέχνης με το δικό του τρόπο), αλλά νομίζω ότι ενέχουν μια ονειρική όψη, στο σχέδιο, στο χρώμα, στον τρόπο που εκφράζεται το σύνολο. Ονειρική όψη που εξαυλώνει το αντικείμενο και που το συγχέει με τις άλλες μνήμες αυτής της πόλης και αυτής της ζωής της που έκφραζαν αυτά τα κτήρια, έχει δίκιο λοιπόν ο Σεβαστάκης που λέει στον πρόλογό του ότι «...από τη νέα συναρμολόγηση ανακλήσεων και αναπαραστάσεων προκύπτει ένας μικτός τόπος. Αυτός που έχω ως μνήμη και που ανασυστίνω ως ικανότητα. Αυτός που συνέταξε η ζωή μου και που συνέρραψε η ζωγραφική μου».

* Από την Έκθεση των υδατογραφιών που περιλαμβάνονται στο ημερολόγιο της ΑΓΕΤ Ηρακλής (Μουσείο Μπενάκη 8-15/2/2006).

αφιέρωμα

*Πολυκατοικία Ομήρου 50. Το φανάρι του κλιμακοστάσιου
[πηγή: Σπίτια του '30. Μοντέρνα αρχιτεκτονική στην προπολεμική Αθήνα, φωτ. Τζ. Χατζηδημητρίου]*

Νεοελληνική αρχιτεκτονική
Ζητήματα ιστοριογραφίας

Επιμέλεια: Αμαλία Κωτσάκη

Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής. Έρευνα και ιστοριογραφία

της **Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη**, αρχιτέκτονας, αναπλ. καθηγήτριας ΕΜΠ

Η σημασία της αρχαικής έρευνας, ιδιαίτερα στον τομέα της αρχιτεκτονικής, ήταν ένα κεφάλαιο λίγο πολύ παραγνωρισμένο στην Ελλάδα.

Άλλωστε για να κάνει αρχαική έρευνα πρέπει να υπάρχουν αρχαία. Και αρχαία, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, ίσα ίσα όπως λέμε για να επιβεβαιώνεται ο κανόνας, δεν υπήρχαν!

Η ιστορία της έντεχνης επίσημης νεοελληνικής αρχιτεκτονικής αρχίζει επίσημα με την άφιξη του Καποδίστρια στην Ελλάδα την 6η Ιανουαρίου του 1828 και την ίδρυση του ελληνικού κράτους, της «Ελληνικής Πολιτείας», όπως είχε ήδη καθιερωθεί από την Εθνική Συνέλευση της Τροιζήνας. Τα αμέσως επόμενα χρόνια, την περίοδο της Οθωνικής Βασιλείας (1833-1862) θα εδραιωθεί ο νεοκλασικισμός και θα χαραχθεί η πορεία, που θα ακολουθήσει η ελληνική αρχιτεκτονική ολόκληρο τον 19ο αιώνα.

Στις αρχές του 20ού αιώνα κι ενώ τα νέα αρχιτεκτονικά ρεύματα που επικρατούν στην Ευρώπη αρχίζουν να εισάγονται και στην Ελλάδα και να εκτοπίζουν σταδιακά τον νεοκλασικισμό, εμφανίζονται οι πρώτες μελέτες σχετικά με την αρχιτεκτονική και τους αρχιτέκτονες, που έχουν γίνει πια παρελθόν. Αρχίζει να γράφεται ιστορία. Ο πρώτος αρχιτέκτονας του οποίου επιχειρείται να σκιαγραφηθεί η προσωπικότητα και το έργο, είναι ο Σταμάτης Κλεάνθης. Ο Δημήτρης Καμπούρογλου² και ο Πέτρος Βακάς³ είναι οι πρώτοι που προσπαθούν να τον προσεγγίσουν μέσα από

βιβλιογραφικές παραπομπές, προφορικές μαρτυρίες και έρευνα στον Τύπο της εποχής. Η αρχή έχει γίνει.

Τη σκυτάλη θα πάρει ο Κώστας Μπίρης, ο αναμφισβήτητος πρώτος συστηματικός μελετητής της αρχιτεκτονικής της νεώτερης Ελλάδας. Ο Κώστας Μπίρης είναι αυτός που δεν περιορίζεται σε δημοσιευμένες και προφορικές πηγές, αλλά προχωρεί σε αρχαική έρευνα. Η προσωπική σχέση του με τον Γιάννη Βλαχογιάννη⁴, τα αρχαία του οποίου που βρίσκονται σήμερα στα ΓΑΚ και με τα αρχαία του Δήμου Αθηναίων, του παρέχει το υλικό. Δυστυχώς στο πολύ γνωστό και σημαντικό έργο του *Αι Αθήναι από του 19ου αιώνα έως τον 20όν αιώνα* δεν αναφέρει τις πηγές του. Για όποιον όμως έχει μελετήσει το Καποδιστριακό και το Οθωνικό αρχαίο των ΓΑΚ δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Κ. Μπίρης είχε ερευνήσει, επιλεκτικά όμως και όχι συστηματικά, μέρος των φακέλων των σχετικών με την Αθήνα, ιδιαίτερα αυτών της Οθωνικής περιόδου. Η επιλογή του υλικού πρέπει να έχει γίνει από τον Βλαχογιάννη και όχι από τον ίδιο τον Μπίρη. Η επιμέρους όμως αυτή ματιά τον οδηγεί κάποιες φορές σε εσφαλμένα συμπεράσματα. Είναι επίσης βέβαιο, ότι πρέπει να είχε υπόψη του την ιστορική ανάλυση που συνόδευε τη μελέτη του σχεδίου πόλεως του Πέτρου Καλλιγά⁵ του 1922. Την ανάλυση αυτή, που σκόπευε να δημοσιεύσει ο Καλλιγάς, αλλά για λόγους που δεν γνωρίζουμε δεν το πραγματοποίησε, είχε καταθέσει στο Δήμο Αθηναίων, όπου είχε την ευκαιρία να τη μελετήσει ο Μπί-

δίπλα αριστερά: Βασίλειος Τσαγρής, *Οικία Ρέντη, Αθήνα 1928-30* [πηγή: Ν.Θ. Χολέβας, *Αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*]

δίπλα δεξιά: Σωτήριος Μαγιάσης, *Ξενοδοχείο «Acropole Palace», Αθήνα 1925-26* [πηγή: Ν.Θ. Χολέβας, *Η αρχιτεκτονική της «μετάβασης» στην Αθήνα του Μεσοπολέμου*]

κάτω: Κυριακούλης Παναγιωτάκος, *Κατακία στο Φιλοπάτμου, Αθήνα 1933* [πηγή: *Αρχαία Παναγιωτάκου - ΑΝΑ*]

ρης και να συμπεριλάβει τμήματά της στα πρώτα κεφάλαια του βιβλίου του, επεξεργασμένα βέβαια από τον ίδιο και κάτω από τη δική του κριτική θεώρηση.

Ο Σόλων Κυδωνιάτης⁶ που συνέχισε το έργο του Κ. Μπίρη, δεν φαίνεται να έλαβε υπόψη του πρωτογενείς αρχαικές πηγές. Το έργο του στηρίζεται περισσότερο σε βιβλιογραφικές έρευνες και προφορικές μαρτυρίες. Αλλά και ο Δημήτρης Φιλιππίδης⁷ αρκετά χρόνια αργότερα, στο πολύ σημαντικό πόνημά του *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική* ελάχιστες αρχαικές πηγές είχε στη διάθεσή του. Ο πρώτος ίσως που χρησιμοποιεί τα αρχαία των νεοελλήνων αρχιτεκτόνων ως βασική πηγή της εργογραφίας του είναι ο Νίκος Χολέβας⁸ στις μονογραφίες του για τον Π. Τζελέπη, τον Β. Τσαγρή, τον Σ. Μαγιάση, τον Αγγ. Σιάγα κ.ά. Η προσέγγιση του έργου των αρχιτεκτόνων μέσω αρχαικών πηγών είναι μια σχετικά νεότερη άποψη της ιστοριογραφίας, χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει ότι ήταν άγνωστη παλαιότερα. Σ' αυτό συνετέλεσε αφενός μεν η σύγχρονη αντίληψη των ιστορικών γενικότερα και των ιστορικών της αρχιτεκτονικής ειδικότερα, που προσπαθούν να εντάξουν το έργο που μελετούν στο χώρο και το χρόνο στενότερα απ' ότι παλαιότερα και να στήσουν γύρω του το κοινωνικοπολιτιστικό σκηνικό της εποχής του. Το ίδιο συμβαίνει και με την παρουσίαση των δημιουργών. Οι χρονολογίες γέννησης και θανάτου, ο τόπος και ο χρόνος περάτωσης των σπουδών, η εργογραφία δεν είναι πια αρκετά. Οι μελετητές προσπαθούν να ψηλαφήσουν την προσωπικότητά τους, να ανιχνεύσουν τις σκέψεις τους, να προσεγγίσουν αυτούς τους ίδιους και όχι μόνο τα έργα τους μέσα από τα κείμενα που έγραψαν, τα βιβλία που διάβαζαν, τη μουσική που άκουγαν, την αλληλογραφία τους, τις μικρές ανθρώπινες ιδιαιτερότητές τους και φυσικά τα σκίτσα, τα προσέδια, τα σχέδια των πραγματοποιημένων και μη έργων τους. Αυτή η τάση κάποιες φορές ίσως φθάνει σε σημεία υπερβολής και ίσως και κάποιες αδιακρισίας. Παρόλο που συχνά μοιάζει σαν να κοιτάς από την κλειδαρότρυπα, όταν αυτό γίνεται με σεβασμό και αγάπη στον δημιουργό, όταν αυτή η τόση κοινωνική προσέγγιση αποκτήσει την απαιτούμενη αντικειμενικότητα (κάτι που είναι αρκετά δύσκολο,

μιας και ο ερευνητής-μελετητής νοιώθει συχνά να συνδέεται στενά με τον ερευνώμενο, μελετώμενο δημιουργό) τότε ρίχνει ένα καινούργιο φως τόσο στο συγκεκριμένο έργο και το δημιουργό του, όσο και στην ιστορία της αρχιτεκτονικής γενικότερα.

Εκτός από τις μονογραφίες αρχιτεκτόνων, η συγκέντρωση και μελέτη αρχιτεκτονικών αρχαίων ιδρυμάτων, οργανισμών, υπουργείων κ.ά., δίνει τη δυνατότητα της διαχρονικής προσέγγισης τύπων κτιρίων π.χ. σχολείων, ναών, ξενοδοχείων, προσηφικών κατοικιών κ.ά. ή κτιρίων που αναφέρονται σε ορισμένες χρονικές περιόδους (μεσοπολεμικά της δεκαετίας του '60 κ.τ.λ.).

Η ύπαρξη οργανωμένων αρχιτεκτονικών αρχαίων σ' ολόκληρο τον κόσμο και η σύνδεσή τους μέσω του ICA⁹ (του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων Αρχιτεκτονικής) έχουν βοηθήσει εκτός των άλλων στη δημιουργία συνεργασιών και διακρατικών ερευνητικών προγραμμάτων. Έτσι πέρα από τις τοπικές επιστημονικές εργασίες, συγγράμματα, μονογραφίες κλπ. που προκύπτουν μέσα από το υλικό που εναπόκειται στα εθνικά αρχαία, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα είναι τα ερευνητικά προγράμματα που αναφέρονται στις σχέσεις αλληλοεπίδρασης και επιρροής μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών και ανοίγουν δρόμους για νέες αναζητήσεις.

Στα προγράμματα αυτά έχει αρχίσει τα τελευταία χρόνια να συμμετέχει ενεργά η Ελλάδα.

Στο σταυροδρόμι ανατολής και δύσης είναι φυσικό να δέχεται επιδράσεις και να επηρεάζει με τη σειρά της τις γειτονικές και όχι μόνο χώρες.

Η ύπαρξη οργανωμένων αρχαίων βοηθά στη μεγαλύτερη εμπάθυνση και στην καλύτερη και περισσότερο τεκμηριωμένη κατανόηση των ειδικών αυτών σχέσεων.

Πέρα όμως από την πρόδηλη σημασία της ύπαρξης οργανωμένων αρχιτεκτονικών αρχαίων για τη μελέτη και προώθηση της ιστορίας της αρχιτεκτονικής, σημαντικό είναι ο ρόλος που καλούνται να παίξουν τα αρχαία στις σπουδές των νέων αρχιτεκτόνων, όχι μόνο στην καλύτερη κατανόηση των θεωρητικών μαθημάτων, όπου ο ρόλος τους είναι φυσικά αδιαμφισβήτητος, αλλά και στον τομέα της σύνθεσης.

Η κατανόηση του τρόπου που ένα έργο, μια ιδέα συλλαμβάνεται, εγκυμονείται και στο τέλος γεννιέται και πραγματοποιείται, γίνεται εύκολα προσιτή στους σπουδαστές μέσα από την επαφή τους με τα σκίτσα, τα προσέδια, τα σχέδια και τελικά τα σχέδια εφαρμογής και τις λεπτομέρειες μιας ολοκληρωμένης αρχιτεκτονικής μελέτης. Κάποτε είναι περισσότερο χρήσιμη και διδακτική από το ίδιο το πραγματοποιημένο έργο χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει ότι αυτό καθαυτό το κτίσμα δεν έχει τη δική του διδακτική αξία και αυταξία.

Η στενή μου επαφή πάνω από μια δεκαετία με τα αρχιτεκτονικά αρχαία μ' έχει πείσει για τη σημασία τους στην εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων του αύριο.

Ένας ακόμη ιδιαίτερα σημαντικός ρόλος που καλούνται να παίξουν τα αρχιτεκτονικά αρχαία είναι η αρχιτεκτονική και οικοδομική τεκμηρίωση κτιρίων, προκειμένου να προχωρήσει η κήρυξή τους ή όχι ως διατηρητέα κα στη συνέχεια ή και άσχετα απ' αυτό, να προχωρήσει η αποκατάστασή τους.¹⁰

Αν όπως επώθησε ήδη από την αρχή αυτού του άρθρου τα τεκμήρια που διαθέτουμε για την αρχιτεκτονική των πρώτων χρόνων μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους είναι σχετικά λίγα, από τα μέσα του 19ου αιώνα κι ύστερα αρχίζουν να αυξάνουν σταδιακά έτσι που να μπορούμε

κάτω αριστερά: Αλέξανδρος Δραγούμης, Κατοικία Δραγούμη στην πλ. Λυκαβηττού [πηγή: Αρχείο Δραγούμη - ANA]
κάτω δεξιά: Ιωάννης Δεσποτόπουλος, Πρόταση για μικρό σπίτι διακοπών [πηγή: Αρχείο Δεσποτόπουλου - ANA]

σήμερα να πλησιάσουμε στον 20ό αιώνα που μόλις έφυγε, έχοντας ένα σταθερό υπόβαθρο.

Ένα μεγάλο μέρος από τη δουλειά των αρχιτεκτόνων του 20ού αιώνα εναπόκειται σήμερα στα Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής¹ του Μουσείου Μπενάκη. Ο αριθμός των αρχείων αυτών που αυξάνει καθημερινά, ταξινομείται και καταγράφεται έτσι ώστε να είναι προσίτη σε κάθε ερευνητή. Ένα μεγάλο μέρος του είναι ήδη προσπελάσιμο, ενώ για το υπόλοιπο καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να καταγραφεί το συντομότερο δυνατό, για να παραχωρηθεί στην έρευνα.

Ένας επίσης σημαντικός αριθμός αρχείων νεοελλήνων αρχιτεκτόνων βρίσκεται στα χέρια των απογόνων τους, ιδιωτών συλλεκτών ή ιδιωτικών και κρατικών φορέων. Κάποια από αυτά είναι προσίτη στην έρευνα, κάποια όχι. Είναι βέβαια αυτονόητο, ότι παράλληλη τη μεγάλη σημασία που έχουν τα αρχαιακά τεκμήρια, αυτά δεν μπορούν και δεν πρέπει να αντικαταστήσουν το πραγματοποιημένο αρχιτεκτονικό έργο παρά μόνο στην περίπτωση που αυτό δεν υπάρχει πια ή έχει αλλοιωθεί σε μεγάλο βαθμό (στην τελευταία περίπτωση όπως ήδη ειπώθηκε μπορούν να βοηθήσουν στην αποκατάστασή τους).

Οπωσδήποτε είναι νομιζώ γενικά αποδεκτό ότι σήμερα η έρευνα της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής στηρίζεται ή υποστηρίζεται από την αρχαιακή τεκμηρίωση. Δεν νοείται επισημολογημένη εργασία σχετική με την ιστορία της αρχιτεκτονικής, που να αγνοεί ή να μην συμπεριλαμβάνει αρχαιακές πηγές. Παρόλη όμως την επίσημη δεοντολογία της μελέτης των τεκμηρίων, ο τρόπος που ο καθένας από τους μελετητές τα επιλέγει, τα ερμηνεύει και τα αξιολογεί θα είναι πάντα προσωπικός και μοναδικός, όπως μοναδικός ήταν και ο δημιουργός τους.

Αυτός είναι ο λόγος που κατά τη γνώμη μου τ' αρχεία είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Γιατί το ίδιο αρχείο μπορεί κάθε φορά, ανάλογα με το ποιος και το πώς το προσεγγίζει, να δώσει μία νέα ανάγνωση, μια και το υποκειμενικό και το αντικειμενικό, η αλήθεια και η πραγματικότητα ενέχουν πάντα μέσα τους το στοιχείο της σχετικότητας. Είναι το σημείο που ο δημιουργός αρχιτέκτονας συνθέτης και ο δημιουργός αρχιτέκτονας ιστορικός γράφουν μαζί ένα νέο κεφάλαιο ιστοριογραφίας, παρακαταθήκης στους επόμενους.

Σημειώσεις

1. Οργανωμένα αρχιτεκτονικά πολεοδομικά αρχεία υπάρχουν ήδη από την περίοδο της Ενετοκρατίας αλλά κυρίως στην περίοδο της Αγγλοκρατίας στα Επτάνησα.

2. Δημ. Καμπούραγλου, *Ιστορία ενός άτυχου ανθρώπου Στ. Κλεάνθης. Η Δούκισσα της Πλακεντίας, Μελέται και έρευνα*, Αθήνα 1925, σσ. 116-408.

3. Παύλου Βακά, *Ο αρχιτέκτων του Σχεδίου των Αθηνών Σταμάτης Κλεάνθης 1802-1862. Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1931*, σσ. 77-90. *Ο αρχιτέκτων του σχεδίου των Αθηνών Εδουάρδος Σάουμπερτ. Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος 1935*, σσ. 509-546.

4. Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους ιδρύθηκαν το 1914 από το Γιάννη Βλαχογιάννη. Στην Υπηρεσία περιήλθαν τα αρχεία των Ιονίων νησιών, της Κρήτης και της Σάμου που ήδη λειτουργούσαν.

5. Ο Πέτρος Καλλιγιάς είχε αναλάβει ήδη από το 1919 σε συνεργασία με τον Ερνέστο Εμπράρ να συγκροτήσουν επιτροπή μελέτης του νέου ρυμοτομικού σχεδίου της Αθήνας. Στα πλαίσια της ο Καλλιγιάς συγκέντρωσε στοιχεία προκειμένου να προχωρήσει σε έκδοση σχετική με την πολεοδομική εξέλιξη της Αθήνας. Τη μελέτη κατέθεσε στο Δήμο Αθηναίων. Αντίγραφο της εναπόκειται στα ANA.

6. Σόλωνας Κυδωνιάτης, *Αθήναι Παρεθόν και Μέλλον*, Αθήνα 1985.

7. Δημήτρης Φιλιππίδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1984. Πηγές εικονογραφήσεως Γ. Αρχαία, σ. 464.

8. Ν. Χολέβας, *Ο Αρχιτέκτων Π.Ν. Τζελέπης (1894-1976)*, διδ. διατριβή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1983. *Ο αρχιτέκτων Β.Γ. Τσαγρής (1882-1941)*, εκδ. ΕΜΠ, Αθήνα 1987. *Εισαγωγή στο έργο του Αρχιτέκτονα Σωτηρίου Ι. Μαγιάση (1894-1966)*, εκδ. ΕΜΠ/ΠΕΤ, Αθήνα 1987. *Ο αρχιτέκτων Άγγελος Σιάγας (1899-1987)*, Αθήνα 1991, κ.ά.

9. Το ICAM ιδρύθηκε το 1980 στα πλαίσια του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων ICA. Την Ελλάδα αντιπροσωπεύουν στο ICAM τα ANA (Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείου Μπενάκη). Τα ANA συνεργάζονται συχνά με την επιτροπή του Κ.Σ.Ν.Μ. του Υπουργείου Πολιτισμού παρέχοντας στοιχεία για τη κήρυξη κτηρίων ως μνημεία καθώς και με ιδιώτες αρχιτέκτονες που έχουν αναλάβει την αποκατάσταση κτηρίων τα σχέδια των οποίων εναπόκεινται στα αρχεία τους.

10. Τα ANA ιδρύθηκαν το 1995. Στους χώρους τους φυλάσσονται πάνω από 100 αρχεία αρχιτεκτόνων, αρχιτεκτονικά αρχεία και μεμονωμένα τεκμήρια. Στεγάζονται στον πρώτο όροφο του Νέου Μουσείου Μπενάκη στην οδό Πειραιώς 138.

Άγχος και νοσταλγία: συμπτώματα της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής

της Βασιλικής Πετρίδου, αρχιτέκτονας, αναπλ. καθηγήτριας Πανεπιστημίου Πατρών

Άγχος, μία κατάσταση δυσφορίας και κυρίως αγωνίας για το αναμενόμενο.

Νοσταλγία, κατάσταση κατά την οποία κυριαρχούν οι τάσεις επιστροφής σε κάτι που έχει εκλείψει, οι αναμνήσεις γεγονότων ή καταστάσεων που ανήκουν στο παρελθόν.

Η Ιστορία διηγείται, περιγράφει, ανοίγει νέους διάλογους και εμφανίζει αναπάντητα ερωτήματα που γίνονται με τη σειρά τους αφορμές για νέους προβληματισμούς. Δεν είναι αμερόληπτη καθώς εξαρτάται πάντοτε από τις επιλογές του ιστορικού και χαρακτηρίζεται έντονα από το στοιχείο του εφήμερου. Γι' αυτό γράφεται και ξαναγράφεται, πολλαπλασιάζοντας έτσι συνεχώς τις ευκαιρίες για αναζητήσεις, επαναπροσδιορισμούς και νέες συσχετίσεις. Κάθε ιστορία στηρίζεται στη δικιά της ανάλυση και σύνθεση των δεδομένων στοχεύοντας στην αποκάλυψη και ερμηνεία των δυνάμεων και των συνθηκών εντός των οποίων εμφανίζονται οι εκάστοτε επιλογές. Είναι συνεπώς ευνόητο ότι αυτή η ιστορία, που επιδιώκει τον προσδιορισμό των αρχών και του περιεχομένου ενός έργου σε συνδυασμό με το θεωρητικό του πλαίσιο, με τις προθέσεις του δημιουργού και με τις συνθήκες στις οποίες αυτό εντάσσεται, αναπτύσσει στενούς δεσμούς με την κριτική. Έτσι, τα αποτελέσματα της ιστορικής έρευνας δεν θα πρέπει να οδηγούν στην διαμόρφωση σχεδιαστικών λύσεων αλλά να ενισχύουν τις προσπάθειες αυτογνωσίας.

Η ελληνική αρχιτεκτονική των τελευταίων δεκαετιών, δείχνει ότι μπορεί όπως πάντα να αφομοιώνει εύκολα ό,τι εισάγεται ως νέο: μορφές, τεχνολογικούς νεωτερισμούς, τάσεις και προβληματισμούς. Συγχρόνως, επιμένει να παρουσιάζει αδυναμία στην κριτική επεξεργασία των επιλογών της. Ο διάλογος, ανάμεσα στο έργο και στα χαρακτηριστικά των κοινωνικών δομών που επιτρέπουν την υλοποίησή του, δεν ευδοκίμει με αποτέλεσμα να μην εμφανίζεται με διαύγεια η θέση και ο ρόλος της αρχιτεκτονικής στις παραγωγικές διαδικασίες. Οι αρχιτέκτονες μεψιμοιρούν για την αδιαφορία της κοινωνίας προς αυτούς, αλλά το έργο τους δεν συμμετέχει σ' αυτή τη διαμαρτυρία. Προσδοκούν ότι η δημιουργία τους θα εμφανίσει τις βαθύτερες σκέψεις τους, αλλά το έργο τους συνεχίζει να μην ανταποκρίνεται. Οι αρχιτέκτονες δεν αντιδρούν και το έργο τους το αποδεικνύει. Η ελληνική αρχιτεκτονική είναι «παραθετική», αντανακλά χωρίς να εξετάζει, δεν δομεί έναν συνεκτικό και διαρκή λόγο, αλλά αρκείται σε σύντομες αναφορές και σε σχολιασμούς. Οι αρχιτεκτονικές εκφράσεις τις περισσότερες φορές αποτελούν μορφολογικούς συνδυασμούς με λειτουργικές αιτιολογήσεις. Τείνουν να απαντήσουν άμεσα και ίσως βεβιασμένα στις συγκεκριμένες απαιτήσεις των πελατών, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν έντονα στοιχεία

ασυνέχειας και να εκδηλώνονται συνήθως ως εφήμερες και περιστασιακές λύσεις. Στην Ελλάδα η αρχιτεκτονική δεν έχει βρει ακόμα τους παραγγελιοδότες εκείνους –εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων– που θα θελήσουν να τη χρησιμοποιήσουν ως εργαλείο σύνταξης και διατύπωσης των απόψεων τους και με τους οποίους ενδεχομένως δύναται να αναπτύξει έναν επικοινωνιακό, πολύπλοκο, έντονο και επίτιμο διάλογο. Η σημερινή ελληνική κοινωνία ακόμα αναζητά από την αρχιτεκτονική να μεταφέρει στοιχεία από άλλες πραγματικότητες, τα οποία μετατρέπει σε πρότυπα μίμησης για εσωτερική κατανάλωση.

Τα ίδια συμπτώματα παρουσιάζει και η ιστορία της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής: εμμονή στην μορφολογική περιγραφή, έμφαση στην παρουσίαση των τεχνολογικών και λειτουργικών λεπτομερειών, αδυναμία πολύπλευρης ανάλυσης των δεδομένων και συσχετισμού τους με τις παραγωγικές διαδικασίες και τις ιδεολογικές ανακατατάξεις της χώρας, ασυνέχεια, δημοσιογραφικό σχολιασμό με έλλειψη εμπάθουσας. Σπανίως ερευνά τις δομές ή τις πολιτικές εκείνες συμμαχίες που επιτρέπουν στην αρχιτεκτονική άλλοτε να υλοποιείται και άλλοτε να παραμένει στο στάδιο της πρότασης. Μέσα από τις σελίδες της σύγχρονης ιστοριογραφίας της ελληνικής αρχιτεκτονικής είναι περισσότερο εμφανής η «ανάγκη» για πιστοποίηση των μορφολογικών παραλληλισμών της ελληνικής με τη διεθνή

αρχιτεκτονική παρά η κριτική ανάλυση της σε συνδυασμό με τα δεδομένα και τις συνθήκες του τόπου και του χρόνου. Η ιστορία συχνά επιχειρεί να είναι παραγωγική και αποτελεσματική, προβάλλοντας αρχιτεκτονικές αρετές από το παρελθόν ως λύσεις στα αδιέξοδα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Είναι φανερό ότι η αρχιτεκτονική διακρίνει στην ιστορία ένα σύμμαχο που θα τη βοηθήσει να καταξιώθει και να εδραιωθεί και όχι ένα κριτή που θα υπαγορεύει τρόπους αυτοαξιολόγησης και αυτοελέγχου. Η σύγχρονη αρχιτεκτονική αποστρέφει το βλέμμα από την ιστορική ανάλυση, τον κριτικό σχολιασμό, το θεωρητικό προβληματισμό, που μπορούν να γεννηθούν από τη συνεχή επεξεργασία των ατέλειωτων γιατί. Η δημιουργική αντιπαράθεση δεν υφίσταται ως συστατικό της ελληνικής αρχιτεκτονικής σκέψης, η οποία επιλέγει να συμβιβάζεται, να κρύβει τις αδυναμίες της, αντί να τις παρουσιάζει και να τις μετατρέπει σε πηγή στοχασμού. Για παράδειγμα, η «αισθητική» του σύγχρονου αρχιτεκτονικού έργου, συνδέεται επίμονα και αποκλειστικά με την ένταξη στο περιβάλλον, τη σύνδεση του παλιού με το νέο, τη μορφολογική επιρροή του Μοντέρνου, δίκως ποτέ να προβληθούν οι πραγματικές αιτίες που συνδέουν τη σημερινή αρχιτεκτονική –και όχι μόνο– με τα στοιχεία του τοπικισμού, του ιστορικισμού και την εναγώνια σχέση με την τεχνολογική εξέλιξη. Τέτοιες ηρεμιστικές ενέσεις είναι σίγουρο ότι παρηγορούν τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία και προσφέρουν αίσθηση ασφάλειας στην αρχιτεκτονική. Ας σημειωθεί ότι στην ελληνική αρχιτεκτονική κοινότητα οι ευκαιρίες έκφρασης της ιστορικής ανάλυσης είναι ελάχιστες και ακόμα λιγότερες οι δυνατότητες αντιπαράθεσης της με την ίδια την αρχιτεκτονική.

Οι σύγχρονοι αρχιτέκτονες εμφανίζονται πεισμένοι και γεμάτοι άγχος για την επιβίωση στο εύθραυστο κλίμα της ελληνικής κοινωνίας, πράγμα που όμως δεν τους εμποδίζει να απολαμβάνουν τα προτερήματα ενός γλυκού ύπνου που μοιάζει τελικά με λήθαργο. Σε αυτή τη σκηνή, η ιστορία απλά ονειροβατεί. Απέναντι στο αδιέξοδο σύνδεσης της αρχιτεκτονικής με την ιστορία της και με σαφή την ανικανότητα της ιστορίας να αναπτύξει κριτικό λόγο, η τελευταία περιορίζεται στο ρόλο του συμβούλου στα ζητήματα διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, στην περιγραφική μελέτη αρχιτεκτονικών έργων προηγούμενων εποχών και στην προσπάθεια να καταξιωθούν μέσα από αναφορές και σχολιασμούς τα νεότερα δείγματα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Άγχος και νοσταλγία είναι τα συμπτώματα που παρουσιάζει η σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική και η ιστορία της. Όμως, ελπίζουμε να είναι τα συμπτώματα μιας εφηβείας, όπου δικαιολογημένα κυριαρχεί το άγχος για την εποχή που έρχεται και νοσταλγία για όλα αυτά που χάθηκαν για πάντα.

«Ότι όμως η ζωή χρειάζεται τις υπηρεσίες της ιστορικής γνώσης, πρέπει να κατανοηθεί εξίσου καθαρά όσο και η πρόταση την οποία θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε αργότερα, ότι δηλαδή η υπέρμετρη ιστορική γνώση βλάπτει τη ζωή. Από τρεις απόψεις ανήκει η ιστορική γνώση στον ζωντανό άνθρωπο: του ανήκει εφόσον αυτός δρα και προσπαθεί, του ανήκει εφόσον διαφυλάσσει και τιμά κάτι, του ανήκει εφόσον πάσχει κι έχει ανάγκη να λυτρωθεί. Σ' αυτή τη τριάδα των σχέσεων αντιστοιχεί μια τριάδα ειδών της ιστορικής γνώσης – αν μας επιτρέπεται να διακρίνουμε ένα μνημειακό, ένα αρχαιολογικό και ένα κριτικό είδος ιστορικής γνώσης». Φρειδερίκος Νίτσε, *Ιστορία και Ζωή, 2ος Παράκαιρος στοχασμός*, εκδ. Γνώση.

Ιστοριογραφικός ετεροχρονισμός*

του Παναγιώτη Τουρνικιώτη, αρχιτέκτονα, αναπλ. καθηγητή ΕΜΠ

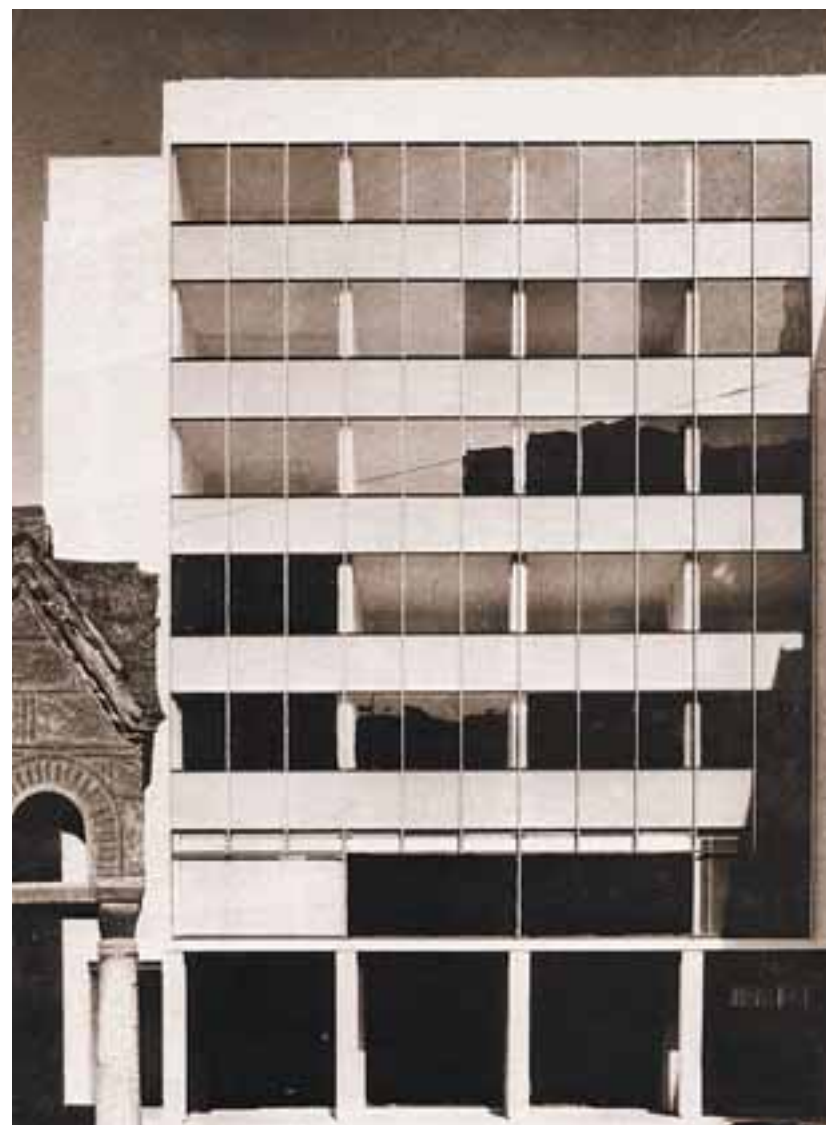
Το 1984 κυκλοφόρησε η *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική* του Δημήτρη Φιλλιπιδη από τις εκδόσεις Μέλισσα. Το βιβλίο επιβλήθηκε από την πρώτη στιγμή, σημάδεψε το χώρο της έρευνας και διαβάστηκε ήδη από γενιές αρχιτεκτόνων. Η συνολική αντιμετώπιση του θέματος, η σοβαρότητα και η έκταση της μελέτης, η θέση που ερχόταν να καλύψει, το υψηλό επίπεδο της παρουσίασης, περιόριζαν στο ελάχιστο τις αναστολές του κριτικού εμπρός σε ένα παράτολμο εγχείρημα κάλυψης της αρχιτεκτονικής ιστορίας ενός τόπου για 150 ολόκληρα χρόνια, από τόσο πολλές και σύνθετες πλευρές.

Το 1984 η βιβλιογραφία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής ήταν πολύ περιορισμένη. Εκτός από ελάχιστα άρθρα, η

πρώτη προσπάθεια συνολικής αντιμετώπισης της περιόδου έγινε στις αρχές της δεκαετίας του '60, στη διατριβή του François Loyer, *Architecture de la Grèce contemporaine* (Université de Paris I, 1966). Η ογκώδης αυτή μελέτη, εμπλουτισμένη από τη διορατικότητα και από την ψυχρότητα του ξένου παρατηρητή των ελληνικών πραγμάτων, προσκόμισε νέα στοιχεία και σημαντικές ερμηνείες σε ένα πεδίο γυμνό, με αποτέλεσμα να υπερεκτιμηθεί. Δεν απέφυγε όμως λάθη, που οφείλονταν σε ανεπαρκή γνώση του αντικείμενου, ούτε αδυναμίες συγγενείς με τον σπουδαστικό χαρακτήρα της εργασίας. Επιπλέον, δεν δημοσιεύθηκε ποτέ, δηλαδή έμεινε πηγή πληροφορίας για μελετητές σε δυό βιβλιοθήκες. Το πεδίο παρέμενε ελεύθερο.

Οι επιδιώξεις του Δημήτρη Φιλλιπιδη προσδιορίζονται από τον υπότιτλο: «Αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη (1830-1980) σαν αντανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας». Η αρχιτεκτονική θεωρείται πολυδιάστατο πολιτισμικό φαινόμενο. Περισσότερο από το ποια είναι ενδιαφέρει το γιατί είναι αυτή που είναι. Ο Δ.Φ. πίστευε πως η απάντηση στο ερώτημά του μπορούσε να προέλθει «μέσα από την εξέταση της αρχιτεκτονικής σαν ιδεολογίας, μια και η κρίσιμη σχέση ανάμεσα σε μορφή και περιεχόμενο καθορίζεται από ιδεολογικούς μηχανισμούς» (σελ. 13). Έκδηλος στόχος του ήταν «η αναζήτηση και η διερεύνηση, μέσα από το πλήθος των στοιχείων που υπάρχουν, εκείνων των σταθερών που μπορούν να χρησιμεύσουν σαν ερμηνευτικό εργαλείο της πορείας της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής» (σελ. 13). Μεθοδολογικά, η επίτευξη του στόχου συνδέεται άμεσα με την επιλογή ενός δείκτη αρκετά ευαίσθητου, που να καταγράφει τη σχέση της ντόπιας αρχιτεκτονικής με τις ξένες επιδράσεις και να έχει ταυτόχρονα εφαρμογή σε ένα ευρύτερο επίπεδο της καθαυτού αρχιτεκτονικής. Η βασική του υπόθεση ήταν πως υπάρχει ένα τουλάχιστον κύριο κέντρο αναφοράς της κυρίαρχης αρχιτεκτονικής ιδεολογίας στην Ελλάδα: η αναζήτηση του εθνικού χαρακτήρα, που συμβατικά ονομάζεται «αναζήτηση της ελληνικότητας». Ο «δείκτης» αυτός επιτρέπει μια ακτινογραφία της ελληνικής αρχιτεκτονικής πάνω στην οποία σκιαγραφούνται οι κύριοι σταθμοί, τα σταυροδρόμια και οι συνδέσεις που αποτελούν τα περιεχόμενά της, απαλλαγμένα από εξωτερικότητες. Η «αναζήτηση της ελληνικότητας» ως μεθοδολογικό εργαλείο, γράφει στην εισαγωγή του, «οφείλει να παρέχει σαφείς πληροφορίες σε κάθε περίοδο, σχετικά με το είδος της πίεσης που εξασκούν οι ξένες επιδράσεις, με το βαθμό δεκτικότητας ή προσαρμοστικότητας της ελληνικής κοινωνίας σε πολιτισμικές συγκρούσεις, με την αντίδραση που προκαλείται σε τοπικό επίπεδο για την εμπέδωση του νεοελληνικού πολιτισμού “ενάντια στην τυραννία της Δύσης”» (σελ. 16). Η *Νεοελληνική αρχιτεκτονική* περιοριζόταν κατά κύριο λόγο

κάτω: Ν. Βαλαμάκης. Γραφείο στην πλ. Καπνικαρέας – Ερμού, Αθήνα 1960 [Δ. Φιλλιπιδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, σελ. 294]

πάνω: Το σπίτι του Ροδάκη στο Μεσαρό της Αίγινας και τρίτροχη μοτοσυκλέτα για μεταφορές [Δ. Φιλίππιδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, σελ. 386]

σε δημοσιευμένες πηγές, σε σύγχρονες μαρτυρίες και στην προσωπική εμπειρία του συγγραφέα. Σκοπός του ήταν η σύνθεση όσων γνωρίζαμε ήδη για τα επιμέρους θέματα. Η διάρθρωση των περιεχομένων είναι απλή και εξελικτική. Χωρίζεται σε έξι ενότητες που ορίζονται χρονικά με ημερομηνίες. Σε κάθε μια εξετάζονται η γενικότερη πολιτισμική και ιδεολογική ατμόσφαιρα, οι αντανάκλασεις της μέσα σε κριτικά ή προγραμματικά κείμενα και η αρχιτεκτονική πράξη. Πρώτα αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της μεταφύτευσης του νεοκλασικισμού και της διάχυσής του στο νέο κράτος (1830-1880). Ακολουθεί η δύση του νεοκλασικισμού, που συνδέεται με την αυξανόμενη επιρροή του ευρωπαϊκού εκλεκτισμού και την «ανακάλυψη» της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής (1880-1920). Στην επόμενη δεκαετία κυριαρχεί η «επιστροφή στις ρίζες», που οφείλεται σε δύο αντιφατικά φαινόμενα ταυτόχρονα: την επίδραση των ευρωπαϊκών ρευμάτων της εποχής και την άρνηση της «ξένης» κουλτούρας (1920-1930). Στη δεύτερη δεκαετία του μεσοπολέμου δεσπόζει η συνάντηση πρωτοπορίας και παράδοσης: η μοντέρνα αρχιτεκτονική εισάχθηκε και επιβλήθηκε αλλά συνταυτίστηκε με την παραδοσιακή στον

ελληνικό χώρο (1930-1940). Τα δύσκολα χρόνια του πολέμου διαδέχθηκε μια προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της ελληνικής ταυτότητας, που συνέδεσε τα παλιά προβλήματα με τις ανάγκες της ανοικοδόμησης (1940-1960). Στο τελευταίο μέρος προτείνονται εκτιμήσεις για μια περίοδο που δεν είχε ακόμη αποκρυσταλλωθεί (1960-1980), δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο έργο τριών αρχιτεκτόνων (Βαλασμάκης, Ζενέτος, Κωνσταντινίδης) και στη δουλειά του Εργαστηρίου 66.

Σε κάθε φάση υπάρχει η δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε περισσότερες από δύο εναλλακτικές κατευθύνσεις, αλλά κυριαρχούν μια εθνικιστική και μια διεθνιστική. Αναζητώντας τα ενοποιητικά στοιχεία της ιστορικής εξέλιξης, για να τονίσει τα κύρια χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής θεωρίας και πρακτικής στην Ελλάδα, ο Φιλίππιδης καταλήγει σε δύο παράλληλες διαπιστώσεις: ότι ο άξονας αναγωγής της ελληνικής αρχιτεκτονικής είναι «η συνισταμένη συναντήσεών μας με τον έξω κόσμο» και ότι «το κλειδί της ερμηνείας της ελληνικής αρχιτεκτονικής βρίσκεται στις ξένες επιδράσεις περισσότερο, παρά σε οποιονδήποτε άλλο παράγοντα» (σελ. 403).

Η ροή των ξένων επιδράσεων αποκτούσε έτσι μεγάλο ενδιαφέρον. Τα ξένα ρεύματα επιβάλλονται στην ελληνική αρχιτεκτονική αφού πρώτα χάσουν σημαντικό μέρος από την αρχική τους νομοτέλεια και αλλοιωθούν οι χρονικές συντεταγμένες τους. Επιπλέον, διαθλώνται, περνώντας μέσα από το πολιτισμικό πρίσμα του ελληνοισμού, με αποτέλεσμα τον διαχωρισμό ιδεολογικών και μορφολογικών στοιχείων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αποδοχή της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα, τη δεκαετία του 1930, ως σύνολο μορφών απαλλαγμένο από κοινωνικό περιεχόμενο. Αντίθετα, στη δεκαετία του 1970 επικράτησε μια πολιτική αφύπνιση αρχιτεκτόνων στερημένη από τα κύρια συντακτικά και μορφολογικά συστατικά της αρχιτεκτονικής.

Η ελληνική «υπανάπτυξη» προσέθετε μια νέα διάσταση στην απόσταση θεωρίας και πράξης αναπαράγοντας το χάσμα που χωρίζει την πραγματικότητα από την ιδεατή πρόθεση με την επίκληση της ελληνοκότητας. Η ελληνοκότητα ήταν όμως «μια φυγή από την οδυνηρή πραγματικότητα, που ήταν αδύνατο να απομυθοποιηθεί γιατί τότε θα κατέρρεε μαζί της και όλο το ιδεολογικό οικοδόμημα του νέου Ελληνοισμού» (σελ. 399). Ήταν μια ιδεολογία, μια νοσταλγία για κάτι ανύπαρκτο. Παράλληλα, η συνειδητή αποκοπή από την παράδοση, μέσα από τη θεοποίηση της τεχνολογίας, εξυπηρετούσε τον ίδιο ακριβώς σκοπό με την ιδεολογία της ελληνοκότητας. Δημιουργούσε μια απειληλή εικόνα εκσυγχρονισμού που ελάχιστα ανταποκρινόταν στην κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα. Το αποτέλεσμα μπορεί να ήταν οπτικά πειστικό, αλλά η απαραίτητη υποδομή ήταν υποτυπώδης, αν όχι ανύπαρκτη. Οπότε, η σύγχρονη τεχνολογία –εξ ορισμού προϊόν εξαγωγής των προηγμένων οικονομιών της Δύσης και σύμβολο προόδου– ανάγονταν σε παραπληρωματική έννοια της ελληνοκότητας, μόνο που αντί να τονιστούν τα «εθνικά» χαρακτηριστικά, τονίζονταν εκείνα που επαλήθευσαν την ταύτιση με τη Δύση. Ήταν μια ψευδαίσθηση ακόμη.

Οι κριτικές αυτές τοποθετήσεις επεδίωκαν να ερμηνεύσουν την πορεία της ελληνικής αρχιτεκτονικής μετά το 1830 και ταυτόχρονα να φωτίσουν το χτισμένο τοπίο γύρω μας. Και το πετύχαιναν με τρόπο ιδιαίτερα πειστικό. Ήταν βεβαίως φυσικό να μην εξαντληθούν οι όροι που καθόριζαν την ιστορική και κριτική αξιολόγηση των έργων, αφού έλειπε ένα πλήθος πρωτογενών στοιχείων και το σώμα της

κάτω: «Σε μια καλοκαιρινή εκδρομή με αντίσκηνο στην Ψάθα το '76 βρέθηκα ξαφνικά να γεμίζω ένα κοινό τετράδιο με σημειώσεις γύρω από την ελληνική αρχιτεκτονική. Το μόνο που ίσως τότε διαφαινόταν ήταν μια προτίμηση για την προσπάθεια επιστροφής στις πηγές, με όλο τον απελευθερωμένο ρομαντισμό της. Θα περνούσε αρκετός καιρός για να καταλάβω πως ο εκσυγχρονισμός, με τον τρόπο του, δούλευε προς την ίδια κατεύθυνση, παράγοντας τους δικούς του μύθους.» [Δ. Φιλίππιδης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, σελ. 11]. Η φωτογραφία είναι από το οικογενειακό αρχείο του Δ.Φ. (τον ευχαριστώ)

βασικής έρευνας που προϋποτίθεται. Μέσα από αυτές τις συνθήκες, η Νεοελληνική αρχιτεκτονική αναδείχθηκε σε κάτι πολύ περισσότερο από μια σημαντική κριτική μελέτη. Ήταν βιβλίο παιδαγωγικό, είτε χρησιμοποιήθηκε ως πηγή πληροφορίας είτε ως πηγή ερεθισμάτων. Μπορούσε να αποτελέσει αφετηρία για τη συστηματική μελέτη της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής σε μια εποχή που το βάρος της κληρονομιάς και οι απαιτήσεις της δουλειάς χρειάζονταν γερά θεμέλια.

Και όμως, έχουν περάσει 22 χρόνια από τη δημοσίευσή του και η ιστοριογραφία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής δεν έχει εμπλουτιστεί με βιβλία που να αντιμετωπίζουν το συνολικό πρόβλημα ή να στηρίζονται σε ουσιαστικά καινούργια τεκμηρίωση, ακόμα και όταν αυτοπροσδιορίζονται ως «ιστορία της ελληνικής αρχιτεκτονικής». Εξαιρούνται μικρά και μεγάλα δοκίμια που δημοσίευσε ο ίδιος συγγραφέας, προσθέτοντας ψηφίδες στο δικό του οικοδόμημα, και βεβαίως αρκετές μονογραφίες και διατριβές που άγγιξαν το ζήτημα της τεκμηρίωσης. Το 2006 η Νεοελληνική αρχιτεκτονική του Δ.Φ. είναι φρέσκια σαν να γράφτηκε χτες και επιπλέον προσφέρει μια πληροφορία που δεν προσφέρεται πουθενά αλλού. Ίσως η δροσιά της να οφείλεται στη ριζοσπαστική προσέγγιση της εποχής που ο Δ.Φ. αναζητούσε το νόημα του παρόντος και του μέλλοντος στην παραλία της Ψάθας, όπως γράφει ο ίδιος στην πρώτη σελίδα του κειμένου του, στη γενέθλια στιγμή του ελληνικού μεταμοντέρνου. Ίσως το ερώτημα της απουσίας να σχετίζεται με τη μυθιστορία που στέκεται ισάξια πλάι στην ιστορία στη σκηνή της φανταστικής αφήγησης του

παρελθόντος. Πόσο εντυπωσιακά σίγουροι ήταν και είναι άλλωστε για την ερμηνεία του 19ου και του 20ού αιώνα πολλοί που γνώριζαν/ζουν ελάχιστα για αυτό το παρελθόν; Δικαιούμαι λοιπόν να προτείνω ξανά το 2006 στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό, που ίσως ενδιαφέρεται για ζητήματα ιστοριογραφίας της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, την κριτική ενός βιβλίου που κυκλοφόρησε το σηματοδοτικό έτος 1984 και συνεχίζει να ανήκει στο μέλλον.

* Το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου που ακολουθεί γράφτηκε το 1985 ως κριτική βιβλίου σε περιοδικό της Νέας Υόρκης, χωρίς να δημοσιευθεί.

** Γνωρίζω ότι πολλοί φίλοι και άσπονδοι εκθροί θα εξαγριωθούν διαβάζοντας αυτή την πρόταση, και θα σκεφτούν αμέσως τον λιβανωτό. Δεν θα την έγραφα παλιότερα, γιατί αποφεύγω τις κακοτοπιές. Και επιπλέον, είναι αλήθεια ότι δημοσιεύθηκαν τα χρόνια αυτά πολύ αξιολογές μελέτες για πολύ ενδιαφέροντα κεφάλαια της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής. Αλλά όταν έρχεται η ώρα του απολογισμού, αισθάνομαι ότι έχουμε όλοι ένα χρέος που ξεπερνάει το δικό μας κεφάλι.

Μονογραφίες νεοελλήνων αρχιτεκτόνων. Ένα σύντομο σχόλιο

της **Αμαλίας Κωτσάκη**, Δρ αρχιτέκτονος ΕΜΠ

Υστερα από περίπου τέσσερις δεκαετίες ιστοριογραφίας για την νεοελληνική αρχιτεκτονική, η τεκμηρίωση-καταγραφή του έργου των Ελλήνων αρχιτεκτόνων εξακολουθεί να αποτελεί ζήτημα μείζονος σημασίας. Παρά τις σημαντικές προσπάθειες που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια, η έλλειψη μονογραφιών των Ελλήνων αρχιτεκτόνων εξακολουθεί να αποτελεί πραγματικότητα και να λειτουργεί ανασταλτικά σε κάθε προσπάθεια για νέες ιστορικές προσεγγίσεις συνθετικού χαρακτήρα και για πολύπλευρες θεωρήσεις των νεοελληνικών αρχιτεκτονικών θεμάτων.

Με μια σύντομη ανασκόπηση στην εκδοτική παραγωγή μονογραφιών Ελλήνων αρχιτεκτόνων παρατηρούμε ότι τα πρώτα σημεία ανθοφορίας εμφανίζονται στη δεκαετία του 1970, αποκτούν πυκνότητα σημαδιακή στη δεκαετία του 1980, και πυκνότητα επιβεβαιωτική στη δεκαετία 1990-2000 μέχρι σήμερα.

Το σύντομο αυτό σημείωμα ασφαλώς δεν φιλοδοξεί να προσεγγίσει συστηματικά ένα τόσο σημαντικό ιστορικό είδος. Θα περιορισθεί σε μερικές διαπιστώσεις με στόχο να ερμηνεύσει τη στροφή προς αυτόν τον τομέα ιστορικής έρευνας και να διαβλέψει την εξέλιξή του.

1. *Η στιγμή της τροπής.* Παρότι πρώτη μορφή ιστοριογραφίας υπήρξε παντού η βιογραφία των γηγενών φυσιογνωμιών της, στην Ελλάδα το ενδιαφέρον της αρχιτεκτονικής ιστοριογραφίας μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του 1970 μονοπωλούσαν οι μελέτες-μονογραφίες παραδοσιακών οικισμών και γενικότερα οι εκφράσεις της ανώνυμης αρχιτεκτονικής. Η μεταφορά του ενδιαφέροντος από τον τόπο στα πρόσωπα εντάσσεται στη γενικότερη στροφή από την ανώνυμη αρχιτεκτονική στην «επίσημη» και

παρασιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι η μελέτη του ατομικού υποκειμένου εμφανίζεται στην ιστορία ως έκφραση ωρίμανσής της. Η εξάντληση (ι) της μελέτης του «ανώνυμου-παραδοσιακού», η βελτίωση των δυνατοτήτων μετακίνησης² και η επικοινωνία των Ελλήνων ιστορικών της αρχιτεκτονικής με το εξωτερικό,³ όπου υπήρχε μακρά παράδοση σε αυτόν τον τομέα, σίγουρα συνέβαλαν προς την κατεύθυνση των μονογραφιών αρχιτεκτόνων.

2. *Η πρόκληση του Μεταμοντέρνου.* Παρά το αμφιλεγόμενο της συμβολής του στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής, είναι κάτι παραπάνω από βέβαιο ότι ώθησε τους αρχιτέκτονες προς αναζητήσεις θεωρητικές. Κυρίως, μετέφερε το ενδιαφέρον στην αρχιτεκτονική εκείνη που διέθετε συνθετικούς κανόνες και δεν ακολουθούσε τη νομοτέλεια που διέπει τους παραδοσιακούς οικισμούς. Με δεδομένη τη στροφή αυτή, οι μονογραφίες των αρχιτεκτόνων ως πρώτη μορφή ιστοριογραφίας αποτελούσαν προφανή καταφυγή. Δεν είναι τυχαία άλλωστε η κορύφωση του ενδιαφέροντος τη δεκαετία του 1980, την εποχή δηλαδή του ελληνικού Μεταμοντέρνου.

3. *Τεκμηρίωση: μια επιτακτική ανάγκη.* Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 στη συζήτηση περί την νεοελληνική αρχιτεκτονική θα πρυτανεύσει το ζήτημα της τεκμηρίωσής της ως προϋπόθεση έρευνας και συγγραφής. Είναι η εποχή που θα εμφανιστούν τα σπέρματα του ενδιαφέροντος με τις πρώτες, καθόλου ευκαταφρόνητες, ατομικές προσπάθειες ιστορικών της αρχιτεκτονικής να διασώσουν αρχαιολογικά υλικά. Αργότερα θα ακολουθήσει η ίδρυση⁴ των Αρχείων Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής (Μουσείο Μπενάκη). Στην

δίπλα αριστερά: Σταμάτιος Κλεάνθης, 1802-62
δίπλα μέση: Εδουάρδος Σάουμπερτ, 1804-60
δίπλα κάτω: Λύσανδρος Καυτανζόγλου, 1811-85
[πηγή: Κ. Μπίρης, Αι Αθήναι από του 19ου αιώνα έως τον 20όν αιώνα]

αριστερά: Αριστοτέλης Ζάκος, 1871 [ή 1872]-1939 [πηγή: Ελ. Φεσσά-Εμμανουήλ - Εμμ. Μαρμαράς, Δώδεκα Έλληνες αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου]

μέση: Αλέξανδρος Νικολούδης, 1875-1944 [πηγή: Α. Κωτσάκη, Το έργο του αρχιτέκτονα Αλ. Νικολούδη, διδ. ΕΜΠ, 2005
κάτω: Πάνος Ν. Τζελέπης, 1894-1976 [πηγή: Ν.Θ. Χολέβα, Αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου στα Βαλκάνια]

προσπάθεια να συγκεντρωθεί υλικό τεκμηρίωσης, τα αρχεία των αρχιτεκτόνων συγκρινόμενα πκ: με την αποδελτίωση αρχείων υπηρεσιών, αποτελούσαν πρόσφορο έδαφος. Τις περισσότερες φορές ανήκαν σε κατιόντα μέλη των οικογενειών των αρχιτεκτόνων και συνεπώς μπορούσαν να εντοπιστούν σχετικά εύκολα. Αποτέλεσαν έτσι την κατηγορία υλικού τεκμηρίωσης που πρώτη προσεγγίστηκε με συνέπεια να ευνοηθεί η συγγραφή μονογραφιών αρχιτεκτόνων.

Το διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για την αρχαική έρευνα δεν άφησε ανεπηρέαστη και την αρχιτεκτονική εκπαίδευση, με αποτέλεσμα ορισμένοι διδάσκοντες⁵ στην Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ (Ν.Θ. Χολέβας, Εμμ. Μπίρης, Δ. Φιλίππιδης, Μ. Καρδαμίτση-Αδάμη) να μεταλαμπαδεύσουν με ενθουσιασμό το ενδιαφέρον προς τις πρωτογενείς πηγές της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής σε μια γενιά τότε φοιτητών⁶ στα μέσα της δεκαετίας του 1980, ανάμεσα στους οποίους και η γράφοσσα, καθορίζοντας τις μελλοντικές τους επιστημονικές επιλογές. Είναι εξάλλου η εποχή που εκδίδεται η *Νεοελληνική αρχιτεκτονική* (1984) του Δ. Φιλίππιδη με το πλήθος των ερεθισμάτων που προσέφερε, ενώ λίγα χρόνια αργότερα ξεκινούν στο ΕΜΠ ερευνητικά προγράμματα με αντικείμενο τη μελέτη αρχείων αρχιτεκτόνων⁷ ή την καταγραφή του συνολικού τους έργου, τα οποία σαφώς ενίσχυσαν το ενδιαφέρον προς αυτή την κατεύθυνση.

4. *Η γοητεία του Μεσοπολέμου.* Παρότι το σύνολο της εκδοτικής παραγωγής περιλαμβάνει τέσσερις σημαντικές μονογραφίες⁸ αρχιτεκτόνων του 19ου αιώνα, και ορισμένες σημαντικών αρχιτεκτόνων της μεταπολεμικής περιόδου,⁹ η εποχή του Μεσοπολέμου ήδη από το 1970¹⁰ είναι εκείνη που ασκεί αδιαφιλονίκητη γοητεία στους Έλληνες ιστορικούς της αρχιτεκτονικής. Αποτέλεσμα είναι το μεγαλύτερο ποσοστό μονογραφιών που έχουν εκδοθεί να αφορά σε καθόλου τυχαίο. Ως χρονική περίοδος βρίσκεται αρκετά κοντά μας, άρα είναι εύκολα προσπελάσιμη, αλλά και σε απόσταση ασφαλείας ώστε να αποφεύγονται τριβές. Επιχειρώντας την ερμηνεία του φαινομένου θα μπορούσαμε πιθανώς να το συνδέσουμε με τη στροφή της ιστορίας των συνειδήσεων¹¹ προς την αρχιτεκτονική. Στόχος ήταν η ενίσχυση με συμπληρωματικά επιχειρήματα ενός κεντρικού ιστοριογραφικού διακυβέυματος: της τεκμηρίωσης των

ιδεολογικών διεργασιών του ελληνικού πολιτισμού και της προσχώρησης στη νεωτερικότητα. Μέσα από αυτό ακριβώς το ενδιαφέρον για την ένταξη της αρχιτεκτονικής στο κοινωνικό φαινόμενο ο Μεσοπόλεμος προξενεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον, λόγω των κοινωνικών ζητημάτων που διαθέτει ως εποχή.

Παρατηρούμε ακόμη, ότι κατά τη δεκαετία του 1980 –δηλαδή την εποχή του ελληνικού Μεταμοντέρνου– το ενδιαφέρον των ιστορικών εστιάζεται στην κατηγορία των εκλεκτικιστών αρχιτεκτόνων του Μεσοπολέμου, ενώ τη δεκαετία του 1990 και μετά –δηλαδή, την εποχή της επανεκτίμησης του Μοντέρνου Κινήματος από τη σύγχρονη αρχιτεκτονική δημιουργία– το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στους μεσοπολεμικούς Μοντέρνους. Θα μπορούσαμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι και η περίπτωση των μονογραφιών έρχεται να ενισχύσει τη άποψη ότι η αρχιτεκτονική ιστορία με την αρχιτεκτονική πραγματικότητα βρίσκονται σε συνεχή διάλογο.

5. *Περί μεθόδου.* Με δεδομένη την απουσία παράδοσης στην νεοελληνική αρχιτεκτονική ιστοριογραφία οι προσεγγίσεις των μονογραφιών στη βάση τους παραμένουν εμπειρικές και ανατρέχουν σε «δάνεια» από ωριμότερους κλάδους της ελληνικής ιστοριογραφίας ή σε μεθόδους παρμένες από ανάλογες διεθνείς προσεγγίσεις. Όταν δεν αρκούνται σε αυστηρή έκθεση των ευρημάτων χρησιμοποιούν συνήθως μεθοδολογικά εργαλεία παρμένα από τις κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες σε μια προσπάθεια διεύρυνσης του πεδίου αναφοράς. Υπάρχουν ακόμη περιπτώσεις όπου υιοθετείται μια προσωποκεντρική προσέγγιση θεωρώντας ότι η δράση που αναπτύσσουν τα πρόσωπα συχνά καθορίζει την εξέλιξη του δομημένου περιβάλλοντος και αποδίδει το κοινωνικό στίγμα του κλάδου των αρχιτεκτόνων. Οι αναφορές στην ιστορία της καθημερινής ζωής, με φανερή τη νοσταλγική διάθεση, συναντώνται συχνά. Παρά τις εκπεφρασμένες αντιρρήσεις ως προς την επιστημονικότητά τους, πιθανώς υιοθετούνται, διότι δίνουν έμφαση στις ατομικές νοητές περιοχές και διανοητικές δράσεις που εν τέλει υποστηρίζουν τις οικονομικές και ταξικές σχέσεις και ασφαλώς ακολουθούν μια γενικότερη τάση της ιστοριογραφίας μετά το 1970 για στροφή προς τη «κιβριή ιστορία».

6. *Υπό το πρίσμα των διεκδικητών.* Οι μονογραφίες των

αριστερά: Μανώλης Λαζαρίδης. Κατοικία επί των οδών Νίκης και Λαμάκου, Αθήνα 1937 [πηγή: Αρχείο Λαζαρίδη - ANA] μέση: Γεώργιος Κοντολέων, 1896-1952 δεξιά: Νικόλαος Μητσάκης. Δημοτικό σχολείο στην οδό Κωλέττη, Αθήνα 1932 [πηγή: Ελ. Φεσσά-Εμμανουήλ - Εμμ. Μαρμαράς, Δώδεκα Έλληνες αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου]

Ελλήνων αρχιτεκτόνων αντιμετωπίζουν τα ιστορικά ζητήματα κάτω από το πρίσμα των διεκδικημάτων της δράσης και της αδράνειας, παράδοσης και νεωτερικότητας, συντήρησης και ανανέωσης, ενώ παράλληλα επιχειρούν την αξιολόγηση των συναντήσεων του «λογίου» με το «λαϊκό». Η έμφαση δίδεται σχεδόν πάντα στη διχοτομία μεταξύ εκσυγχρονιστών και παραδοσιακών, η οποία άλλωστε θεωρείται διαχρονική για ολόκληρη την ελληνική ιστορία. Με τον τρόπο αυτό έχει ανοίξει ο δρόμος για τη μελέτη των ιδεολογικών λειτουργιών της αρχιτεκτονικής με σαφή μέχρι πρότινος ελληνοκεντρικό χαρακτήρα, ενώ συχνά περνά σε δεύτερη μοίρα η μελέτη του αρχιτεκτονικού έργου ως σύνθεση και η γνώση του χώρου που απορρέει από αυτή.

Ακροτελεύτιες επισημάνσεις

Πριν ολοκληρωθεί το σύντομο αυτό σχόλιο θα ήταν σκόπιμη μια αναφορά στα κίνητρα που οδηγούν κάθε φορά στην έκδοση της μονογραφίας ενός αρχιτέκτονα. Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους έχουν χαρακτήρα τιμητικό¹³ και δεν εντάσσονται σε κάποια συγκροτημένη ερευνητική κατεύθυνση.¹⁴

Παρά τις προσπάθειες που έχουν γίνει, οι μονογραφίες για πρωταγωνιστικές μορφές της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, όπως πχ: για τον Ερνέστο Τσίλλερ ή τον Αναστάσιο Μεταξά λείπουν, αλλά και από αυτές που υπάρχουν λίγες είναι εκείνες που αντιμετωπίζουν διεξοδικά το έργο των αρχιτεκτόνων, επιβεβαιώνοντας ότι στον τομέα αυτό εντοπίζεται μεγάλο ερευνητικό κενό. Η συγκρότηση του «πανθέου» των Ελλήνων αρχιτεκτόνων θα μπορούσε να είναι μια από τις προτεραιότητες στο χώρο της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής ιστοριογραφίας. Εκτός από το ότι καλύπτουν το μείζον θέμα της τεκμηρίωσης, είναι ένας δόκιμος τρόπος για να επιχειρηθεί η ένταξη της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής στον συγκριτικό της περίγυρο με στόχο την επιστημονική αναβάθμισή της.

Σημειώσεις

1. Θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι με τον όρο μονογραφία αναφερόμαστε στη διεξοδική τεκμηρίωση του συνολικού έργου ενός αρχιτέκτονα μαζί με τη μελέτη και ερμηνεία του και όχι σε παρουσιάσεις του έργου δρώντων αρχιτεκτόνων από τους ίδιους.

2. Την εποχή που οι μετακινήσεις ήταν σχετικά δύσκολες (πριν τα μέσα της δεκαετίας του 1970) η μελέτη ενός τόπου-οικισμού προσφέρονταν ως ερευνητικό αντικείμενο καθότι απαιτούσε εγκατάσταση σε μια περιοχή και διεξοδική μελέτη της χωρής να επιβάλει πολλές μετακινήσεις εντός και εκτός Ελλάδος.

3. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι μονογραφίες αρχιτεκτόνων αποτέλεσαν προσηφιλές αντικείμενο έρευνας για Έλληνες ιστορικούς της αρχιτεκτονικής που είχαν σπουδάσει στην Ευρώπη (πχ Ν.Θ. Χολέβας, Α. Γιακουμακάτος), πολύ πριν οι «αυτόχθονες» ασχοληθούν με αυτόν τον τομέα.

Βλ. σχετικά Δ. Φιλίππιδης, «Για μια ιστορία της ελληνικής αρχιτεκτονικής», άρθρο στο περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα* – αφιέρωμα «Σύγχρονα Ρεύματα στην Ιστοριογραφία του Νέου Ελληνισμού», τ. 35-36-37, Δεκ. 1988, σελ. 218-9.

4. Αρχικά το 1995 ως Κέντρο Τεκμηρίωσης Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

5. Ο περιορισμένος χρόνος που δέχεται για τη συγγραφή αυτού του άρθρου δεν μου επέτρεψε να διερευνήσω ανάλογες προσπάθειες στο ΑΠΘ. Ζητώ την κατανόηση των συναδέλφων.

6. Ενδεικτικά αναφέρονται σπουδαστικές εργασίες της εποχής κάποιες από τις οποίες αργότερα εξελίχθηκαν σε δημοσιεύσεις-εκδόσεις μονογραφιών αρχιτεκτόνων.

Χρ. Παπαδημητρίου-Ζιρώ, *Ο αρχιτέκτων Αριστοτέλης Ζάχος*, σπουδαστική διάλεξη στην Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ, υπ. καθηγητής Ν.Θ. Χολέβας, 1987.

Χρ. Πανουσάκης, *Ο αρχιτέκτων Νίκος Μητσάκης*, σπουδαστική διάλεξη στην Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ, υπ. καθηγητής Δ. Φιλίππιδης, 1984.

Γ.Α. Πανέτσος, *Νίκος Βαλασμάκης*, σπουδαστική διάλεξη στην Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ, 1984.

Β. Κυροδήμου - Α. Κωτσάκη, *Ο αρχιτέκτων Αλέξανδρος Νικολούδης*, σπουδαστική διάλεξη στην Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ, υπ. καθηγητής Δ. Φιλίππιδης, 1986.

7. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Ερευνητικό πρόγραμμα για την «καταγραφή του αρχείου του αρχιτέκτονα Σωτήρη Μαγιάση», με επιστ. υπεύθυνο τον καθ. Ν.Θ. Χολέβα στην Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ/ΓΤΕΤ, 1987.

- Ερευνητικό πρόγραμμα για τη «συστηματική καταγραφή και τεκμηρίωση του έργου των Ελλήνων αρχιτεκτόνων που αποφοίτησαν έως το 1960», με επιστ. υπεύθυνο τον καθ. Ι. Λιάπη, Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ/ΓΤΕΤ/ΣΑΔΑΣ, 1990.

8. Δημ.Παπαστάμος, *Ερνέστος Τσίλλερ – Προσπάθεια μονογραφίας*, Αθήνα 1973.

Olga Fountoulaki, *Stamatios Kleathis (1802-1862)*, διδακτορική δια-

τριβή, Μόναχο 1979, η οποία πρόσφατα (2004) εξεδόθη στη χώρα μας μεταφρασμένη.

Δημ. Φιλίππιδης, *Λύσανδρος Καυταντζόγλου*, Αθήνα 1995.

Αλ. Παπαγεωργίου-Βενετάρης, *Εδουάρδος Σάουμπερτ 1804-1860*, Αθήνα 1999.

9. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Τάκης Χ. Ζενέτος, 1926-1977, *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, Αθήνα 1978.

E. Constantopoulos (ed.), *Nicos Valsamakis*, 9H publ., London 1984.

Kenneth Frampton (ed.), *Atelier 66 – The architecture of D.&S.Antonakakis*, Rizzoli, New York 1985.

Α. Κωτσάκη - Χρ. Αγγριαντώνη, *Γιώργος Θεοδοσόπουλος – Ο αρχιτέκτων και το έργο του 1938-1988*, Αθήνα 1989.

Τάκης Μάρθας – Αναδρομική, έκδοση Πνευματικού Κέντρου Δήμου Αθηναίων & ΕΜΠ, Αθήνα 1991.

Ιάνης Ξενάκης, *Ένα αφιέρωμα του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου προς έναν απόφοιτό του*, έκδοση ΕΜΠ, Αθήνα 1994.

Κυπριανός Η. Μπίρης 1907-1990, έκδοση Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2003.

Κωνσταντίνος Παπαϊωάννου: *Αρχιτεκτονικές Μελέτες*, έκδοση Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2005.

10. Τη δεκαετία του 1970 – αρχές του '80 δημοσιεύονται υπό μορφή άρθρων πρώτες προσεγγίσεις στο έργο αρχιτεκτόνων του Μεσοπολέμου. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Χρ.Τσιλαλής, «Η ζωή και το έργο του Πικιώνη», *Επιστημονική Επετηρίς της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ*, Θεσσαλονίκη 1970 (ανάτυπο).

Ν.Θ. Χολέβας, «Ο αρχιτέκτων Γεώργιος Κοντολέων», *Ζυγός*, τ. 7, σελ. 66-71, 1974.

Χρ. Τσιλαλής, «Ernest Hébrard», *Ζυγός*, τ. 19, 1976.

Ν.Θ. Χολέβας, «Ο αρχιτέκτων Αριστοτέλης Ζάχος», *Ζυγός*, τ. 25, σελ. 56-63, 1977.

Ανδρ. Γιακουμακάτος, «Κυριάκος Παναγιωτάκος (1902-1982)», *ΔΣΑ*, 13/1982, σελ. 16-22.

11. Ν.Θ. Χολέβας, *Ο αρχιτέκτων Π.Ν. Τσελέπης (1894-1976). Μια συμβολή στη Νεοελληνική Αρχιτεκτονική και στο πρωτοποριακό της κίνημα*, διδακτορική διατριβή στο ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1983.

Ν.Θ. Χολέβας, *Ο αρχιτέκτων Β.Γ. Τσαγγής (1882-1941)*, εκδ. ΕΜΠ, Αθήνα 1987.

Ν.Θ. Χολέβας, *Εισαγωγή στο έργο του αρχιτέκτονα Σωτηρίου Ι. Μαγιάση (1894-1966)*, εκδ. ΕΜΠ/ΓΤΕΤ, Αθήνα 1987.

Χρ. Παπαδημητρίου-Ζιρώ, *Ο αρχιτέκτων Αριστοτέλης Ζάχος (1872-1939)*, εκδ. ΕΜΠ, Αθήνα 1988.

Ν.Θ. Χολέβας, *Ο αρχιτέκτων Άγγελος Σιάγας (1899-1987)*, Αθήνα 1991.

Ν.Θ. Χολέβας, «Αρχιτεκτονική και Αρχιτέκτονες στην Αθήνα του

Μεσοπολέμου. Το έργο του αρχιτέκτονα Νικ. Γ. Νικολαΐδη», στον τόμο *Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία από την Αρχαιότητα έως σήμερα. Η περίπτωση της Αθήνας*, Αθήνα 1997, σελ. 186-211.

Χρ. Πανουσάκης, *Νίκος Μητσάκης 1899-1941*, εκδ. Κέντρου Τεκμηρίωσης Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 1999.

9. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Τάκης Χ. Ζενέτος, 1926-1977, *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, Αθήνα 1978.

E. Constantopoulos (ed.), *Nicos Valsamakis*, 9H publ., London 1984.

Kenneth Frampton (ed.), *Atelier 66 – The architecture of D.&S.Antonakakis*, Rizzoli, New York 1985.

Α. Κωτσάκη - Χρ. Αγγριαντώνη, *Γιώργος Θεοδοσόπουλος – Ο αρχιτέκτων και το έργο του 1938-1988*, Αθήνα 1989.

Τάκης Μάρθας – Αναδρομική, έκδοση Πνευματικού Κέντρου Δήμου Αθηναίων & ΕΜΠ, Αθήνα 1991.

Ιάνης Ξενάκης, *Ένα αφιέρωμα του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου προς έναν απόφοιτό του*, έκδοση ΕΜΠ, Αθήνα 1994.

Κυπριανός Η. Μπίρης 1907-1990, έκδοση Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2003.

Κωνσταντίνος Παπαϊωάννου: *Αρχιτεκτονικές Μελέτες*, έκδοση Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2005.

10. Τη δεκαετία του 1970 – αρχές του '80 δημοσιεύονται υπό μορφή άρθρων πρώτες προσεγγίσεις στο έργο αρχιτεκτόνων του Μεσοπολέμου. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Χρ.Τσιλαλής, «Η ζωή και το έργο του Πικιώνη», *Επιστημονική Επετηρίς της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ*, Θεσσαλονίκη 1970 (ανάτυπο).

Ν.Θ. Χολέβας, «Ο αρχιτέκτων Γεώργιος Κοντολέων», *Ζυγός*, τ. 7, σελ. 66-71, 1974.

Χρ. Τσιλαλής, «Ernest Hébrard», *Ζυγός*, τ. 19, 1976.

Ν.Θ. Χολέβας, «Ο αρχιτέκτων Αριστοτέλης Ζάχος», *Ζυγός*, τ. 25, σελ. 56-63, 1977.

Ανδρ. Γιακουμακάτος, «Κυριάκος Παναγιωτάκος (1902-1982)», *ΔΣΑ*, 13/1982, σελ. 16-22.

11. Ν.Θ. Χολέβας, *Ο αρχιτέκτων Π.Ν. Τσελέπης (1894-1976). Μια συμβολή στη Νεοελληνική Αρχιτεκτονική και στο πρωτοποριακό της κίνημα*, διδακτορική διατριβή στο ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1983.

Ν.Θ. Χολέβας, *Ο αρχιτέκτων Β.Γ. Τσαγγής (1882-1941)*, εκδ. ΕΜΠ, Αθήνα 1987.

Ν.Θ. Χολέβας, *Εισαγωγή στο έργο του αρχιτέκτονα Σωτηρίου Ι. Μαγιάση (1894-1966)*, εκδ. ΕΜΠ/ΓΤΕΤ, Αθήνα 1987.

Χρ. Παπαδημητρίου-Ζιρώ, *Ο αρχιτέκτων Αριστοτέλης Ζάχος (1872-1939)*, εκδ. ΕΜΠ, Αθήνα 1988.

Ν.Θ. Χολέβας, *Ο αρχιτέκτων Άγγελος Σιάγας (1899-1987)*, Αθήνα 1991.

Ν.Θ. Χολέβας, «Αρχιτεκτονική και Αρχιτέκτονες στην Αθήνα του

Μεσοπολέμου. Το έργο του αρχιτέκτονα Νικ. Γ. Νικολαΐδη», στον τόμο *Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία από την Αρχαιότητα έως σήμερα. Η περίπτωση της Αθήνας*, Αθήνα 1997, σελ. 186-211.

Χρ. Πανουσάκης, *Νίκος Μητσάκης 1899-1941*, εκδ. Κέντρου Τεκμηρίωσης Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 1999.

9. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Τάκης Χ. Ζενέτος, 1926-1977, *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, Αθήνα 1978.

E. Constantopoulos (ed.), *Nicos Valsamakis*, 9H publ., London 1984.

Kenneth Frampton (ed.), *Atelier 66 – The architecture of D.&S.Antonakakis*, Rizzoli, New York 1985.

Α. Κωτσάκη - Χρ. Αγγριαντώνη, *Γιώργος Θεοδοσόπουλος – Ο αρχιτέκτων και το έργο του 1938-1988*, Αθήνα 1989.

Τάκης Μάρθας – Αναδρομική, έκδοση Πνευματικού Κέντρου Δήμου Αθηναίων & ΕΜΠ, Αθήνα 1991.

Ιάνης Ξενάκης, *Ένα αφιέρωμα του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου προς έναν απόφοιτό του*, έκδοση ΕΜΠ, Αθήνα 1994.

Κυπριανός Η. Μπίρης 1907-1990, έκδοση Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2003.

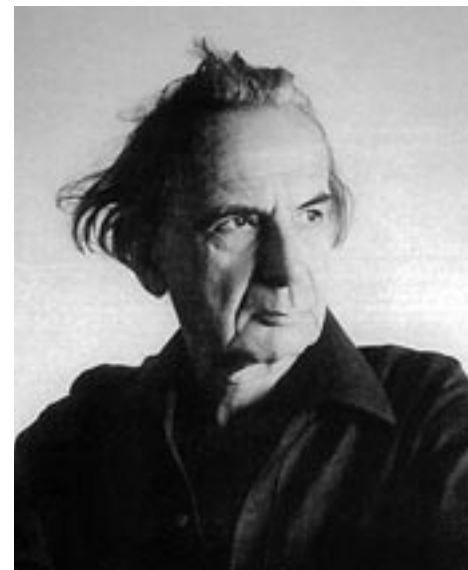
Κωνσταντίνος Παπαϊωάννου: *Αρχιτεκτονικές Μελέτες*, έκδοση Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2005.

12. Βλ. σχετικά, Χρ. Χατζηιωσήφ, «Η ιστορία και οι άλλες κοινωνικές επιστήμες», *Πρακτικά Συνεδρίου Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, Τόμος Α', Αθήνα 2004, σελ. 283-303.

13. Πολύ συχνά προέρχονται (βλ. υποσημείωση 6) από πρωτοβουλίες των οικείων των αρχιτεκτόνων ή φίλων τους λίγο μετά τον θάνατό τους (πχ Γ. Θεοδοσόπουλος-1988), μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας για να τιμήσουν συναδέλφους τους (από το ΕΜΠ, πχ Εθνικών Μετσόβιων Πολυτεχνείων-Έδρα Οικοδομικής Οργάνωσης και δραστηριότητος. Καθηγητής: Κυπριανός Μπίρης 1953-1972, Αθήνα 1972. *Μνήμη Κώστα Μάρθα*, έκδοση Αρχιτεκτονικής Σχολής ΕΜΠ, Αθήνα 1979.

Κωνστ. Παπαϊωάννου (2005) κλπ. –βλ. σκ. υποσ. 6– ή με αφορμή κάποιας έκθεσης με το έργο τους (πχ: Ν. Μητσάκης, Τ. Μάρθας).

14. Σε κανένα επίσημο ερευνητικό κέντρο, ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα ή μουσείο δεν προωθείται συστηματικά πρόγραμμα έρευνας-εκδόσεων με αυτό περιεχόμενο. Στο σημείο αυτό θα αντιπαραβάλλουμε την προσπάθεια του ΜΙΕΤ για έκδοση σειράς «Προσωπογραφίες Νεοελλήνων», η οποία έχει αποδώσει αξιόλογους καρπούς.

Αμφίδρομη σχέση ιστοριογραφίας και προστασίας των αρχιτεκτονικών μνημείων του 20ού αι.

του **Μάνου Μπίρη**, αρχιτέκτονα, καθηγητή ΕΜΠ

Οι ιστορικοί της αρχιτεκτονικής έχουν προσφέρει τα τελευταία χρόνια ενδιαφέρουσες και αξιόπιστες προσεγγίσεις πάνω στη νεώτερη ελληνική αρχιτεκτονική και ιδιαίτερα εκείνη του 20ού αιώνα. Επικεντρώνονται συνήθως αυτές οι προσπάθειες στην «τομή» του Μεσοπολέμου ενώ επεκτείνονται στους επώνυμους δημιουργούς που άφησαν εποχή και στη μεταπολεμική οικιστική ανάπτυξη καθώς και στα δημόσια έργα του τόπου.

Η βιβλιογραφία πλουτίζεται συνεχώς, δεν παύει όμως ο στόχος της να κατευθύνεται περισσότερο σε μία επιλεκτική κριτική αντίληψη, δηλαδή, στην προβολή των μορφολογικών ρευμάτων, στις θέσεις και τα οράματα των δημιουργών, και πολύ λιγότερο στα τυπολογικά ζητήματα και σε μία πραγματιστική και συστηματική αξιολόγηση του αντικείμενου. Φυσικά υπάρχουν και εξαιρέσεις, όπως στην περίπτωση μονογραφιών –ενίοτε και διδακτορικών διατριβών– όπου σε ένα συγκεκριμένο πεδίο έρευνας ερμηνεύεται εις βάθος το εξεταζόμενο υλικό, τόσο ως προς την ιστορική τεκμηρίωσή του, όσο και ως προς τις κυρίαρχες τυπολογικές, μορφολογικές, και κατασκευαστικές παραμέτρους του.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής φαίνεται να παρουσιάζει κάποια υστέρηση, ως προς τη συγκρότηση μίας ορθολογικοποιημένης και αξιόπιστης στην εφαρμογή της ορολογίας, καθώς και μίας ιεραρχημένης διάταξης των εξεταζόμενων

αρχιτεκτονημάτων, έτσι ώστε το περιεχόμενό της να οδηγεί σε μία σαφή και –ενδεχομένως– αμετάκλητη αξιολόγησή τους.

Φυσικά, ένα σύγγραμμα, που προσφέρει κάτι από την ιστορία ενός φαινομένου, που ερμηνεύει τα συστατικά του, που ανικνεύει το πλαίσιο δημιουργίας του κ.λπ., προωθεί ασφαλώς τη γνώση καθώς και την ανανέωση του ενδιαφέροντος για το αντικείμενό του.

Όμως το αρχιτεκτονήμα δεν είναι απλό «έργο Τέχνης», ώστε τα παραπάνω να δικαιολογούν και να καλύπτουν πλήρως το ρόλο του εκάστοτε ιστοριογράφου του. Το αρχιτεκτονήμα δεν είναι μουσειακό είδος, παρά το γεγονός ότι –όπως και το έργο Τέχνης– αποτελεί και αυτό αποδεικτικό τεκμήριο του πολιτισμού. Η διαφορά είναι ότι το κτίριο υπόκειται στην παλαίωση, στη φθορά της χρήσης, στην παραμόρφωση της ανανέωσης και –όχι σπάνια– στην πλήρη καταστροφή του.

Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα ότι, σπουδαία κτίρια της περιόδου μετά το 1925-30, επίσης και ορισμένα που σημάδεψαν τη μεταπολεμική εποχή –σχεδόν έως τις μέρες μας– σπεύδουν οι αρχιτέκτονες και οι ιστορικοί να τα προβάλουν (αξιολογώντας τα ως διατηρητέα) ιδιαίτερη περίπτωση κυρίως που αυτά τυχαίνει να υποστούν δραστικές επεμβάσεις ή βρεθούν στο χείλος της αβύσσου, δηλαδή της ολοκληρωτικής κατεδάφισης. Και τότε, την ύστατη στιγμή, δεν παραλείπεται, μεταξύ των άλλων, και η επιστρά-

δίπλα: Το «Κέντρο Κωφών» στον κόμβο των λεωφόρων Αλεξάνδρας και Β. Σοφίας στους Αμπελόκηπους. Έργο του Κίμων Λάσκαρη, 1935-37. Αν και αγνοημένο σήμερα από πολλούς, εντυπωσίασε στην εποχή του για την τολμηρή «πουριστική» έκφρασή του στο πνεύμα του Μοντέρνου Κινήματος

μέση: Κυριακούλης Παναγιωτάκος. Δημοτικό σχολείο επί των οδών Λιοσίων και Μικ. Βόδα, Αθήνα 1932
κάτω: Άρης Κωνσταντινίδης. Μοτέλ Ξενία Καλαμάκας, 1960

τευση κάθε είδους βιβλιογραφικής και συναφούς μαρτυρίας. Είναι φυσικά αυτό αναγκαίο αφού ο ισχύων Νόμος απαιτεί για τα «νεώτερα των 100 ετών» (από σήμερα) δημιουργήματα, την απόδειξη της «ιδιαιτέρης» αξίας τους, ιστορικής, καλλιτεχνικής κλπ. Έτσι επιστρατεύεται κατά κάποιο τρόπο το δημοσιευμένο υλικό για τη νεώτερη και σύγχρονη αρχιτεκτονική του τόπου μας, αφού αυτό αποτελεί κατά τεκμήριο την πιο σημαντική συμβολή για να στοιχειοθετηθεί ένα έγκυρο πόρισμα για την ανάδειξη ενός αρχιτεκτονήματος ως «διακεκριμένου μνημείου» ανάμεσα στα όποια ομόλογά του. Αντίθετα, δεν είναι σπάνιο, μία σπουδαία δημιουργία να υποβαθμιστεί και –όπως συχνά συμβαίνει– να υπονομευθεί ως προς την αξιόπιστη «διάκρισή» της, εξαιτίας της απουσίας αυτού του υλικού.

Θα αντιπείνει κανείς ίσως, ότι εκείνη η αρχιτεκτονική που διεκδικεί τον τίτλο του «διατηρητέου μνημείου», μπορεί ενδεχομένως να αρκεσθεί στην απήχηση που αυτή έχει σε συλλογικό επίπεδο – και όχι στη γραπτή μαρτυρία των «ειδικών». Να επικαλεσθεί δηλαδή τη δημόσια αποδοχή ως έκφραση (και απόδειξη) μίας αξιολογικής ιεράρχησης.

Όμως αυτό, που και ο ίδιος ο Νόμος εκλαμβάνει ως αντικειμενική αξία απορρέουσα από τη «συλλογική μνήμη» (μέσα από κοινωνικής φύσεως κριτήρια) δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να συγκριθεί –στην αποδεικτική του ισχύ–, με το καταγεγραμμένο τεκμήριο μέσα από μία ιδιαίτερη ερευνητική και συστηματική προσέγγιση. Η σχετική αξιολόγηση επομένως, εκτενόμενη προς σημαντότα κριτήρια (μορφολογικά, κατασκευαστικά, ιστορικά, κοινωνικά κ.ά.) οφείλει να υιοθετεί την αντικειμενικότητα και τη δόκιμη ορολογία – ώστε να αποφευχθεί η ασάφεια του λόγου, η αμυχνία στο αμφιλεγόμενο, η εκζήτηση του αδόκιμου επιχειρήματος.

Επομένως είναι απαραίτητο, τα σημαντικά (έστω και κάποια «αμφιλεγόμενα») κτήρια να καταλογογραφηθούν συνοπτικά και περιεκτικά έτσι ώστε, παράλληλα με την ιστοριογραφία, να δημιουργηθεί ένα είδος Μητρώου της Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής, που να αποτελέσει την υποδομή για τη διάκρισή τους είτε ως μεμονωμένων αρχιτεκτονημάτων είτε ως μεγαλύτερων συγκροτημάτων – π.χ. οι εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις, οι νοσοκομειακές ενότητες, κ.ά. συναφή. Η καταγραφή οφείλει φυσικά να επιστημονεί και μη δημοσιευμένα αντικείμενα, ώστε η εφαρμογή της εκτείνεται και πέραν των ορίων της υφιστάμενης ιστοριογραφίας.

Καθώς στους καιρούς μας η υποδομή των αστικών κέντρων είναι αξιοθηρήτητα υποανάπτυκτη, καθώς οι συντελεστές δομής ο οποίος, με ευθύνη του Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε., έχουν αυξηθεί σε τεραστώδη ύψη προσφέροντας ισχυρό κίνητρο για τη μονοσήμαντη ροπή προς την κερδοφόρα ανοικοδόμηση, είναι πλέον φανερό ότι τα χρονικά περιθώρια, για αποσπασματικές και περιστασιακές ενέργειες διάσωσης ποιοτικών αρχιτεκτονημάτων του 20ού αιώνα έχουν απελπιστικά μικρύνει. Υπάρχουν φυσικά κάποιες εγγενείς δυσκολίες για την κριτική θεώρηση αυτής της αρχιτεκτονικής, απλοποιημένη σχεδιαστική έκφραση αυτών των κτηρίων, η τεκτονική λογική, ο ήπιος συνδυασμός νεωτερικότητας και συναισθηματικού τοπικισμού, οι συνήθειες δηλαδή συντεταγμένες της δημιουργίας του πρόσφατου παρελθόντος, δεν είναι –όπως ήδη αναφέρθηκε– εύκολο να αποτελέσουν αντικείμενο προστασίας με τις απαιτητικές προϋποθέσεις του ισχύοντος Ν.3028/2002 που εμφαντικά αναφέρεται σε συστατικά «ιδιαιτέρως σημασίας».

Στο «Μητρώο» επομένως, εκτός των μεμονωμένων, και αμιγώς πρωτοποριακών έργων, πρέπει να περιληφθούν –σε ένα είδος «βάσης δεδομένων»– ομόλογα αντικείμενα (π.χ. Ξενοδοχεία «Ξενία», προσφυγικά κτήρια, σχολεία κλπ.) ώστε να είναι εύκολη και ταχεία η συγκριτική αξιολόγησή τους, και να παρέχεται έγκαιρα ένα αξιόπιστο «σκεπτικό» για την υποστήριξη –τουλάχιστον ορισμένων από αυτά– ως «διατηρητέων».

Μέσα από συγκεκριμένους φορείς πάντως, έχουν τα τελευταία χρόνια ξεκινήσει κάποιες πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση αυτή, σε αρχαία ηλεκτρονικής μορφής, όμως παραμένουν αποσπασματικές, με διαφορετικές μεθόδους αποδελτίωσης του αντικείμενου (επομένως, όχι συγκεντρωτικού χαρακτήρα), εξελισσόμενες με αργούς ρυθμούς. Τα χαρακτηριστικά των προθέσεων τους είναι κατά κανόνα ερευνητικά και με αργά χρονοδιαγράμματα. Είναι προσπάθειες σύμφυτες με ένα διευρυμένο πνεύμα προστασίας, ωστόσο μάλλον ανίκανες –προς το παρόν– για να ανακατίσουν τις συστηματικές και επιτακνόμενες δράσεις που παραμορφώνουν ή και αφανίζουν το ποιοτικό αρχιτεκτονικό απόθεμα της Ελλάδας του 20ού αιώνα.

Οι όροι άσκησης της αρχιτεκτονικής πρακτικής ως θέμα της ιστοριογραφίας

της **Ελένης Καλαφάτη**, αρχιτέκτονας, Δρ Ιστορίας

Το 1984 ο Δ. Φιλίππιδης στο βιβλίο του για τη Νεοελληνική αρχιτεκτονική,¹ αναφερόμενος στο άρθρο του Ορέστη Δουμάνη «Εισαγωγή στην μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική» (Αρχιτεκτονική 48/1964, σ. Ι-ΙΙ), ως το πρώτο κείμενο με το οποίο «άρχισε δειλά η απασχόληση με την ιστορία της σύγχρονης αρχιτεκτονικής»,² αφού σχολιάσει τη λογική της συγκρότησης του καταλόγου των αρχιτεκτόνων που παρουσιάζει, αναγνωρίζει «ορισμένα αναμφισβήτητα θετικά στοιχεία στο άρθρο, όπως ο σωστός τονισμός της υπανάπτυκτης τεχνολογίας, της κρατικής ανεπάρκειας, των ελλείψεων του θεσμικού πλαισίου. Με αυτό τον τρόπο, η «εισαγωγή» αυτή έθετε τις βάσεις που υποχρεωτικά έπρεπε να σεβαστεί κάθε μεταγενέστερη ιστορική έρευνα στην ελληνική αρχιτεκτονική».

Πράγματι, ο ίδιος στη διαπραγμάτευση του όχι μόνον

σέβεται αυτές τις βάσεις, αλλά και θεματολογικά τις διευρύνει: τα οικονομικά και τεχνολογικά δεδομένα, η νομοθεσία και οι πολιτικές παρεμβάσεις, οι επαγγελματικοί φορείς της αρχιτεκτονικής και η θέση του αρχιτέκτονα στην ελληνική κοινωνία, οι αρχιτεκτονικές σπουδές, οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί, τα αρχιτεκτονικά συνέδρια, ο εξειδικευμένος περιοδικός τύπος, διερευνώνται –σε λιγότερη ή μεγαλύτερη έκταση και βάθος– ως συστατικά μέρη μιας ιστοριογραφικής προσέγγισης της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής. Και κάτω από αυτό όρο νοούνται όλοι οι τρόποι παραγωγής του δομημένου περιβάλλοντος (τον πολεοδομικό σχεδιασμό, την επώνυμη αρχιτεκτονική στις διάφορες εκδοχές της (επίσημη, εμπορική, πρωτοποριακή) και την μαζική αρχιτεκτονική (μαστορική και λαϊκή).

Στο πρώτο, λοιπόν, συγκροτημένο ιστορικό σχέδιασμα για

μέση: Αίθουσα κινηματογράφου. Σπουδαστική εργασία του Παύλου Μυλωνά στο μάθημα των Κριτιολογικών Συνθέσεων, καθ. Κ. Κιτσίκης, 1941

κάτω: Κινηματοθέατρο. Σπουδαστική εργασία της Αλεξάνδρας Πασκαλίδου στο μάθημα της Αρχιτεκτονικής Σύθεσης, καθ. Α. Νικολοΐδης, 1936

την νεοελληνική αρχιτεκτονική, το οποίο εξετάζει «την αρχιτεκτονική κατά μέτωπο δηλαδή σαν πρακτική»³ διαφαίνεται –παρά τους όποιους μεθοδολογικούς και εννοιολογικούς διαταγμούς που μπορούμε να εντοπίσουμε–, η πεποίθηση ότι ο οικοδομημένος χώρος είναι κοινωνικά παραγόμενο προϊόν – με την πιο στενή έννοια του όρου. «Το να κατανοήσεις τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και την σημασία [την μορφή και το περιεχόμενο κατά Δ. Φιλίππιδη] ενός έργου υποθέτει την ανασύσταση των λογικών και των πρακτικών κάθε είδους (εμπορικές, παιδαγωγικές, κοινωνικές κλπ.) που κυβερνούν τις συνθήκες της παραγωγής και της κυκλοφορίας του» γράφει το 1991 ο

γάλλος ιστορικός Roger Chartier.⁴ Αυτή την παρατήρηση που αναφέρεται στο ζωγραφικό έργο, μπορούμε σίγουρα να την μεταφέρουμε στην αρχιτεκτονική.

Στα είκοσι και πλέον χρόνια που μεσολάβησαν, η ιστοριογραφία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής εμπλουτίστηκε με μονογραφές, άρθρα, διατριβές. Αποτίμηση αυτής της παραγωγής επιχειρείται σε άλλο άρθρο αυτού του αφιερώματος. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να διατυπώσω μερικές παρατηρήσεις, βασιζόμενη κυρίως στις μονογραφίες, χωρίς να διεκδικώ συστηματική εποπτεία της όλης παραγωγής.

Από την άποψη της πραγματολογικής τεκμηρίωσης έχει επιτελεστεί σημαντικό έργο αξιοποιώντας όλες τις δοκιμασμένες τεχνικές της ιστορικής έρευνας (αξιοποίηση αρχείων δημόσιων και ιδιωτικών, αποδελτίωση τύπου, αποτυπώσεις, συγκέντρωση προφορικών μαρτυριών) για την καταγραφή, την περιγραφή, την ταύτιση των αρχιτεκτονικών έργων καθώς και για τον εντοπισμό κειμένων προγραμματικών ή κριτικών.⁵ Ωστόσο σε ποιο βαθμό η ιστοριογραφία διέυρνε μαζί με τις πηγές της και τα πεδία παρατήρησής;⁶

Θα διακινδυνεύσω μια υπόθεση: η ιστοριογραφία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής έχει την τάση να επικεντρώνει κυρίως στο προϊόν της επώνυμης αρχιτεκτονικής (του Μεσοπολέμου κατά προτίμηση)⁷ και ενδιαφέρεται για τους αρχιτέκτονες, κυρίως, ως τους δημιουργούς αυτού του προϊόντος. Οι όροι άσκησης της αρχιτεκτονικής πρακτικής, η εκπαίδευση, η δομή του επαγγέλματος και η κοινωνική θέση του αρχιτέκτονα είναι θέματα που θίγονται ίσως, αλλά αποσπασματικά, συμπληρωματικά ως προς μια άλλη βασική θεώρηση. Οι αρχιτέκτονες καλλιτέχνες δέχονται οπωσδήποτε επιρροές (και μέσω της εκπαίδευσής τους) –τις οποίες συστηματικά αναζητούν ορισμένοι από τους ιστορικούς, συχνά με επιτυχία–, ήταν υποχρεωμένοι να αντιμετωπίσουν τις απόψεις του πελάτη και διαφόρων μορφών περιορισμούς –στα οποία όμως σπανιότερα γίνεται αναφορά–, ωστόσο η καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία τους και η ικανότητά τους να εφευρίσκουν παραμένει το ουσιώδες.

Είναι χαρακτηριστικό το ότι για την ιστορία της επαγγελματικής συγκρότησης των αρχιτεκτόνων, το κοινωνικό προφίλ τους και τη σχέση τους με τους εργοδότες (πιθανούς ή πραγματικούς), βασική αναφορά παραμένουν ακόμη τα δύο Παραρτήματα και το τελευταίο κεφάλαιο της Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής του Δ. Φιλίππιδη, τόσο ως προς το πραγματολογικό υλικό όσο και ως προς την προβληματική, εμπλουτισμένα από τη μελέτη των επαγγελματικών στρατηγικών του Λύσανδρου Καυταντζόγλου και του Ερνέστου Τσίλερ.⁸

Σε ότι αφορά την αρχιτεκτονική εκπαίδευση, μια σειρά άρθρων⁹ καθώς και οι πληροφορίες που περιέχονται σε μονογραφίες αρχιτεκτόνων, όπου πάντοτε καλύπτεται το θέμα των σπουδών τους, μας προσφέρουν ένα σχεδιάγραμμα –οπωσδήποτε χρήσιμο για μια περαιτέρω ιστορία–, για την εξέλιξη των σπουδών στο Σχολείο των Τεχνών και κατόπιν στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ, με έμφαση για την τελευταία περίοδο κυρίως σε θέματα σχετικά με τις προσωπικότητες των καθηγητών των «αρχιτεκτονικών» μαθημάτων, τα θέματα των ασκήσεων και γενικές εκτιμήσεις για τις τάσεις σε ότι αφορά τις προβαλλόμενες αρχές σε αυτά τα μαθήματα. Συστηματικότερα παρουσιάζεται η διδασκαλία της Πολεοδομίας την περίοδο 1945-1960, στο άρθρο του Γ. Σαρηγιάννη,¹⁰ όπου

Οι πρώτοι σπουδαστές της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ στο εργαστήριο της Ζωγραφικής (1921)

επιχειρείται η σύνδεση των κατευθύνσεων της διδασκαλίας με την κρατική πολιτική και την επαγγελματική πρακτική. Ενώ η Αγγλική Φενερλή¹ αντιμετωπίζει την έλλειψη τεκμηρίων σχετικά με το πρόγραμμα σπουδών, αξιοποιώντας έμμεσες πηγές (μαθητολόγια του Πολυτεχνείου και δημοτικά αρχεία)² για να περιγράψει την εκπαιδευτική οργάνωση του Πολυτεχνείου την περίοδο 1860-1870 και την δυνατότητα που παρέχει στους σπουδαστές του να αποκτήσουν την ιδιότητα του αρχιτέκτονα και να ασκήσουν το επάγγελμα. «Εφευρίσκοντας» τις πηγές θα πρέπει να διευρύνουμε το ερωτηματολόγιό μας: Ποιοι είναι οι αρχιτεκτονικές γνώσεις που μεταβιβάζονται (σώμα των κυρίων αναφοράς, αρχές σύνθεσης, κανόνες σχεδιασμού), πώς λειτουργεί η παιδαγωγική του συνθετικού θέματος και πώς η παιδαγωγική του κειμένου; Ποια η θέση των διαφόρων μαθημάτων στο συνολικό πρόγραμμα (ώρες, συντελεστές βαρύτητας) και με ποια πρότυπα αυτό διαμορφώνεται; Σε ποια συγκυρία μεταβάλλεται; Πώς γίνεται η επιλογή των σπουδαστών, ποια η κοινωνική τους σύνθεση; Αν και πώς επηρεάζουν οι επαγγελματικές οργανώσεις το πρόγραμμα σπουδών;

Ισχνότερη ακόμη είναι η συγκομιδή ιστοριογραφικών μελετών για τον αρχιτεκτονικό τύπο. Δεν έχω υπόψη μου παρά μόνον δύο άρθρα σχετικά με το θέμα. Το άρθρο της Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη για την «Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου» μέσα από τις σελίδες των *Τεχνικών Χρονικών*³ εξαντλείται στην παρουσίαση των σχετικών άρθρων στα Έργα και τα Τ.Χ.. Αντίθετα το άρθρο του Ανδρέα Γιακουμακάτου, «Αρχιτεκτονικά Θέματα: 20 χρόνια»,⁴ αφού παρουσιάζει συνοπτικά αλλά περιεκτικά ορισμένες γενικές τάσεις που χαρακτηρίζουν τα ευρωπαϊκά αρχιτεκτονικά περιοδικά των τελευταίων 150 χρόνων, αναφέρεται όχι μόνον στα ελληνικά αρχιτεκτονικά περιοδικά του β' μισού

του 20ού αιώνα, αλλά και στα τεχνικά, καλλιτεχνικά ή λογοτεχνικά περιοδικών που φιλοξένησαν θέματα αρχιτεκτονικής, σχολιάζοντας το χαρακτήρα τους και διατυπώνοντας γενικότερες υποθέσεις για την ιδιαιτερότητα της εξέλιξης του αρχιτεκτονικού τύπου στην Ελλάδα.

Δεδομένης της σημασίας του αρχιτεκτονικού λόγου εκκρεμεί η αναλυτικότερη ιστοριογραφική ενασχόληση με τον αρχιτεκτονικό τύπο. Πέρα από την εσωτερική του ιστορία –αυτή των συντακτών και των συνεργατών, των αρχιτεκτόνων που προβάλλονται και αυτών που απορρίπτονται, τη θεματολογία των άρθρων και την εξέλιξη της μέσα στο χρόνο, τη σχέση και το ρόλο κειμένου και εικόνας στις σελίδες του–, έχει νόημα να αναρωτηθούμε για τους λόγους της ύπαρξης αυτού του τύπου. Ο τύπος παίζει ή όχι ουσιαστικό ρόλο στην αγορά της αρχιτεκτονικής ως πολιτιστικού αγαθού; Συμβάλλει στην καθιέρωση και αναγνώριση επαγγελματιών και διανοουμένων, κυρίως αυτών που είναι αποκλεισμένοι από τους επίσημους φορείς; Πώς συμβάλλει στη διαμόρφωση των αρχιτεκτόνων σε επαγγελματική ομάδα και συγχρόνως πώς εγγράφεται σε αυτόν ο επαγγελματικός ανταγωνισμός; Για αυτά στα οποία συνοπτικά αναφέρθηκα αλλά και για άλλα θέματα (τεχνολογικά και οικονομικά δεδομένα κλπ.) υπάρχει ανάγκη πρωτογενούς συστηματικής έρευνας σε επίπεδο μονογραφίας και συγχρόνως «μετάβασης από την ιστοριογραφία που εξαντλείται στην αφήγηση στην ιστοριογραφία που γίνεται πρόβλημα».⁵

Τα κτίρια δεν είναι πιστή υλοποίηση των προθέσεων του αρχιτέκτονα. Η αρχιτεκτονική μελέτη δεν προέρχεται ποτέ με μια ιδεατή γραμμική εξέλιξη από την σκέψη του αρχιτέκτονα. Είναι προϊόν διαρκών αμφισβητήσεων (και ίσως) αναθεωρήσεων, συμβιβασμών ανάμεσα στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και τους οικονομικούς περιορισμούς,

κάτω: Οι απόφοιτοι του 1952 με τους καθηγητές Αντώνη Κριεζή, Παναγιώτη Μικελή και Δημήτρη Πικιώνη [πηγή φωτογραφιών: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Οι αρχιτεκτονικές σπουδές στο ΕΜΠ, 1917-1974]

συνεχούς διαλόγου ανάμεσα σε οργάνωση χώρων, όγκους, υλικά και χρώματα αφενός και νομοθεσία, κανονισμούς, στρατηγικές του πελάτη αφετέρου.

Για να αρθρωθεί η αρχιτεκτονική πρακτική και ο αρχιτεκτονικός λόγος με τις κοινωνικές πολιτιστικές και τεχνικές συνθήκες συγκρότησής τους, απαιτείται μια σαφής εικόνα για το επάγγελμα, τους τρόπους παραγωγής και χρήσης της αρχιτεκτονικής, τέλος για τον καθοριστικό ρόλο του κτήτορα/πελάτη ως πρωταρχικού παράγοντα της κατασκευής. Είναι με την ανάθεση που η αρχιτεκτονική υλοποιείται, ασκείται.

Και ο Ν. Pevsner θα τολμήσει να διατυπώσει την υπόθεση «εγκαταλείποντας το στέρεο έδαφος»: «Καθένας γνωρίζει ότι στην ζωγραφική του 19ου αιώνα, υπήρχε μια άβυσσος ανάμεσα την προοδευτική και στην παραδοσιακή τεχντροπία, ανάμεσα στο επαναστατικό και στο εκλεκτικιστικό, ανάμεσα στις αποδεκτές αξίες και σε αυτές που δεν είχαν γίνει αποδεκτές. Στην αρχιτεκτονική, δεν υπάρχουν προοδευτικές ή επαναστατικές σχολές, γιατί μια αρχιτεκτονική που δεν θα ήταν αποδεκτή δεν είναι δυνατή. Ένας ζωγράφος μπορεί να απομονωθεί στο ατελιέ του, να ζωγραφίζει και να πεθαίνει της πείνας. Αντίθετα αν ο αρχιτέκτονας δεν έχει πελάτη, δεν υπάρχει αρχιτεκτονική».⁶

Σημειώσεις

1. Δ. Φιλίππιδης, *Νεοελληνική αρχιτεκτονική, αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη (1830-1980) σαν αντανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας*, Αθήνα: Μέλισσα, 1984, σ. 323.
2. Όπως σημειώνει για το ίδιο κείμενο σε άλλη περίπτωση (Δ. Φιλίππιδης, «Για μια ιστορία της ελληνικής αρχιτεκτονικής», *Σύγχρονα Θέματα* 35-36-37/1988, σ. 218).
3. Δ. Φιλίππιδης, *Νεοελληνική αρχιτεκτονική*, ό.π., σ. 16.
4. Roger Chartier, "Rembrandt entrepreneur", *Le Monde*, 4 Δεκεμβρίου 1991.
5. Αναφέρω ενδεικτικά: Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ, *Η αρχιτεκτονική του νεοελληνικού θεάτρου 1720-1940*, Αθήνα 1994. Της ίδιας, *Κτίρια για δημόσια χρήση στη νεότερη Ελλάδα 1827-1992*, Αθήνα: Παπασωτηρίου, 1993. Της ίδιας, «Δημόσια και ιδιωτικά κτίρια γοήτρου στην Ελλάδα: 1945-1990», στο *Δοκίμια για τη Νέα Ελληνική Αρχιτεκτονική*, Αθήνα 2001. Δημήτρης Φιλίππιδης, *Λύσανδρος Καυταντζόγλου*, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1995. Αντρέας Γιακουμακάτος, *Στοιχεία για τη νεότερη ελληνική αρχιτεκτονική*, Πάτροκλος Καραντινός, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2003. Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ, Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς, *Δώδεκα Έλληνες αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2005. Αμαλία Κωτσάκη, *Το έργο του αρχιτέκτονα Αλέξανδρου Νικολούδη (1875-1944)*, Διδακτορική διατριβή, Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, 2005.
6. Αναστρέφω στην προκειμένη περίπτωση ερώτημα που έχει διατυπώσει ο Σπύρος Ασδραχάς γενικότερα για την ελληνική ιστοριογραφία: βλ. «Η θεματική του Συνεδρίου. Τα κεκτημένα και οι προβολές τους», στο ΚΝΕ/ΕΙΕ, *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, Δ' Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας, Πρακτικά, τ. Α', σ. 33-34.
7. Να σημειώσω ορισμένες σημαντικές εξαιρέσεις: Μάνος Γ. Μπίρης, *Μισός αιώνας αθηναϊκής αρχιτεκτονικής 1875-1925*, Αθήνα 1987. Μ. Μαρμαράς, *Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας*, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991. Δημήτρης Φιλίππιδης, *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα: Μέλισσα, 2001. Το τελευταίο κείμενο κριτικής περισσότερο παρά ιστοριογραφικό.

8. Δ. Φιλίππιδης, «Ziller ο βιομήχανος», *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 24/1990, σ. 56-60, του ίδιου, *Λύσανδρος Καυταντζόγλου*, ό.π. Σχετικά με τους επαγγελματικούς θεσμούς να αναφέρω το «Μικρό ιστορικό του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων (ΣΑΔΑΣΣ) του Νίκου Τριάντη, στο *Η Αθήνα στον 20ό αιώνα. Η Αθήνα όπως δεν φράνεται 1940-1985*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, 1985 και τις πληροφορίες για τα Αρχιτεκτονικά Συνέδρια στο Αντρέας Γιακουμακάτος, ό.π.

9. Αναφέρω ενδεικτικά: Κυπριανός Μπίρης, «Η Ανωτάτη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ», στο *Η Αθήνα στον 20ό αι. 1900-1940*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, 1985, σ. 71-79.

Ελένη Καλαφάτη, «Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο στο γύρισμα του αιώνα. Επαγγελματικές διέξοδοι των αποφοίτων και θεσμικό καθεστώς του Ίδρύματος», *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Πανεπιστημίου: Ιδεολογία και Παιδεία*, τ. Α', Ι.Α.Ε.Ν.-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1989, σ. 167-183.

Της ίδιας, «Τα εγχειρίδια και η διδασκαλία της Οικοδομικής Ένας νεωτερισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», *Ιστορία της Νεοελληνικής Τεχνολογίας*, Α' Τριήμερο Εργασίας, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σ. 127-133.

Μάνος Μπίρης, «Τα πρώτα εκατό χρόνια. Η ιστορία του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου από τη «Σχολή των Τεχνών» έως τις αρχές του 20ού αι.», στο *Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο 1837-1997*. *Εκατόν εξήντα χρόνια*, ΕΜΠ, Αθήνα 1997, σ. 12-19.

Παντελή Ξαγοράρη, «Σχολή Αρχιτεκτόνων και Τέχνη», στο *Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο 1837-1997*. *Εκατόν εξήντα χρόνια*, ΕΜΠ, Αθήνα 1997, σ. 43-48.

Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, «Οι απαρχές των αρχιτεκτονικών σπουδών στην Ελλάδα», στο *Οι αρχιτεκτονικές σπουδές στο ΕΜΠ 1917-1974*, Αθήνα: ΕΜΠ-Σχολή Αρχιτεκτόνων, 2002, σ. 17-39.

Μάνος Μπίρης, «Το «Σχολείο των Τεχνών και η ίδρυση της Ανωτάτης Σχολής Αρχιτεκτόνων», στο *Οι αρχιτεκτονικές σπουδές στο ΕΜΠ 1917-1974*, Αθήνα: ΕΜΠ-Σχολή Αρχιτεκτόνων, 2002, σ. 49-102. Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, «Η Αρχιτεκτονική Σχολή στα χρόνια του Μεσοπολέμου», *Ελευθέριος Βενιζέλος και ελληνική πόλη. Πολεοδομικές πρακτικές και κοινωνικοπολιτικές ανακαταστάσεις*, Αθήνα 2005, σ. 189-194.

Μάνος Μπίρης, «Αναζητώντας τον Semper στην ελληνική αρχιτεκτονική εκπαίδευση», στο *Gottfried Semper (1803-1879). Η Ελλάδα και η ζωντανή αρχιτεκτονική*, Σωκράτης Γεωργιάδης (επιμ.), Θεσσαλονίκη/Κοι: University Studio Press/Rotmisoini, 2005, σ. 153-159.

10. Γεώργιος Σαρηγιάννης, «Η πολεοδομία του '60. Η παιδεία και η πρακτική», στο *Η πολεοδομία στην Ελλάδα από το 1949 έως το 1974*, Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Εταιρείας της Πόλης και της Πολεοδομίας, Βόλος 2000, σ. 61-83.

11. Αγγλική Φενερλή, «Σπουδές και σπουδαστές στο Πολυτεχνείο (1860-1870)», *Ιστορικά* 7/1987, σ. 103-118.

12. Η αξιοποίηση των τοπικών ιστορικών αρχείων, ιδιαίτερα των δημοτικών θα συμβάλλει σημαντικά στην μελέτη της ανόθεσης και της σύνθετης διαδικασίας της αρχιτεκτονικής πρακτικής. Εικόνα των δυνατοτήτων που προσφέρει αυτού του είδους το αρχειακό υλικό δίνει το άρθρο της Αγγλικής Φενερλή, «Ο καλλιπισμός της πόλης. Ένας πρωτότυπος συμμετοχικός τρόπος χρηματοδότησης δημοσίων κτιρίων στην Ερμούπολη (19ος αι.)», *Η πόλη στους νεότερους χρόνους. Μεσογειακές και Βαλκανικές όψεις (19ος-20ός αι.)*, Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, 2000, σ. 173-191.

13. Στο, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ίδρ. Σχολή Μωραΐτη), *Ο περιοδικός τύπος στον Μεσοπόλεμο. Επιστημονικό Συμπόσιο*, Αθήνα 2001, σ. 163-180.

14. Αρχιτεκτονικά Θέματα 20/1986, σ. 58-63.

15. Στ. Ι. Ασδραχάς, ό.π., σ.34.

16. Nicolaus Pevsner, *Ruskin and Viollet-le-Duc*, Λονδίνο 1969, σ. 42-43. Η υπογράμμιση δική μου.

Ιστορία, ιστορίες και ιστοριογραφία της αρχιτεκτονικής

του **Βασίλη Γκανιάτσα**, αρχιτέκτονα Ph.D. (Edin), επίκ. καθηγητή ΕΜΠ

ΓΙΑ-ΤΙ ΑΡΑΓΕ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΝ ΤΟΥΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ;

Στα πλαίσια αυτής της σύντομης αναφοράς θα επικεκριθεί η διατύπωση μιας θέσης-αντίρρησης προς το κυρίαρχο σήμερα πρότυπο διδασκαλίας της ιστορίας της αρχιτεκτονικής στις σχολές αρχιτεκτονικής διεθνώς. Βασικός στόχος αυτής της αντίρρησης είναι να στρέψει την προσοχή των ιστορικών της αρχιτεκτονικής και των αρχιτεκτόνων από το τί της αρχιτεκτονικής δημιουργίας και στις μεθόδους θεώρησης αυτού σχετικά με τις πολιτισμικές συνθήκες παραγωγής του αλλά κυρίως στο *για-τί*, για ποιο λόγο και με ποιο τρόπο –για τον λόγο αυτό– γίνεται κάθε φορά η υπέρβαση αυτών των συνθηκών από συγκεκριμένα αρχιτεκτονικά έργα σε διάφορες ιστορικές περιόδους. Μια τέτοια ιστορία αρχιτεκτονικής, παράλληλα με αυτή που διδάσκεται σήμερα, ίσως να έχει περισσότερο ενδιαφέρον για τους αρχιτέκτονες δημιουργούς. Πέρα από την αναζήτηση και την κριτική μεθόδων για την ιστορία και την ιστοριογραφία της αρχιτεκτονικής, το σύντομο αυτό σημείωμα αφορά σε μια προτροπή για τη διερεύνηση της πιθανής λειτουργίας της ιστοριογραφίας της αρχιτεκτονικής ως μεθόδου για τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.

Από την αρχιτεκτονική δημιουργία στην ιστορία και τις ιστορίες της αρχιτεκτονικής

Η ιστορία της αρχιτεκτονικής αντιμετωπίζει κυρίως τα

αρχιτεκτονικά έργα ως πολιτισμικά παράγωγα και κατά τούτο δεν διαφέρει ουσιαστικά από την ιστορία άλλων τεχνημάτων ως πολιτισμικών παραγώγων. Είναι συνήθως μια *ιστορία τετελεσμένων τεχνημάτων* με όλες τις κοινωνικές-οικονομικές και πολιτισμικές παραμέτρους που καθορίζουν τόσο τη δημιουργία τους όσο και τη μετέπειτα πρόσληψή τους. Όμως, *αυτό που παραλείπεται –σχεδόν πάντα– είναι η ιστορία της διαδικασίας της δημιουργίας, η διαδικασία συγκρότησης της αρχιτεκτονικής μορφής* ως μεθόδου ανταπόκρισης του δημιουργού στις ποικίλες δεσμεύσεις, ρητές και άρρητες, συνειδητές και ασυνειδητές με στόχο να πετύχει κάτι παραπάνω από την εκπλήρωση των όρων δημιουργίας της. Αν η ιστορία της αρχιτεκτονικής δεν απαντά ως θεωρητική διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της αρχιτεκτονικής πράξης και στον τρόπο που μπορεί να νοηματοδοτηθεί η αναλογία από το ιστορικό αρχιτεκτονικό έργο στο σημερινό, τότε ίσως δεν ενδιαφέρει τους αρχιτέκτονες περισσότερο από κάθε άλλο ενδιαφερόμενο για την αρχιτεκτονική.

Δεν είναι τυχαίο ότι από το 1990 και μετά στη βιβλιογραφία συνθετικών μαθημάτων σε πολλές αρχιτεκτονικές σχολές προτείνονται περισσότερα βιβλία από τη γνωστική περιοχή της βιολογίας παρά από την ιστορία της αρχιτεκτονικής. Το πρόβλημα γίνεται κρίσιμο στα προγράμματα σπουδών των σχολών αρχιτεκτονικής όταν η ιστορία της αρχιτεκτονικής διεκδικεί και ρόλο θεωρίας της αρχιτεκτονικής ή ακόμα και θεωρίας του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Το γεγονός ότι στα περισσότερα προγράμματα σπουδών των προηγούμενων δύο αιώνων –από το 1750 σύμφωνα με τον Peter Collins– Ιστορία και Θεωρία αποτελούσαν και ακόμα εν πολλοίς αποτελούν ενιαίο μάθημα ήταν και είναι κατεξοχήν δηλωτικό των αντίστοιχων πολιτισμικών παραμέτρων που υπαγόρευαν την αρχιτεκτονική δημιουργία ως μίμηση καταξιωμένων αρχιτεκτονικών προτύπων από την ιστορία της αρχιτεκτονικής.

Με αυτούς τους όρους, η θεωρία της αρχιτεκτονικής ταυτιζόταν με την ιστορία και δεν γνώριζε ένας αρχιτέκτονας να κάνει αρχιτεκτονική αν δεν γνώριζε την ιστορία της αρχιτεκτονικής, ως γνώση των στυλ. Σήμερα η ιστορία δεν διδάσκεται μόνο ως ιστορία των στυλ. Οι κατακτήσεις των κοινωνικών-ανθρωπιστικών σπουδών την έχουν εμπλουτίσει με μια πολυπαραμετρική θεώρηση που όμως στη βάση της παραμένει δέσμια του δόγματός ότι η ιστορία της αρχιτεκτονικής –έτσι εμπλουτισμένη– είναι ταυτόχρονα και θεωρία της αρχιτεκτονικής.

Είναι αποκαλυπτικός ο σημερινός τρόπος διατύπωσης τέτοιων μαθημάτων σε σχολές αρχιτεκτονικής όπως: *Ιστορία και Θεωρίες*, ως εάν η ιστορία της αρχιτεκτονικής είναι μία και αδιαμφισβήτητη ενώ οι θεωρίες δικαιούνται να την ερμηνεύουν διαφορετικά. *Ιστορίες και Θεωρία*, ως εάν οι ιστορίες συγκροτούνται ταυ-

δίπλα: Εικ. 1. Το Καπτώλιο/1554-1560

κάτω: Εικ. 2. Το Καπτώλιο/1569

[πηγή: R. Magri - S. Guarino, La Piazza del Campidoglio dal Medioevo al Rinascimento, Fratelli Palombi Editori, Roma 1993]

τόχρονα με το επιλεγόμενο αντικείμενο θεώρησης ενώ η θεωρία παραμένει ενιαία ως μέθοδος θεώρησης. *Ιστορίες και Θεωρίες*, ως εάν ιστορίες και θεωρίες αποτελούν το ανοικτό σύνολο συγκρότησής τους

Από τις ιστορίες της αρχιτεκτονικής στην ιστοριογραφία και την αρχιτεκτονική δημιουργία

Η ιστοριογραφία της αρχιτεκτονικής βασισμένη ακριβώς στη δυνατότητα ύπαρξης περισσότερων της μιας ιστοριών, δηλαδή στον ιστορισμό/ιστορικισμό των ιστοριών της αρχιτεκτονικής, αποτελεί μια γλώσσα για να συζητάμε κριτικά τους τρόπους με τους οποίους συγκροτούνται κάθε φορά οι ιστορίες της αρχιτεκτονικής μέσα από τεκμήριά τους, όπως τα ορίζει η κάθε μια από αυτές. Η μεταγλώσσα αυτή των ιστοριών της αρχιτεκτονικής είναι κατανοητή ως κριτική θεώρηση των τρόπων που τα αρχιτεκτονικά έργα του παρελθόντος έχουν συγκροτηθεί σε συγκεκριμένες ιστορίες της αρχιτεκτονικής και προσμοιάζει με την ιστορικοκριτική μέθοδο του B. Zevi ή την Ιστορία-Θεωρία-Κριτική ως αδιάσπαστη γνωστική ενότητα.

Τα αρχιτεκτονικά έργα συχνά «μιλάνε» πιο άμεσα στους αρχιτέκτονες δημιουργούς από ότι ο λόγος των ιστορικών για αυτά. *Αυτό που θα μπορούσε να προσφέρει η ιστοριογραφία ως κριτική επανεξέταση των ιστοριών είναι να εντοπίσει τα θεωρητικά θεμέλια των ιστοριών αυτών σε σχέση με τα έργα στα οποία αναφέρονται και να αρθρώσει θεωρητικές κατασκευές σε σχέση με αυτά που να περιλαμβάνουν, όχι μόνο το τι έγινε και πώς, αλλά κυρίως την ίδια τη διαδικασία συγκρότησης του αρχιτεκτονικού έργου ως ιεράρχηση στόχων, επιλογή προκείμενων και επίλυση θεωρητικών αντινομιών μέσω της ποιητικής πράξης.* Η εγκατάσταση αναλογίας μεταξύ μιας τέτοιας θεωρητικής κατασκευής για ένα αρχιτεκτονικό έργο του παρελθόντος και μιας άλλης για ένα υπό δημιουργία αρχιτεκτονικό έργο θα μπορούσε να αποτελέσει ίσως τον πιο σύντομο και γόνιμο δρόμο για την ενεργή συμβολή των αρχιτεκτονικών έργων του παρελθόντος στο σημερινό σχεδιαστήριο. Βέβαια, σε οποιαδήποτε περίπτωση, μπορεί να φωτιστεί μόνο το λογικά διατυπούμενο μέρος της αρχιτεκτονικής δημιουργίας, αυτό που μπορεί να διδαχτεί ως αρχιτεκτονική γνώση. Για τα υπόλοιπα –όπως είπε ο Wittgenstein–

πρέπει να σιωπούμε και στη συγκεκριμένη περίπτωση του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού τα «υπόλοιπα» είναι ο τρόπος που αυτή η αναλογική γνώση ενσωματώνεται στην ποιητική πράξη.

Έτσι θεωρούμενη η ιστοριογραφία ίσως μπορέσει να αποτελέσει εργαλείο γόνιμης διασύνδεσης των αρχιτεκτονικών έργων μεταξύ τους τετελεσμένων και υπό δημιουργία. Για παράδειγμα, είναι σημαντικό για τους σπουδαστές και τις σπουδάστριες της αρχιτεκτονικής, αφού μελετήσουν τα αντίστοιχα τεκμήρια, να μπορούν να διατυπώσουν άποψη για την ποιότητα της αρχιτεκτονικής πρότασης του Ικταίνου για το τελεστήριο της Ελευσίνας σε σχέση με αυτή του Φίλωνα ή αν η πρόταση του Michelangelo για τη διαμόρφωση του Καπιτωλίου είναι μια εξαιρετική αρχιτεκτονική δημιουργία στη θέση της προϋφιστάμενης κατάστασης (εικ. 1-2). Αυτή η δυνατότητα κριτικής στάσης αποτελεί προϋπόθεση για να μπορούν στη συνέχεια να δράσουν συνθετικά κατ' αναλογία με ιστορικά προηγούμενα.

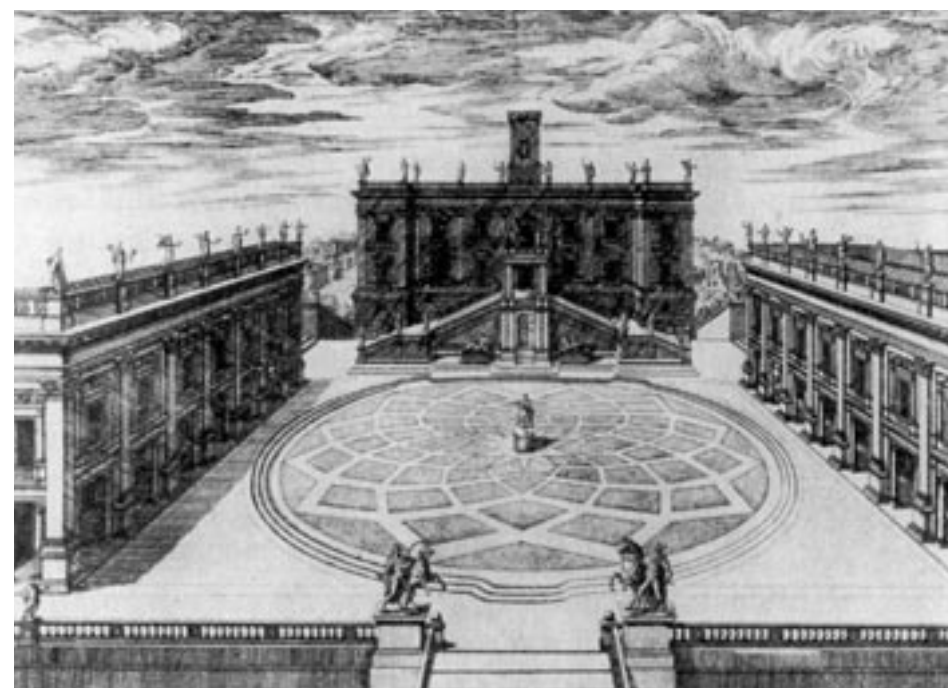
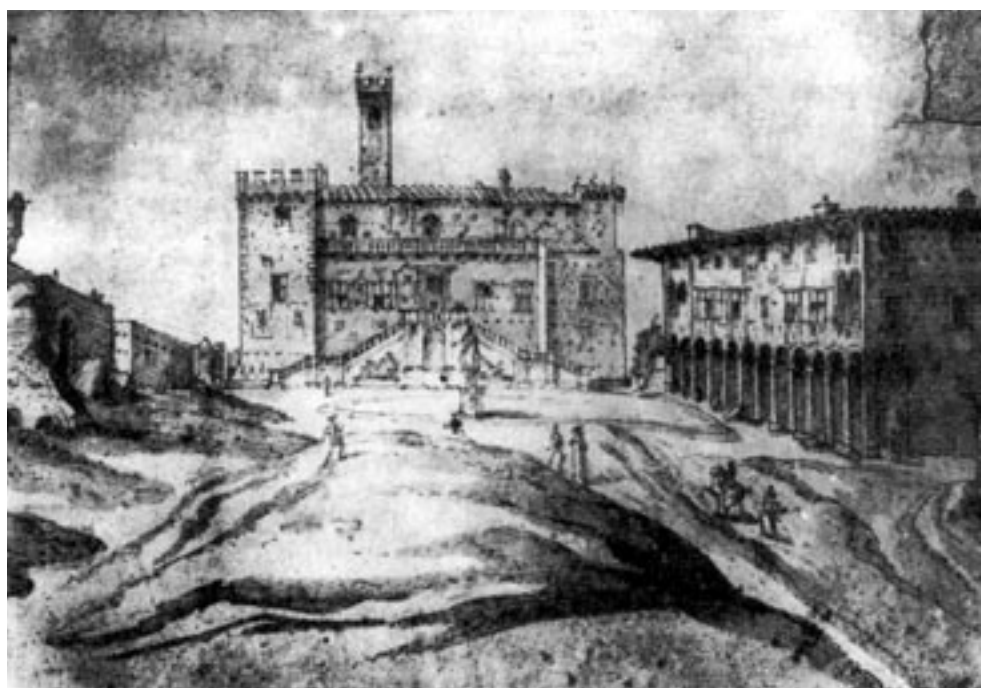
Με οδηγό τη μέχρι τώρα θεώρηση και βάση τα τεκμήρια για το αρχιτεκτονικό και γραπτό έργο του Άρη Κωνσταντινίδη θα ενδιέφερε ίσως ιδιαίτερα η ανίχνευση και ο τρόπος συγκρότησης των εννοιών αλήθεια, ειλικρίνεια και αληθινό στο αρχιτεκτονικό του έργο.

Τα γραπτά του, λόγος κυρίως προσωπικός και ρητορικός στην καλύτερη περίπτωση, δεν επαρκούν ως θεωρητικός λόγος με τις ασάφειες, τις πολυσημίες και κυρίως τις αντιφάσεις ιδιαίτερα όσο αφορά στον τρόπο που μεταφράζονται οι έννοιες αλήθεια-ειλικρίνεια στη σχέση λειτουργίας-μορφής και εφαρμόζονται, για παράδειγμα στη χρήση της λιθοδομής ως λιθοπλήρωση.

Πολλοί ιστορικοί τόνισαν τις έννοιες αυτές στο έργο του αλλά κανείς μέχρι σήμερα δεν θεώρησε σκόπιμο να εντοπίσει ότι η «αλήθεια» είναι γνωσιοθεωρητική έννοια περιγραφής, η «ειλικρίνεια» ηθική αξία και το «αληθινό» εμπράγματο οντολογικό κατηγορήμα καθιστώντας έτσι τα κείμενα προβληματικά καθαυτά και πολλές φορές άστοχα σε σχέση με το έργο. Αντίθετα, θα ήταν ίσως χρήσιμο να επικεκριθεί η συγκρότηση μιας θεωρητικής κατασκευής, χωρίς αναγκαστικά να πρέπει να αποδώσουμε την πατρότητά της στον αρχιτέκτονα, που να μπορεί να αντλείται από το αρχιτεκτονικό έργο και να συνομιλεί με αυτό φανερώνοντας τα σημεία υπέρβασης του έργου από την θεωρητική του διατύπωση.

Πολλές τέτοιες θεωρητικές κατασκευές θα μπορούσαν να διεκδικήσουν την προτίμησή μας και τη δυνατότητα νομιμοποίησής τους, είτε προέρχονται από τον δημιουργό είτε από τους προσλαμβάνοντες το έργο του, αρκεί να δικαιολογούν την προτίμησή αυτή και να την επαληθεύουν σε σχέση με το έργο.

Με αυτούς τους όρους, το αρχιτεκτονικό έργο, από οποιαδήποτε γεωγραφική περιοχή και ιστορική περίοδο, μπορεί να γίνει διδακτικό αντικείμενο του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και η ιστοριογραφία ως πεδίο θεωρητικών κατασκευών καθίσταται μέθοδος αρχιτεκτονικής γνώσης στο σχεδιαστήριο. Παράλληλα, ίσως μπορέσει να βοηθηθεί και η γνωστική περιοχή της ιστορίας της αρχιτεκτονικής να υπερβεί το παράδοξο, που τη χαρακτηρίζει από την εποχή του ιστορισμού/ιστορικισμού, να συγκροτείται με σχετικές αξίες και ταυτόχρονα να προϋποθέτει το ιδανικό παρελθόν ή το ιδανικό μέλλον.

Ιστοριογραφία της πόλης και της πολεοδομίας στην Ελλάδα

του **Μιχάλη Λεφαντζή**, αρχιτέκτονα, διδάκτορα Πανεπιστημίου Αθηνών, γραμματέα της Εταιρείας Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας

Μια πρώτη άτυπη προσέγγιση μελέτης, τεκμηρίωσης και καταγραφής της Νεοελληνικής Ιστορίας της Πόλης, προερχόμενη σχεδόν εξ ολοκλήρου από θεωρητικούς και ιστορικούς της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, ξεκινά με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στην αρχή σταδιακά, κυρίως μέσα από την αναγκαιότητα απολογισμού και αξιολόγησης του παρελθόντος ως εφαλτηρίου των οραμάτων της ανασυγκρότησης του κατεστραμμένου από τον πόλεμο τόπου. Η χώρα, από τη μια έπρεπε να αποτιμήσει το μέγεθος της καταστροφής του οικιστικού της δυναμικού και από την άλλη να στοιχειοθετήσει ένα corpus πολεοδομικής και χωροταξικής καταγραφής, στο οποίο έπρεπε να συνυπάρχουν τόσο τα ιστορικά όσο και τα σύγχρονα για την εποχή δεδομένα.

Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, αναπτύσσεται μια προβληματική, μέσα από την οποία το ραγδαία εξελισσό-

μενο αστικό τοπίο της μεταπολεμικής μοντέρνας ανοικοδόμησης, συνδέεται άμεσα με την απουσία ιστορικής συνέχειας. Παράλληλα λοιπόν, με τα έργα αποκατάστασης των αρχαίων μνημείων της Αθήνας και του επαναπροσδιορισμού της σχέσης τους με τον αστικό ιστό,¹ ο Ι. Τραυλός που την εποχή αυτή εκπονεί την αποκατάσταση της Στοάς Αττάλου στην Αρχαία Αγορά, δημοσιεύει το βιβλίο *Η πολεοδομική εξέλιξη των Αθηνών* (1951) από την αρχαιότητα μέχρι και τις αρχές του 20ού αιώνα, ανοίγοντας μια συζήτηση για το πολεοδομικό παρελθόν, παρόν και μέλλον της νεοελληνικής πόλης. Ο Κωνσταντίνος Μπίρης με τη σειρά του, πρωταγωνιστεί σε αυτή τη συζήτηση καλύπτοντας την αρχιτεκτονική και πολεοδομική επικαιρότητα της περιόδου '50 και '60 συνδέοντάς την με το ιστορικό παρελθόν, σχηματοποιώντας έτσι εν είδει χρονικού, μια περισσότερο εποπτική και λιγότερο αναλυτική θεώρηση της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής βιογραφίας της Αθήνας η οποία και οδήγησε το 1966 στην πρώτη έκδοση του βιβλίου *Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20όν αιώνα*. Αυτό είναι και το πρώτο βιβλίο στην Ελλάδα, το οποίο εμπίπτει στη σύγχρονη οπτική της ιστορίας της πόλης και της πολεοδομίας.

Η περίοδος αυτή, παρουσιάζει βέβαια κάποια αντίφαση: από τη μία είναι αυτή στην οποία συντελείται η «τσιμεντοποίηση» της νεοελληνικής πόλης και η απομείωση ή και εξαφάνιση του ιστορικού της πυρήνα και ενδεχομένως της πολεοδομικής της συνέχειας, ενώ από την άλλη εξυψώνει τους ιστορικούς και τους θεωρητικούς της αρχιτεκτονικής που την εξυψώνουν, ως περίοδο συνύφανσης του «λαϊκού» και του «παραδοσιακού» με την πάλα ποτέ χιμαιρική αναζήτηση της ελληνικότητας. Ενώ λοιπόν στην Ελλάδα, η ιστοριογραφία που αφορά την πόλη και την πολεοδομία μεγεθύνει την (περισσότερο αρχιτεκτονική) οπτική της μορφολογικής-ρυθμολογικής ανάλυσης και ερμηνείας, στην κλίμακα των μνημειακών συνόλων και των τμημάτων πόλεων, για να μπορέσει έτσι –από αναγκαιότητα και μόνο– να καλύψει τα τεράστια κενά της ιστορικής τεκμηρίωσης, στην Ευρώπη εμφανίζονται νέες θεωρητικές τάσεις και γνωστικά αντικείμενα.

Με την άνηση των Κοινωνικών Επιστημών, τη δεκαετία του '60 γεννήθηκε το επιστημονικό αντικείμενο της *Αστικής Ιστορίας* (Urban History), ως σύνθεση γεωγραφικών, δημογραφικών, κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων, με στόχο τη διεπιστημονική προσέγγιση του αστικού φαινομένου, αλλά και για να διευρύνει ή να υποκαταστήσει το αντικείμενο της προγενέστερης *Ιστορίας των Πόλεων* (Histoire des Villes). Μέχρι τότε, η επιστημονικότερη προσέγγιση για το φαινόμενο της πόλης και την ιστορική του εξέλιξη, ήταν κυρίως αντικείμενο της Αρχιτεκτονικής και της Πολεοδομίας.

Η Ιστορία της Πόλης και της Πολεοδομίας (ονομασία που

χρησιμοποιείται επίσημα από τους Έλληνες επιστήμονες και ερευνητές), προσομοιάζει περισσότερο στην ιταλική *Architettura della Citta e del' Urbanistica* ή στην αγγλική *Planning History* και αντικατοπτρίζει την οπτική της ιστορικής εξέλιξης του Πολεοδομικού Σχεδιασμού και των χαρακτηριστικών του, μια διαδικασία που αφορά κυρίως τους πολεοδόμους και δευτερευόντως τους κοινωνιολόγους και τους οικονομολόγους.

Αυτή η Ιστορία της Πόλης μέσα από το Σχεδιασμό, αποτέλεσε και αποτελεί αναγκαίο γνωστικό υπόβαθρο στους αρχιτέκτονες και τους πολεοδόμους και δεν θωρήσε μέχρι τώρα κανείς, πως πρέπει να απομονωθεί από το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό πλαίσιο. Παρόλα αυτά, πολλοί από τους ερευνητές της «Αστικής Ιστορίας», στην πλειοψηφία τους επιστήμονες των κοινωνικών επιστημών, πιστεύουν πως η Ιστορία Πόλης είναι περισσότερο μια «εμπειρική βαθμίδα» (αφού ασχολείται με το σχεδιασμό) παρά μια αυθεντική ιστοριογραφική κατηγορία, αντιθέτοντας την εκδοχή της «αστικής βιογραφίας» ως του αρτιότερου ιστοριογραφικά μοντέλου μελέτης. Βέβαια, οι κοινωνιολόγοι ξεκινούν, πως στην ίδια «εμπειρική βαθμίδα» εντάσσεται και η Αρχαιολογία που ως επιστήμη είναι η «μητέρα» της ιστοριογραφίας...

Στην Ελλάδα μεταπολεμικά, η Ιστορία της Πόλης και της Πολεοδομίας συνδυάστηκε περισσότερο με τις αρχαιολογικές μεθόδους ιστοριογραφικής τεκμηρίωσης, θέτοντας ως στόχο, τη στοιχειοθέτηση ενός ή περισσότερων corpus καταγραφής. Βέβαια, η συστηματική καταγραφή και ιστοριογραφική τεκμηρίωση των νεοελληνικών πόλεων και οικισμών ξεκινά μετά το 1975 και κλιμακώνεται με την προσπάθεια του Αντώνη Τρίτση στις αρχές της δεκαετίας του '80, όπου στο πλαίσιο της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης, συγκεντρώνει μια μεγάλη ομάδα πολεοδόμων, αρχιτεκτόνων, κοινωνιολόγων και ιστορικών και θεσμοθετεί επίσημα πια τη διατήρηση των παραδοσιακών μνημείων και συνόλων σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Ξεκινά έτσι ένα πολυδιάστατο έργο διάσωσης, διατήρησης και ανάπλασης των ιστορικών κέντρων των νεοελληνικών πόλεων και οικισμών.

Την ίδια στιγμή, σε πανεπιστημιακό επίπεδο, μια σειρά ακαδημαϊκών δασκάλων, κυρίως πολεοδόμων, στρέφεται στο ζήτημα της έρευνας και της ιστοριογραφικής τεκμηρίωσης των θεμάτων της πόλης και της πολεοδομικής της εξέλιξης. Στο ΕΜΠ, καθηγητές όπως ο Αθανάσιος Αραβαντινός και Διονύσης Ζήβας με μια πλειάδα συνεργατών, ξεκινούν τα πρώτα ερευνητικά προγράμματα που αφορούν την ιστορία της πόλης και πολεοδομίας. Από αυτή την ομάδα προέρχονται γνωστοί ερευνητές όπως η καθηγήτρια Μαρία Μαντουβάλου και ο καθηγητής Γεώργιος Σαρηγιάννης.² Αμιγώς ιστοριογραφική είναι η προσέγγιση των Μάνου Μπίρη και Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη, οι οποίοι ασχολούνται κυρίως με τη νεοκλασική πόλη του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού. Στο ΑΠΘ, οι καθηγήτριες Αλέκα Γερόλυμπου, Βίλμα Χαστάογλου, Κική Κακούλα, αλλά και ο Ευάγγελος Δημητριάδης, ασχολούνται με τη μεθοδική καταγραφή και ιστοριογραφική τεκμηρίωση των πόλεων του ελληνικού βορρά, παρουσιάζοντας υποδειγματικά προϊόντα έρευνας.

Πολυδιάστατο πεδίο έρευνας αυτή την περίοδο είναι η Καποδιστριακή και Οθωνική πόλη, μετά την Επανάσταση του 1821. Σ' αυτή την κατεύθυνση, εκτός από τη Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη και τον Μάνο Μπίρη, ο Αλέξανδρος Παπαγεωργίου-Βενετός παρουσιάζει το μοναδικό προϊόν

Οι φωτογραφίες του κειμένου είναι από το βιβλίο *Με θέα από την Ελλάδα* (φωτ. Y. Arthus-Bertrand), εκδόσεις Libro

τριαντάχρονης έρευνας για την Αθήνα του Κλασικισμού (*Hauptstadt Athen, ein Stadtgedanke des Klassizismus, 1994*), το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ως συνέχεια του βιβλίου *Αι Αθήναι* του Κώστα Μπίρη. Για την εξέλιξη της πόλης των αρχών του 20ού αιώνα μέσα από ολοκληρωμένες μονογραφίες αρχιτεκτόνων αλλά και πλήθος άρθρων, οι καθηγητές Νίκος Χολέβας και Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ έχουν καλύψει ένα μεγάλο κενό με τα βιβλία τους για την περίοδο αυτή.

Επίσης, η συνύπαρξη νεότερων και παλαιότερων προβληματισμών παρουσιάζεται, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε διεθνές επίπεδο, στα βιβλία του ακαδημαϊκού Γ.Π. Λάββα, τα οποία αποτελούν εποπτεία και επιτομή στις αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές τάσεις του 19ου και του 20ού αιώνα.

Οι πρώτες αστικές μελέτες για την ιστορία της νεοελληνικής πόλης είναι ομοπαράλληλες ως προς την άνηση των μεταπτυχιακών σπουδών στην αρχιτεκτονική, και πολεοδομική ιστορία και τα αποτελέσματά τους παρουσιάστηκαν από πολύ νωρίς χάρη στην πρωτοβουλία που είχε η Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού (EMNE) να οργανώσει Διεθνές Συμπόσιο Ιστορίας στην Αθήνα και στην Ερμούπολη από 26 μέχρι 30 Σεπτεμβρίου του 1984.³

Στην Ελλάδα οι ερευνητές της ιστορίας της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής, ίδρυσαν το 1993 στην Αθήνα την «Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Πόλης και Πολεοδομίας» (ΕΤ.Ι.ΠΟ.Π.), η οποία και αποτελεί τον πρώτο επίσημο φορέα μ' αυτό το αντικείμενο, έχοντας στο ενεργητικό της σειρά συνεδρίων, διαλέξεων και εκδόσεων.

Το πρώτο συνέδριο της ΕΤ.Ι.ΠΟ.Π έγινε σε συνεργασία με

την International Planning History Society από 17 μέχρι 20 Οκτωβρίου του 1996 στη Θεσσαλονίκη με θέμα: «Ο Σχεδιασμός των Πρωτεύουσών Πόλεων». Το δεύτερο πραγματοποιήθηκε από την Εταιρεία σε συνεργασία με το Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Βόλο στις 3 και 4 Δεκεμβρίου του 1999 με θέμα: «Η Πολεοδομία στην Ελλάδα από το 1949 έως το 1974».⁴

Η σταδιακή μετάβαση, από την –τοπικού χαρακτήρα– εμπειρική έρευνα της ιστορίας συγκεκριμένων πόλεων, στη διαπραγμάτευση ενός συγκριτικού μοντέλου προσέγγισης και ερμηνείας των αστικών και πολεοδομικών μετασχηματισμών, οδήγησε σε μια σειρά ιστοριογραφικών κειμένων για την εξέλιξη της πόλης, τα οποία καλύπτουν ένα ευρύτατο θεματικό πεδίο. Επιτυχημένα δείγματα αυτού του συνδυασμού της ιστοριογραφικής τεκμηρίωσης με την πολεοδομική γνώση, αποτελούν οι μελέτες των: Μανόλη Μαρμαρά, *Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας*, Λίλας Λεοντίδου, *Πόλεις της σιωπής. Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά, 1909-1940*, Αλέκας Γερόλυμπου, *Urban transformation in the Balkans (1820-1920), Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki*, Γεώργιου Σαρηγιάννη, *Αθήνα 1830-2000. Εξέλιξη-Πολεοδομία-Μεταφορές* και το συλλογικό έργο που επιμελήθηκαν οι Γιώργος Λάββας, Μανόλης Μαρμαράς, Σάββας Τσιλένης και Βίλμα Χαστάογλου, *Η Πόλη στο Καλειδοσκόπιο – Κείμενα για την Ιστορία της Πόλης και της Πολεοδομίας. Η Πόλη στο Καλειδοσκόπιο*, είναι μία συλλογή διαλέξεων⁵ που οργανώθηκαν από το 1996 μέχρι σήμερα από την «Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Πόλης και Πολεοδομίας». Από τη συντο-

μότερη αυτή παρουσίαση της παραγωγής της αστικής και πολεοδομικής ιστοριογραφίας, φαίνεται ότι η νεοελληνική ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας έχει αναπτυχθεί αρκετά, αλλά έχει ακόμη πολλά αδιερεύνητα και ατεκμηρίωτα σημεία και περιόδους να ερμηνεύσει. Σήμερα, εκτός από τη νεότερη γενιά ιστορικών και ερευνητών, προερχόμενων από τον χώρο της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, που αρχίζει να δραστηριοποιείται από τη δεκαετία του '90,⁶ αξίζει να σημειωθεί και η μεγάλη εκδήλωση μεγάλου αριθμού επιστημόνων από άλλους επιστημονικούς κλάδους (γεωγράφοι, κοινωνιολόγοι, οικονομολόγοι κλπ.) για τη σύγχρονη πόλη και την εξέλιξή της. Τέλος, πρέπει να επισημανθεί η επιτακτική ανάγκη πλήρους χαρτογράφησης και καταγραφής των αρχειακών κυρίως πηγών της Νεοελληνικής Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας, έτσι ώστε να υπάρξει ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς στο πλήθος των ειδικοτήτων που ασχολούνται με το αντικείμενο και που μέχρι τώρα χρησιμοποιούσαν ασύμβατες –μεταξύ τους– ιστοριογραφικές θεωρήσεις, βασισμένες σε διαφορετικά, κατά περίπτωση, βιβλιογραφικά δεδομένα.

(Το κείμενο, είναι βασισμένο σε λήμματα του γράφοντος, για το άρθρο των: *Λυδίας Σαπουνάκη-Δρακάκη, Μαριάνθης Κοτέα, Μιχάλη Λεφαντζή «Η ιστορία των πόλεων στη σύγχρονη Ελλάδα» στη συλλογή κειμένων «Ευρωπαϊκή Αστική Ιστοριογραφία», εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα 2005*)

Σημειώσεις

1. Διαμόρφωση των χώρων γύρω από την Ακρόπολη από τους Δ. Πικιώνη, Π. Βασιλειάδη.
2. Την ίδια εποχή ο Δημήτρης Φιλιππίδης, βασισμένος στη διδακτορική διατριβή του Fr. Loyer, γράφει το βιβλίο *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική* (Φιλιππίδης 1984) μέσα από μια οπτική περισσότερο ερμηνευτική παρά περιγραφική.
3. Αντικείμενο του Συμποσίου ήταν η «Νεοελληνική Πόλη» ως ιστορικό φαινόμενο με έμφαση, όπως δηλώνεται στον υπότιτλο των δημοσιευμένων πρακτικών του, στις «Οθωμανικές Κληρονομίες» και το «Ελληνικό Κράτος». Η πλούσια θεματολογία του Συμποσίου αλλά και η ποικιλία των οπτικών και των προβληματικών που παρουσιάστηκαν σ' αυτό από αρχιτέκτονες και ιστορικούς έδειξαν ότι και στην Ελλάδα υπήρχε η τάση για μια διεπιστημονική προσέγγιση του αστικού φαινομένου.
4. Τα τελευταία χρόνια, η Εταιρεία, επικείρησε ν' αυξήσει τον αριθμό των μελών της με ερευνητές από ποικίλα γνωστικά αντικείμενα, με στόχο τη στοιχειοθέτηση ενός κοινού πλαισίου αναφοράς, ανάμεσα σε ερευνητές διαφορετικών ειδικοτήτων που ασχολούνται με την ιστορία της πόλης.
5. Αντικείμενο των διαλέξεων είναι η ιστορία της πόλης από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις ελληνικές πόλεις και στη μετάβαση του αστικού από την αρχαιότητα στο χριστιανισμό. Επίσης οι συνεργάτες του βιβλίου αυτού αναλύουν τα προβλήματα που έχει αντιμετωπίσει η πόλη από την εποχή της εκβιομηχάνισης.
6. Αποτελούμενη από τους Βασίλη Κολώνα, Φίλιππο Ωραιόπουλο, Νίκο Μπελαβίλα, Ελένη Καλαφάτη, Άλκη Πρέπη κ.ά.

easa007_elefsina

Με θέμα city_index, το καλοκαίρι του 2007 θα διοργανωθεί στην Ελευσίνα, η 27η easa (European architecture students assembly). Στο incm (Intermediate national contact meeting) το Νοέμβριο του 2005 στο Brighton επιλέχθηκε η ελληνική πρόταση των Έλενας Αντωνοπούλου, Όλγας Λινάρδου, Φωτεινής Σετάκη, φοιτητριών του Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, από εκπροσώπους 40 χωρών του κόσμου. Είναι μία ευκαιρία για την Ελλάδα να προβάλει το αρχιτεκτονικό της έργο και να θέσει επίκαιρα θέματα.

Η easa (European architecture students assembly) είναι μία ευρωπαϊκή μη-κερδοσκοπική οργάνωση φοιτητών αρχιτεκτονικής, αποτελεί μία πλατφόρμα επικοινωνίας για ανταλλαγή ιδεών, εμπειριών, προβληματισμών που αφορούν στην αρχιτεκτονική, την πόλη, το σύγχρονο τρόπο ζωής. Έχει τη δυναμική 500 αρχιτεκτόνων-εκπαιδευτικών, επαγγελματιών και φοιτητών, μια ερευνητική

ψεις για την αρχιτεκτονική και την πόλη. Στην Ελλάδα η easa έχει διοργανωθεί ήδη δύο φορές, το 1985 στην Αθήνα με θέμα "Interpretation and action in the city" και το 1999 στην Καβάλα με θέμα "Osmosis". Την προηγούμενη χρονιά (2005) η διοργάνωση πραγματοποιήθηκε στην Ελβετία (Bergun) με θέμα "Trans, transit, transition", φέτος το καλοκαίρι θα πραγματοποιηθεί στην Ουγγαρία (Βουδαπέστη) με θέμα "Common place".

Η easa εστιάζει στο χαρακτήρα του εκάστοτε τόπου και τις ιδιαιτερότητές του. Η θεματολογία και το περιεχόμενο της συνάντησης αντλείται, κυρίως, από τον τόπο που τη φιλοξενεί και ορίζεται από τη συνεργασία μεταξύ φοιτητών, επαγγελματιών, εκπαιδευτικών της αρχιτεκτονικής. Δρα αφενός σε τοπική κλίμακα για τη βελτίωση των ποιτήτων του χώρου και αφετέρου σε παγκόσμια για δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων και ενδεχόμενη τροφοδότηση νέων προβληματισμών. Η easa δρα, εκφράζεται, προτείνει, υλοποιεί τις ιδέες της

έργο, μετά το τέλος της συνάντησης, παραμένει στην πόλη όσον αφορά στις κατασκευές, ενώ η θεωρητική προσέγγιση (κείμενα, audiovisuals,...), οι ιδέες, δηλαδή, της easa «διαρρέουν» μέσα από δημοσιεύσεις και εκθέσεις σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο. Στις συναντήσεις της easa, γνωστοί αρχιτέκτονες έχουν συμμετάσχει κατά καιρούς, με πιο πρόσφατο το παράδειγμα του Ελβετού Wiel Arets, που οργάνωσε το 2006 στη Ζυρίχη workshop με θέμα "Industrial roughness". Επίσης, υπάρχουν παλιότερες συμμετοχές από αρχιτέκτονες όπως Winy Maas (MVRDV), Jean Philippe Vassal κ.ά.

Η Ελευσίνα είναι μια πόλη με ιδιαίτερη ταυτότητα. Η έντονη ιστορία του τόπου [μνήμη], ο βιομηχανικός χαρακτήρας, η φυσική τοπογραφία [γερό] είναι μερικά μόνο στοιχεία που διαμορφώνουν τη φυσιογνωμία της πόλης. Ο τόπος, ένα εξ' ορισμού

«πέραςμα», καλείται σήμερα, με τις νέες συνδέσεις [infrastructure] να επαναπροσδιορίσει το ρόλο του και να ενισχύσει τη στρατηγικότητα του. Η Ελευσίνα αποτελεί ένα πολύπλοκο σύστημα δομών, ροών, δεδομένων που οργανώνεται σε αλληπάλληλα επίπεδα/layers. Τα layers αναφέρονται στις διαφορετικές ιστορικές περιόδους [αρχαία, 1η βιομηχανική περίοδος και σύγχρονη πόλη], ενώ φέρουν πάντα την αντιστοιχία πληροφορία. Τελικά, η εικόνα της σύγχρονης πόλης προκύπτει από την τομή, συσχέτιση των επιφανειών [layers] μεταξύ τους.

Στην πόλη που συγκεντρώνει, αποθηκεύει, οργανώνει τόσα διαφορετικά δεδομένα και πληροφορίες, η ομάδα του easa007 θα έρθει να διαβάσει, ερμηνεύσει, δράσει, σχολιάσει. Οι παρεμβάσεις μπορούν να αγονώσουν ή ενισχύσουν τη δεδομένη πληροφορία, καθώς και να παράξουν νέα. Τελικός στόχος είναι με διασυνδέσεις

ομάδα που δρα στους χώρους της αρχιτεκτονικής και της τέχνης, με σημείο αναφοράς μια ευρωπαϊκή πόλη κάθε καλοκαίρι. Η πόλη, για δύο εβδομάδες, μετατρέπεται σε πεδίο δράσης μέσα στο οποίο η ομάδα ενεργοποιείται δημιουργικά.

Η easa ιδρύθηκε το 1981, όταν φοιτητές αρχιτεκτονικής από το Liverpool προσκάλεσαν τους φίλους τους – φοιτητές αρχιτεκτονικής από την Ευρώπη – να έρθουν και να συζητήσουν, προτείνοντας λύσεις για τα προβλήματα της πόλης. Περίπου 300 φοιτητές συγκεντρώθηκαν και δούλεψαν με θέμα "Starting up the easa experience". Από τότε κάθε χρόνο, συναντώνται σε μία διαφορετική ευρωπαϊκή πόλη και δουλεύουν πάνω σε επίκαιρα ζητήματα, ανταλλάσσοντας ιδέες και από-

με workshop, διαλέξεις, συζητήσεις, εκθέσεις, δημοσιεύσεις. Κατά τη διάρκεια των δύο εβδομάδων, το βασικό θέμα της easa διερευνάται μέσα από θεωρητικές προσεγγίσεις (διαλέξεις, συζητήσεις) καθώς, και μέσα από κατασκευές-παρεμβάσεις σε δημόσιους χώρους (workshop). Οι διαλέξεις και τα workshop συντονίζονται από την ομάδα φοιτητών και επιστημόνων που μεταξύ τους οργανώνουν ένα –ευρωπαϊκής κλίμακας– δίκτυο συνεργασιών. Το παραγόμενο

[links] μεταξύ των διαφορετικών δράσεων να δημιουργηθεί ένα ανοιχτό δίκτυο επικοινωνίας, αλληλοτροφοδότησης, διαδραστικότητας, μια πλατφόρμα που θα καλύψει συνολικά το φαινόμενο της πόλης.

Το παραγόμενο έργο θα οργανώσει το city_index, έναν ανοιχτό κατάλογο δράσεων, κινήσεων και δυνατοτήτων.

Η διοργάνωση υποστηρίζεται από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και το Δήμο Ελευσίνιας.
Info: elantonop@yahoo.com,
tel: 210 2819870
olgalin@hotmail.com, 697 6629965
fofiset@gmail.com

- 1981 LIVERPOOL, England
Starting up the EASA Experience
- 1982 DELFT, Netherlands
Architecture of an Uncertain Future
- 1983 LISBOA, Portugal
Social Spaces
- 1984 AARHUS, Denmark
Turning point in Architecture
- 1985 ATHENS, Greece
Interpretation and Action in the City
- 1986 TORINO, Italy
Architecturi Latenti
- 1987 HELSINKI, Finland
Architecture and Nature
- 1988 BERLIN, Germany
The Dimension Between
- 1989 MARSEILLE, France
Heritage et Creativé
- 1990 KARLSKRONA, Sweden
Exploration
- 1991 KOLOMNA, USSR
Regeneration
- 1992 ÜRGÜP, Turkey
Vision 2000 Environment
- 1993 SANDWICK, Scotland
The Isle
- 1994 LI_GE, Belgium
Consommer l'Inconsumable
- 1995 ZAMOSC, Poland
Beyond the Borders

πάνω: Transcape, easa005, κάτω αριστερά: Διαμόρφωση εσωτερικών χώρων, easa004

- 1996 CLERMONT L'HERAULT, France
Dream Builders!
- 1997 THE TRAIN, Scandinavia
Advancing Architecture
- 1998 VALETTA, Malta
Living on the Edge
- 1999 KAVALA, Greece
Osmosis
- 2000 ANTWERP/ROTTERDAM
Belgium/Netherlands
Dis-Similarities
- 2001 GÖK_EADA, Turkey
No Theme
- 2002 VIS, Croatia
Senses
- 2003 FRILAND, Denmark
Sustainable Living
- 2004 ROUBAIX, France
Metropolitain- Micropolitain
- 2005 BERGUEN, Switzerland
Tran, Trans, Transit
- 2006 BUDAPEST, Hungary
CommonPlaces

Το σημείωμα μου αυτό, σκοπό έχει να ευχαριστήσει κατ' αρχήν τη συντακτική επιτροπή του περιοδικού και όλους εκείνους, οι οποίοι επιμελούνται τα κείμενα και τις συνεργασίες των συναδέλφων, που δημοσιεύονται στο περιοδικό *Αρχιτέκτονες*. Συμπληρωματικά το σημείωμα μου θέλει να επισημάνει, πως στη δημοσίευση του άρθρου μου «**Σημειώσεις για το αστικό κενό: Προτάσεις για επεμβάσεις μικρο-τοπίων**», που παρουσιάστηκε στο τεύχος 55 του περιοδικού (Ιανουάριος/Φεβρουάριος 2006), έχει παραληφθεί ένα τμήμα της τελευταίας παραγράφου, έτσι ώστε αυτή να μην ολοκληρώνει το νόημά της.

Σημειώνω πως η παράγραφος αυτή στην ολοκληρωμένη εκδοχή της είναι η εξής:
«Ο Theodor Adorno, στα 1935 γράφει στον Walter Benjamin, με σκοπό να τον εμψυχώσει, ώστε ο τελευταίος να συνεχίσει και να ολοκληρώσει το έργο του για τις γαλλικές στοές, το *Passagen-Werk*. Εξηγεί, πώς βλέπει αυτό το έργο, όχι ως “μια (διαπιστωτική) ιστορικοκοινωνική διερεύνηση”, αλλά ως “prima philosophia με τη δική σου (απευθύνεται στον Benjamin) ειδική αίσθηση”. Ένα πρακτικό θέμα λοιπόν, ένα θέμα που αναδεικνύει την ιδιαίτερη κατασκευαστική πρακτική μιας πολιτιστικής περιόδου, μπορεί να αποκαλύψει το συγκεκριμένο ήθος της περιόδου αυτής, ώστε να συσπειρώσει γύρω του τα αποφασιστικά στοιχεία της κριτικής σκέψης. Αν στην περίπτωση του Adorno και του Walter Benjamin, η διερεύνηση της “φαντασμαγορίας” των αστικών στοών αναφέρεται στην αναγνώριση ενός ιδιαίτερου, αλαζονικού τρόπου αστικής όρασης, η ευαισθησία μας για το αστικό κενό, αναδεικνύει το βάθος και τις απαιτήσεις της “πολιτιστικής οικολογίας”: Αναδεικνύει τη σύνθεση και την ευαισθησία κοινωνιών ή τουλάχιστον κοινωνικών ομάδων, οι οποίες έχουν ήδη υποστεί αιματηρές πολιτιστικές ήττες και αποδίδονται στον εξανθρωπισμό των βιωμάτων τους – στην επιλογή μιας νέας αστικής αγωγής, αποφασισμένης να περιθάλλει και τα ελάχιστα ακόμη τμήματα του περιούσιου τόπου».

Με τις ευχαριστίες μου,
Κ. Μωραΐτης, αρχιτέκτονας, επίκ. καθηγητής ΕΜΠ

1. Πρβλ. τον όρο του Félix Guattari, «κοινωνική οικολογία», από το *Les trois écologies*. Ελλ. Μετάφραση εκδ. Αλεξάνδρεια.